

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC (vers)

DEMÉNY PÉTER (esszé)

LÁNG ZSOLT (kritika)

SZABÓ RÓBERT CSABA (honlap)

VIDA GÁBOR (próza)

Tördelőszerkesztő:

MOLNÁR ROZÁLIA

Korrektor:

SZÓCS KATALIN

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

- VARGA LÁSZLÓ EDGÁR:
rimbaud 2. (Versciklus) ■ 5
- DRAGOMÁN GYÖRGY:
Hallod, te gyáva asztalos? (Karcolat) ■ 9
- MARKÓ BÉLA:
Isten az Égei-tengeren; Lábjegyzet a régi görögökhöz;
Nyomok (Szonettek) ■ 13
- SZABÓ RÓBERT CSABA:
A vendég (Novella) ■ 15
- VASZILIJ BOGDANOV:
Az amerikai füzetből (Versciklus) ■ 22
- VIDA GÁBOR:
Regény helyett (Regényrészlet) ■ 28
- TAMÁS TÍMEA:
A pátrohái nagyhatáron; Töredékek (Versek) ■ 38
- DEMÉNY PÉTER:
Cárovnyica (Regényrészlet) ■ 41
- FAZAKAS ATTILA:
As a cloud; Vidéki oxigén; Pikkjel; [valami kert];
Levélcsontozat; Vízi mondat (Versek) ■ 46
- ORAVECZ PÉTER:
Ji King (Részlet) ■ 50
- LÁNG ZSOLT:
Apropó, cattle grid (Novella) ■ 51
- TERÉK ANNA:
Szahara (Vers) ■ 60
- SÁNTA MIRIÁM:
Megálló félúton; Nyugalom (Versek) ■ 64
- BODA EDIT:
Fénykép 2016-ból; Pillantás a tárgyra; Vasbólcső;
Völgymenet; Zoomágia (Versek) ■ 66
- JEAN GIONO:
Az ember, aki fákat ültetett (Elbeszélés;
Koros-Fekete Sándor fordítása) ■ 68

WALTHER VON DER VOGELWEIDE:

Tiszta nők jeles férfiak; Ó jaj az összes évem hova tűnt;
Szólt egy tudós öreg; Sok dicséretben részesül az a férfi;
Szétosztok mindent mielőtt elmegyek; Saját színe egy nőnek
(Versek; Márton László fordításai) ■ 76

FÓRUM

BORSODI L. LÁSZLÓ:

A költői szó erejébe vetett hit (Baka István *Tájkép fohással*
című versciklusáról) ■ 88

KÖNYVHUZAMOK

KÉSZ ORSOLYA:

Az erőszak hideg csöndje (Kiss Noémi: *Sovány angyalok*;
GreCsó Krisztián: *Jelmezbál*) ■ 97

TÉKA

BÉRES KÁROLY:

Színek és helyszínek (Tamás Kincsó: *A Csinált-patak állatkertje*) ■ 103

VARGA KATALIN:

Remények (Poszler György: *Bizonytalan remények és tétova*
kételyek. Borús gondolatok az erdélyi magyarság száz évéről) ■ 105

DELEATUR

KOVÁCS ANDRÁS FERENC:

Réz Pál a Holmiban, fent (Vers) ■ 108

TALÁLT VERS

ORBÁN OTTÓ:

Vejnemöjnen, Kosztolányi ■ 109

NÉVJEGY

LÁNG ORSOLYA ■ 111

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

Varga László Edgár

RIMBAUD 2.

(ARTHUR RIMBAUD AFRIKAI VERSEIBŐL)

most már megint nyugtalanul alszom
mint amikor még költő voltam
felriadok minden hollónesze

de már eldöntöttem: nincsen pardon
inkább az anyám lásson holtan
minthogy verset írjak hűs noteszbe

és hát afrikában nincs is holló
csak firkálok pár sort míg eljő
álmom szekere Európából

mint fehér segg olyan itt a hold – ó
fekete törzs a sok sötét felhő
s fekete nő int felém az ágyból

hogyan hagyjam most a papírt és a tust
nyílik ölen a piros rózsza
nekinyomom most a fehér falnak

a sötétség most éppen szertefut
hasad a hajnal vörös húsa
mint a szétnyíló szeméremajkak

*

vörös a szemem
mint amikor még hittem a szerekben
és az álmhoz nem kellett lehajtanom a fejemet
amikor mintha levegőt vennék úgy írtam
e versikeforma sorsjegyeket

sors
szép szó
de mit is jelentek
most éjjel négy óra van
és ha ma sem tudok aludni egy órát
meg fogom ölni magam

nincs nekem sorsom
mit írhatnék még le
hogy nincs íze sónak és cukornak
hogy ragasztott szárnyú pegazust rejtenek
a dohos hűgyszagú lélekólak?

az ég legnagyobb ajándéka mégis az
hogy itt vagyok
s látom mily nagy helyen pöffeszkednek
a kerti törpék
és miképpen szoronganak
a nagyok

legvégül mégis meg kell bolondulni
mindenkinek – azt hiszem
meg kell hasonlani önmagaddal
és megtanulni járni a vízen

kenyeret és halat osztani a népnek
megosztani velük a tudásod
másképp hogy is nőne fel ellened
a te külön bejáratú júdásod?

ez mégis egy vers úgy tűnik
egy repedezett elme műve
úgy tört fel mint a forró láva
de most már nagyon ki van hűlve

*

borban tényleg jók – egye meg a fene
de szerelmüket nem ajánlom afrikának

szánom korom a sok kifent pojacát
s a repedt sarkú dámák seregét
kik magukat úrinőnek tartják
de leszarják a vécé peremét
a templomban katolikusabbak mint a pápa
az ájtatosságban egymást hergelik
de ha füttyentenek a fess lovászlegények
maguk az ólban kínálják fel nekik
szoknyájuk oly könnyedén hajtják fel
miként a kereszteteket vetették vasárnap
„meglátogattam jó anyám” – hazudják
ha uruk holjártukról érdeklődik másnap
a férjek akik míg nejük szülői vizitben
volt épp ők a konyha fenekén
voltak a szakácsnő kövér fenekében
elveszve miként pusztában a nép
s ha kulináris kíváncsiságuk bételt
és kiadták mi legyen a vacsora
rohannak a kocsmába piálni
reszketve szállnak fel a kocsira
de előbb még a legényeknek ők is
odatartják a lötytedt seggüket
– kinek esze van az franciahonban
lovásznak áll és urakon üget

*

nehéz szeretni
gyűlölni könnyebb
és legkönnyebb a megvetés
már számozom a lapokat
amikre éjszakánként írok és
amikre olykor rálöttyen italom

szereztem abszintot
nem volt olcsó
de a mámor az igazi hatalom

most újra kitalálok egy nőt
vagy egy férfit
kinek a vonásai vonzanak
felhő takarja a bamba holdat
négy órája lement a nap

levetkőztetem
hogyan lássam jól a testét
az izzadt hajlatokra
gyenge fényt szór a gyertyaláng
köldöke alatt a szőre bokra
a legpompásabb költemény

csak képzelődök s csak írom ezt
de a farkam máris jó kemény

néger babám az ágyon
alszik – néha elfelejt szuszogni
most felébresztem és megbaszom
aztán majd megpróbálok aludni

*

most épp egészen könnyen létezem
a halhatatlanság ilyen lehet
amikor nincs tétje már semminek
s csak magamra kulcsolom két kezem
zsibbadás a falnak vetett hátban
feledett álmok hidegletelése
a vágy hideg operálókése
az ifjúkor mikor kiabáltam
– most hallgatom mit kiáltottam rég
és csodálkozom magamon nagyon
hisz nincs a nap alatt már új vagyom
itt afrikában van homok elég
majd rám takargatják paplan helyett
(a halhatatlanság milyen lehet?)

Dragomán György

HALLOD, TE GYÁVA ASZTALOS?

BÁLINT ENDRE *FŰRÉSZELNI JAJ DE ROSSZ*
CÍMŰ MUNKÁJÁRA

Hallod, te gyáva asztalos, engedj be!
Tudom, hogy ott vagy, hallod, engedj be!
Engedj be, hallod, engedj be!
Tudom, hogy ott vagy, tudom, hogy bent vagy,
hallod?
engedj be!

öt perce még ott voltam bent én is, öt perce még veled voltam, ott feküdtem melletted a felső padon, az öledbe hajtottam a fejem, te fél kézzel sós sheavajat masszíroztál a vállamba, a másikkal meg a hajam simogattad, és azt mondtad, hogy olyan, mint a friss forgács, a tincsei pont úgy göndörödnek, mint a gyalu alól kibújó friss hársfaforgács, nincsen annál semmi szebb a földkerekségen,

öt perce még azt mondtad, hogy örülsz, hogy hazajöttél, hogy itt vagy megint énvelem, hogy nincs is ennél jobb a világon, én vagyok e legszebb asszony az egész kontinensen, a bőröm simább a frissen kérgelt nyírfánál,

öt perce még azt mondtad, ennél nincsen jobb, ennél nem lehet jobb, ennél már csak az volna a jobb, ha sört is iszogathatnánk ott bent, a szaunában, a szép új szaunánkban, amit énnekem építettél, születésnap ajándéknak, és akkor én felpattantam, és leléptem onnan mellőled a legfelső padról, és közben megfeszítettem a testem, hogy lásd a szépségem, amit úgy dicsértél, lásd a csillogó bőröm, a hátam, a derekam, a fenekem, lásd az egész testem a lábujjaim hegyétől egészen a fejem búbjáig, éreztem, hogy végignézel rajtam, végigfuttatod a szemed a testemen, és akkor a sok guggolás és nyújtás és sok másik tornagyakorlat jutott eszembe, amiket mind azért végeztem el, hogy még szebb legyek, hogy még annál is szebb legyek, hogy lásd, hogy érdemes volt visszajönni énhozzám, és akkor te egy kicsit sóhajtottál, pont azzal az elégedett és hitetlenkedő boldog sóhajtással, úgy, mint

amikor le szoktad tenni a gyalut, és ránézel a simábbnál is simább cseresznyefa deszkára, és akkor azt gondoltam, hogy minden jó, minden tökéletes,

és amikor kinyitottam a szauna ajtaját, hogy induljak, hogy bevigyem neked a sört, akkor te még utánam kiáltottál, hogy vegyem ki a mélyhűtőből a nyírfaágot, amit Finnországból hoztál, direkt azért, hogy megcsapkodhassuk vele egymás hátát, és hozzam be azt is, én meg mentem, gőzölgő bőrrel szaladtam át a hűvös alkonyi kerten, mert annyira boldog voltam, hogy végre itthon vagy megint, hogy végre visszajöttél énhozzám, hogy nem ott fent északon faragod az ágyvégeket, és fűrészeled az intarziát, örültem, hogy hozhatom neked a finom habos cseh sört, amit annyira szeretsz, és amiből ott északon nem kapni, örültem, hogy a pénzből, amit ott féléven át kerestél, kifizettük a hitelt, hogy mienk a ház és a kert és a szauna,

gőzölgő bőrrel szaladtam át a kerten, és azon gondolkoztam közben, hogy vajon milyen lesz az a hátpaskolás, nagyon fog-e fájni, vagy csak jófélén bizsereg majd tőle a bőr,

és aztán kivettem a hűtőből a sort, és kivettem a nyírfaágköteget, és a nyírfaágköteg papírba volt csomagolva, egy széles zöld szalaggal volt átkötve, és én akkor megfogtam a masni végét, és meghúztam, és a papír kibomlott, és láttam, hogy telis-tele van írva, kicsi apró szerelmes hangyabetűkkel, és egy pillanatig azt hittem, te írtad, hogy nekem írtad őket, hogy ez egy csodálatos meglepetés, amit direkt elterveztél és előkészítettél, de aztán megláttam a betűk között a rúzsos csóklenyomatokat, és akkor már tudtam, hogy ezt a meglepetést teneked szánta valaki más, egy északi szerető, akit elhagytál, és akitől elbúcsúztál, akitől megtanultad ezt az egész szaunázást és nyírfaágas hátsapkodást,

és a szemem szerencsére bepárasodott a mélyhűtő hidegétől, és szerencsére egyetlenegy szót se tudtam abból a sok kicsi betűből elolvasni, mert abba biztos belehasadt volna a szívem, és akkor ott álltam a nyitott fagyaszto előtt, és engedtem magamra a hideget, és azt gondoltam, hogy mekkora hülye vagy, hogy mekkora egy irdatlan hiú barom vagy, és eszembe jutott, hogy hogy volt, amikor megismertelek, amikor először megláttalak, ott álltál a műhelyben, egy fényesebbnél is fényesebbre polírozott szekreter előtt, olyan holdvilágképű boldog szeretettel nézted az intarziát, ahogy valaki a gyerekét nézheti, egész ellágyult az arcod a gyönyörűségtől, és én ott helyben beléd szerettem, és csak amikor jobban megismertelek, akkor jöttem rá, hogy igazából saját magadat nézted ott a tükörben, a szép hajadat és a szép új frizurádat, azzal voltál olyan nagyon elégedett,

és akkor beszívtam a borsószagú mélyhűtőszagot, és tudtam, hogy nem fogok semmit se szólni, hanem csak összegyűröm és kidobom azokat a leveleket, okos leszek, vagyis buta leszek, és behunyom a szemem, nem fogok semmit észrevenni, és szaladtam vissza hozzád, a hónom alatt a fagyott nyírfaveszőkkel és a két üveg hideg sörrel, és arra gondoltam közben, hogy az lenne a jó, hogyha tudnálak nem szeretni, hogyha én is meg tudnálak csinálni téged, úgy, ahogy te engem, ha haragudni tudnék rád, ha utálni tudnálak, és közben már fáztam, mert kiment belőlem a szauna forrósága, és ideértem, és be akartam jönni, és te bezártad az ajtót, nem, nem bezártad, hanem csak ott állsz a másik oldalon, és fogod a gesztenyefaágból faragott kilincset, amire olyan büszke vagy, és tartod, nehogy bemenjek, mert annyira félsz, annyira félsz attól, hogy mi lesz, annyira félsz tőlem, a haragomtól, amit eddig nem is éreztem, de most már kezdem érezni, ahogy egyre jobban kihűl a bőröm, ahogy egyre jobban fázom.

Jaj, minek kell énnekem pont gyáva asztalost szeretni.

Engedj be!

Hallod, gyáva asztalosom, engedj be!

Ne félj, te gyáva asztalos, nem foglak bántani.

Megbocsájtok neked, tizedszer is, századszor is, ezredszer is megbocsájtok, hallod, engedj be?!

Engedj be, hallod, engedj be!

A hűtlenséged megbocsájtom, a mohóságod megbocsájtom, a hazugságaidat is megbocsájtom, a butaságaid is megbocsájtom, egyedül csak a gyávaságod nem bocsájtom meg, azt, hogy nem engedsz be, azt, hogy némán kushadsz, mintha ott se volnál, azt, hogy azt hissed, megúszhatod, erre nem tudok megbocsájtással gondolni, erre csak haraggal tudok gondolni.

Engedj be, hallod, engedj be!

Ha nem engedsz be, elmegyek és leakasztom a műhely faláról a legnagyobb fűrészket, azt, amelyiket annyira utálsz, és amitől úgy félted az ujjaid, mert te az a fajta asztalos vagy, aki gyalulni szeret, és nem fűrészelni, leakasztom és kézbe veszem, és hagyom, hogy előjőjön belőlem az a sok-sok harag, amit mind elnyomtam magamban, hagyom, hogy a harag húzza és vonja a kezem, és a kezembe a fűrészket, nekimegyek vele ennek az átkozott szaunának, és minden deszkáját kettéfűrészlelem, igen, úgy lesz, kettéfűrészlelem az egészet, az egész szaunát és az egész világot.

Hallod? Kettéfűrészlelem.

Mindent megbocsájtottam volna, de azt, hogy nem hagyod, hogy megbocsássak, hanem gyáván elbújsz, azt már nem tudom megbocsájtani.

Utoljára kérlek, engedj be, kezemben a fűrész, kettéfűrészelem az egész világot, az egész világot és, és a szauna ajtaját, és téged is kettéfűrészellek, te gyáva asztalos, piros lesz a fűrész a véredtől, hallod?, vérpiros.

Utoljára kérlek, te gyáva asztalos, engedj be!

Tudom, hogy ott vagy, hallod, engedj be!

Engedj be, hallod?, engedj be!

Tudom, hogy ott vagy, tudom, hogy bent vagy,
hallod?

Engedj be!

Markó Béla

ISTEN AZ ÉGEI-TENGEREN

Minden munkájából csak ennyi lesz:
irdatlan kézzel néhány kagylót széttör,
s nem épít fel a színes törmelékből
az égvilágon semmit, de kitesz

egy polipot a napfényes homokra,
majd visszamossa, amit kidobott,
s ami egy percre külön csillogott,
máris befalja, ismét sokszorozza,

mégsem jut többre, folyton körbejár,
be sem végzett még, s letörölne már,
mert addig él, amíg valamit alkot,

mint egy festő, előre-hátra lép,
hogyan lássa, végül milyen lett a kép,
és igazgatja szüntelen a partot.

LÁBJEGYZET A RÉGI GÖRÖGÖKHOZ

Akár egy legyező, szétnyitható
az út, mert mindenképpen összefügg
mélység s magasság, lent csak dőlt betűk
egy lábjegyzetben, míg fent, mint a szó

vagy mondat, már ismét érezhető,
ami bennünk lapult, a félelem,
s lapozható könyv lesz a végtelen,
vagyis majd visszahull, és keze nő

szárny helyett újra, hogyha elnyeli
a hullám Ikaroszt, s mégsem leli
halálát, hiszen végleg úgy marad

egy könyv kitérve ég és föld között,
s a tenger is hiába hömpölyög:
régibetűkből lesznek új szavak.

NYOMOK

*Csontváry: Holdtölte Taorminában, 1901,
olaj, vászon, 48 x 98 cm, magántulajdon*

A fákon este könnyű tűz lobog,
mint szögesdróton menyasszonyi fátyol,
meg-megborzong a hideg holdvilágtól,
aztán leroskad, s a kihűlt nyomok

vizet kínálnak csak a szomjazónak,
vagy még azt sem, de emléket talán,
hogy majd feltámadásod hajnalán
eszedbe jut, milyennek tűnt a holnap,

amikor még láb volt a lábnyomokban,
így kell ezt mondanom, esetlenül,
ám pontosan, mert végül felderül

a tested, ha a szélfújta romokban
senki sem lesz, csupán a telihold
fénylik: Isten volt, s mégis ennyi volt.

A VENDÉG

Azon a nyáron, amikor az erdőmérnök a hegyen túlról megérkezett, ki kellett szállítani a nyulakat a fakádakból, és a kotyogásra száradt dongákra esővizet önteni, a fenéken penészedő, letaposott ürüléket pedig kilapátolni. Ha csak ennyiből állt volna a feladat, nohiszen, mert az összefogdosáson túl megfelelő ketrecről kellett gondoskodni, és sok apróság odaveszett, mert összetaposták a hajszában, és néhányat a nagyjából helyszűke miatt le kellett öldöszni, úgyhogy ráment egy egész napjuk a műveletre. Az anya tartotta lábánál fogva a jószágot, a lány meg tépte lefelé a bundát utálkozva, a szűk ketrecben úgy forogtak az életben maradtak, hogy bele kellett zavarodni. Mindig is csodálkoztak a kutyán, hogy bírja egészben lenyelni azt a sok szórt, most aztán láthatták, hogy hármat is fel tud falni a bundából, még csak bele sem betegszik, legföljebb rángatózik, öklendezik, és vérel kevert szőrcomókat ásít maga elé az udvar gyepére.

A vendég Bukarestből jött. A fakitermelő társaság teherautója, amely a házuk előtt tette le, nagyot szusszanva indult tovább. Ritkán járt errefelé autó. Akkor már heteken át szedték az almát, két kádat is megtöltöttek. De más nemigen érett be abban az évben, elvitte a rossz idő.

A néptanácsnál könyörögte ki a lány az erdőmérnököt.

A falu szájától féljél, mondta az elnök, amikor már az érvei elfogytak, és arról is letett, hogy kiderítse, honnan tudta meg a lány, hogy erdőmérnök érkezik a faluba, és szállásra lesz szüksége.

A falu szájától mi éhen halunk, mondta dacosan a lány, mert tudta, mennyi pénzzel jár a szállásadás.

Kosztról is szó volt, persze, ezért sem jött rosszkor a nyúlvágás. Az anya különválogatta a húsosabb részeket, azt maguknak tette el, de hát később főzéskor összecserélte, és méltatlankodva dobálta a csontosát, hogy valaki sajnálja az ételt ebben a házban. Két éve vette észre először rajta a lány, a temetés után, hogy elfelejt dolgokat. A homályból különösmód negyed-órákra nagy ritkán még föleszmélt. Máskülönben azt sem tudta, ki kicsoda, és folyton a férjét várta haza a fakitermelésből.

A lány kinéz az udvarra, a kutya rángatja a rozsdás láncot. A vendég a kapuban hallózik.

Halló, valaki.

Augusztus eleje, ilyenkor már hűvösesek az esték, a keletről érkező szél már a hegy gerincét koptatja, néha áttör, és végigfetrengi a völgyet határoló keleti hegykanyart. Mintha egy verembe húzná a lányt maga után a nap-tár, ami minél mélyebb, annál hidegebb.

Az apja temetése óta ivódott belé a csontig hatoló hűvösség. Ami már csak azért is furcsa, mert kánikula tombolt aznap, amikor meghalt az öreg. A frissen vágott tarlón keresztül futott haza, mikor a szomszéd fiú, a Bélákék borja jött a hírrel, hogy haldoklik az apja. Így rövidebb volt, de hiába ért haza hamarébb, mintha a melegoldali úton jött volna, elkésett. Csak miután megmosdatták és felöltöztették, akkor lögybölte le felsebzett lábfejről a vért. Az udvaron állt, alkonyodott, és hirtelen, mintha csak a kútból mászott volna elő, körülölelte valami irtózatossággal hidegség. Nem hűvöst mondott, mert az kellemes, az nyugtató, kényeztető, hanem hidegséget, ami elsősorban a szívet célozza meg, és a szív által a lelket. Nem is hagyott alább ez a temetésig sem, csak egyre fokozódott, és utána mindig társául szegődött, éjszaka gyötörte a leginkább, és hiába augusztus, csontig fagyott lábfejjel ébredt bele a csillagos éjszakákba. Elment a körorvoshoz is, aki havonta egyszer befészkelte magát az iskola szertárába rendelni, de az is csak azt mondta, elhülhetett valahol, és hogy hozasson a fuvarosokkal vadcsombort a szombat esti fürdéshez. Úgyhogy a lány esténként rongyot tekert a lába köré, lefekvéshez úgy készülődött, hogy még napvilágnál bekötözgette magát, és utána már nem szállt le az ágyról, főleg ha a tyúkokat bezárta, s egyéb állatnak is enni adott.

Ez a vendég meg csak állt a kapuban, és hallózott. A kutya is fújta a magát, a láncot majdnem összetépte, úgy verte magát. A lány kifutott a tornácra, nem akarta, hogy az anyja jöjjön, de elkésett, mert az idős nő hálóingben, kibontott hajjal már ott volt a nyomában, és férjét szölongatta, mint kísértet éjnek idején az élőket.

A lány nem tudta pontosan, hogy mikor érkezik, ezért már két hete előkészítette a tisztaszobát. A szalmával tömött derékalj három napig szellőzött, utoljára az apja feküdt rajta, amikor virrasztottak felette. Nem kapott jobb minőségű szalmát, mint ami már benne volt, úgyhogy nem cserélte ki.

A lány először a lába köré tekert rongyokkal lépett ki a tornácra, és próbálta ennek a férfinak megmagyarázni, hogy nincs szabadon a kutya, de sem az éktelen ugatás, sem a helyzet nem kedvezett neki. A rongyot meg egyenest szégyellte, a hálóköntöst szintén, ezért vissza is rohant a házba, és magára kapta a nagykendőt, úgy ment ki megint. Akkor jött utána az anyja is. A rongyoktól nem vált meg, arra már igazán nem lett volna idő.

A kutya láncát megakasztotta, bár eleget kellett kínlódjon vele, úgy húzta a kapu felé, mint egy ökör.

Most már nem éri el, próbálta túlkiabálni az anyját, na meg az állatot, és közben markolta a kutya nyakán a szőrt.

A tornácajtó tárva-nyitva volt, nem úgy, mint napközben, amikor vagy kiakasztják vagy becsukják, láthatta ez a vendég, hogy miatta hagyta úgy a lány, és hogy most már bemehet végre, de ő csak állt, és csak nagy sokára vette rá magát, hogy közelebb merészkedjen, és akkor meg szembetalálkozott a *miklósozó* vénasszonnyal, aki azt hitte, a férje jött haza a túlvilágról. Az egész história nevetséges volt, mert a lány azt gondolta, a mérnökemberek, főleg, ha a hegyen túlról jönnek, bátor népek, és nem ilyen beszariak, mint ez itt ni. De mégsem kacagta el magát, mert az az átkozott dög úgy tajtékozott, hogy azt hitte, rögtön megőrül ő is. Amikor elindult végre a ház felé a mérnök, a tornác mellett osont, egészen a tornác deszkafalához lapult, hogy koszos lett a háta, hogy a lány másnap egész reggel azzal foglalatzkodott, hogy kitisztítsa a szőrkefével. Csomagja nem volt sok, csak egy kézitáska, meg egy nagyobb, amiben a ruháit meg a műszereit hozhatta, de aztán az akkora volt, hogy csak húzni tudta maga után, felemelni aligha.

Nem szoktam hozzá a kutyákhoz, ne haragudjanak, szabadkozott, és ott toporogtak a konyhaszerű, nagy helyiségben, ahol a nők ágya melegen lüktetett. A lány az anyjára tekert egy kendőt, és próbálta az ágy felé irányítani. Később felcsavarta a petróleumégőt, és tányért, evőeszközt vett elő. A mérnök nem beszélt sokat, mindent megköszönt, és kimérten evett. Bor nem volt a háznál, de a mérnök elővett egy üveget, és zavarában mindenkit meg akart kínálni, végül ő itta meg az egészet. Később, ha tehetne, minden este megivott egy üveggel, sokszor elszalasztotta a lányt a bodegáig sörért vagy borért. Azt mondta, körülbelül három hónapig marad, és hogy Ovidiunak hívják. Napközben nem fog itthon tartózkodni, járja a hegyeket. Érdeklődött, mi merre található.

A lány a hegyhátak neveit sorolta, és közben mutogatott maga köré, a semmibe. Az erdőrészek rögtön hátul kezdődnek, a völgyön át feljuthat a hegyekig, mondta, amikor látta, hogy a mérnök aligha foghatta föl az ő iránymutatását. Az anyámmal meg ne törődjön, beteg, tette hozzá végül csendesen, és az evőeszközöket kezdte elszedegetni, a mosatlan zörgésére pedig a férfi fölállt, hogy ő akkor most lefeküdj.

A két nő általában korán elment otthonról, hogy még a nagy hőség előtt felszedjék az éjszaka lepotyogott almát. A lány nem hagyhatta otthon az anyját, félt, hogy elkószálna valamerre, ezért húzta maga után, mint egy

gyermeket. A mérnök csak estefelé ért haza, néha csak másodnap, a felszerelését a hátán cipelte, és evés után rögtön kiült a tornácra a papírjaival, és két órán keresztül írt és térképeket jelölgetett.

A mérnök berendezkedett az első szobában, a tárgyait félszegen, a táskája közelében pakolgatta szét, mintha nem érezte volna otthonosnak a helyet. Bár magyarul meglehetősen jól beszélt, megkönnyebbüléssel nyugtázta, hogy a lány kiválóan tud románul. Éjszakára becsukta az ajtót, széket húzott a kilincs alá, úgy aludt. Bár sokat nem bírt aludni, inkább csak átfeküdt a sötétséget, s a hajnal első jelére szenderedett el valamicskét. A pokoli sötétséget is meg kellett szoknia, mert Bukarestben mindig bevilágított valami az éjszakából. Meg aztán a neszek, azok is mások voltak itt kint, és idő kellett hozzá, hogy meg tudja különböztetni a lány meg az anyja lépteit, ahogy a túlsó szobában járkálnak, vagy az udvarra távoznak. A lány az udvaron könnyített kisdolgán, az anyja a szobában egy, erre a célra szolgáló fazékba. A kutyát az első napokban rendszeresen szabadon engedték éjszakára, később megkérte a lányt, hogy inkább láncon tartsák, amibe könnyen bele is egyezett, úgy látszik, megnyugtatta, hogy férfi van a háznál. Persze, előfordult, hogy napokig nem aludt odahaza a mérnök, ilyenkor a kutyára is jobb világ köszöntött. De milyen a jószág, egy ízben, amikor a mérnök a tornácra olvasgatta papírjait, a kutya valahogy elszabadult, és a lába elé feküdt. Valahol hallotta, hogy a kutyák megadják magukat az idegen férfiaknak, ha az elég sokat tartózkodik a közelükben. Egy délután, amikor az almaszedésből hazaérkezett az anya meg a lánya, a mérnök látta, hogy a fiatalabb nő úgy mosakszik a kútnál, mint aki közönség előtt. Pedig színházban sosem járt még az a lány, és ettől aztán hajnal felé sem tudott elaludni jó ideig.

*

Nem veszekedtek, nem is szóltak egymáshoz, de néha edényt, ajtót, amit csak értek, szótlanság csapkodtak. Az anya fakadt sírva hamarabb, négykézlábra ereszkedve szedett össze a döngölt földről evőeszközt, tányért, fazekat, utána felállt, és a lány hajfonatát tépte. A lány előregörnyedve nyűszített, a halántékát szorította, mintha ki akarná húzni a világból az anyját.

A mérnök sosem vette észre, mikor tör rá az idős nőre az igazi emlékezés kegyelmi negyedórája, amikor nemcsak a jelent képes érzékelni, hanem a jelennel együtt az elmúlt időszak összes felgyülemlett baját, a férje halálát és minden olyasmit, ami ilyenkor egyszerre megrohanta. A mérnök-

nek sokáig tudomására sem jutott, mi zajlik tőle egy ajtónyira. A lányt alkalomadtán elszalajtott a bodegába sörért, máskor meg sem kellett kérnie, ahogy vette a csereüveget, a lány máris kikapta a kezéből, és futott, csak a vak nem látta az anyát, ahogy vádló szemekkel a mérnököt nézi. Hogy a lány mikor került a nehéz szagú ágyába, a mérnök sem tudta már. A lány sosem engedte, hogy lámpát gyújtson, a ruháitól is csak nagy sokára volt hajlandó megszabadulni valamennyire, és akkor sem az összetől, mindig maradt rajta néhány darab, ami a szemérmességét volt hivatott kifejezni. Persze nem tudhatta, hogy a mérnök a sötétben is lát, legalábbis fölismeri, hogy hiba lenne erőltetni azt a tudást, amit a főváros bérházaiban szedett össze azoktól a nőktől, akikről ruhát leimádkozni nem művészet, legföljebb pénztárcával bírni, na, az igen.

Az anya tekintetét is akkortájt kezdte kerülni. Tudta, hogy a nő nem a jelenben lakik, mégis, mégis volt a nézésében valami, amitől igyekezett távol tartania magát. Akkor vasárnap is, későn, az erdőmérnök a térképeivel bajlódott, amikor a kilincs megmozdult, semmit sem kívánt a legkevésbé, mint hogy a bolond nővel szóba álljon. Pedig nem tudta elkerülni. Az idős nő állt a mérnök előtt, fekete, nagy lepedőkendőjébe nyakig beburkolózva, zavart tekintettel, háta mögött összes nyomorúságuk egyetlen szobája, ahol főznek, alszanak. Szokatlanul üresnek tetszett a mérnöknek az ajtón túli helyiség, eddig föl sem tűnt neki a lány vasárnapi kimenője, a kimaradozások napszaka, ahogy a templomos napon átvonul, megül a hiánya. Az anya a széket nézte a mérnök kezében, minden erejével azon volt, hogy a petróleumlámpa fényén túl fölismerje az ágyat, amin a férje feküdt kiterítve régen, és az ágyon az idegen tárgyakat, műszereket, mérőeszközöket, amikről igyekezett elkapni a tekintetét, de amikor megszólalt, akkor is egyfolytában azokat nézte. Csak annyit kért a mérnöktől, hogy nézne ki az utca elejére, a sövénykerítésig, ahol a patakot megugorja a palló, mert onnan lelátni majdnem a bodegáig, és a milícia épületének a teteje is látszik, de ami fontosabb, az az út, hogy nem jön-e valaki haza a kitermelésből, vagy talán az ő lánya. Esetleg leereszkedhetne mélyebbre, félútig a lejtős úton. Emlegette a rátoni erdőt is, ahol, Dóczy Kelemtől tudják, megmocskolták a Papp Imréék két lányát, elhurcolták, átalmenőben kapták el, ki tudja, de a lényegen semmit nem változtat, ő azóta retteg, és a lánynak olyas alak udvarol, akitől ő nemcsak hogy óvja, egyenesen tiltja, és a kutyát sem leli sehol, hogy hívná magával, ezért ő egyedül kimerészkedni irtózik, és ha még a mérnök úr nem tervezte a lefekvést, akkor az isten megfizeti, ha kilépne az udvaron kívülre.

Az erdőmérnököt zavarba ejtették a nő szavai, úgy érezte, kivételesen mintha a jelenből beszélne a vénasszony, és a tekintete, az sem tűnt feltétlenül homályosnak. Így hát a mérnök felkapta a lámpást, és kilépett a szobából. Behúzta maga után az ajtót, kilépett a csillagos éjszakába. A kutyát valóban nem látta sehol, a kapuhoz menet füttyentett neki, de csak nem jött elő. Végignézett az utcán. Látta a sötét torkolatot, ahol a sövény kezdődik, hallotta a patakot. Más neszt nemigen. Visszanézett az udvarra, az idős nő a tornácon állt, ködből kilépő kísértet. Eloltotta a lámpást, mert zavarta, a hold és a csillagok fényét elégségesnek találta. Az utca végén áment a pallón, lenézett a lejtős úton, de semmit sem látott. Megállt, hallgatózott, de csak néhány kutya csaholt a bodegán túl, más semmi. Visszafelé lépkedett a pallón, és a kapu felé haladva is ugyanaz a némaság fogadta, mint amit ott hagyott. Becsukta a kaput, felment a tornácra, és amikor belépett a konyhába, meglátta véres ruhájában a lányt. A szeme földagadt, az orrából vér szivárgott. Az idős nő a fejével bólogatva lefeküdni készült, mint aki tudomásul vette és lezárta a további tennivalókat, s a mérnök rögtön tudta, hogy újra visszaesett a köd országába. A lányhoz lépett, leültette, vizet hozott, egy törülközővel megmosta az arcát, azután bevitte a szobájába, és végigfektette az ágyon. A lámpás, szólt halkán a lány, de mielőtt még leolthatta volna bárki is a petróleumlángot, a lány becsukta a szemét, és elaludt. A mérnök betakarta, cigarettát vett elő, és kiment a tornácra. A gyufáját kereste, de nem találta a zsebében, a házba pedig nem akart visszakerülni. Lement a lépcsőn a tornácra, kiment a kapun, és elindult a bodega felé.

Amikor belépett, egy pillanatra csend lett, de a mérnök nem bánta, fejével kikerülte a mennyezetről alacsonyan lógó petróleumlámpát, a söntésnél pálinkát kért, és megitta. A fuvarosok összébb húzódtak a poharaik körül, az egyik sarokban egy suhanc vigyázott a részegen alvó apjára, unalmában a füstös levegőt bámulta, néha pedig cigarettát kunyerált a szomszéd asztaltól. A mérnök újabb pálinkát kért, azt is megitta egy hajtásra, s már éppen indulni akart, amikor egy férfi jött be az ajtón, és a mérnök rögtön észrevette, hogy egy pengét szorongat. A férfi fáradtnak tűnt, a ruhája koszos, katonai bakancsot viselt, posztókabátot, lapos sapkát. Orra alatt bajuszt, apró szemével mintha rosszul látott volna, hunyorgott, de lehet, a bagófüst meg a lyukas petróleumlámpa kicsapó gőze zavarta.

Ahogy a férfi forogni kezdett körülötte, ő is mozdult, bár hátrálásnak tetszett, azért nem vette le a késről a szemét, és igyekezett se nem csökkenteni, se nem növelni közöttük a távolságot. Itt nem lesz okoskodás, mondta ekkor halkán a férfi, és tovább keringett az ivó közepén, szinte egy

helyben, a kés pengéjét hol egészen lefelé tartotta, hol meg fölemelte. Sántított, vagy legalábbis egyik lábát húzta, és ezeknek az egyenetlen lépéseknek köszönhetően is valamiféle ritmus által a táncot idézte az egész forgás, ami csak nem akart szünni, holott a mérnök érezte, halálosan szédül. Vagy megdöglesz, te mocsok, szólalt meg sok lélegzetnyi szünet után, mert ugyanott folytatta, ahol abbahagyta a mondanivalóját. A tánc még mindig nem akart szünetelni, s amikor a mérnököt elgáncsolták és elvágódott, a bicegő férfi a mellkasára térdelt, a kés élet a nyakának szorította, és megvágta a mérnököt az állán. A sánta fölemelte a mérnököt, nadrágja szára felcsúszott a bal lábán, álla vörös volt a vértől, átáztatta mellkasán az inget. A férfi bűdös volt, nemcsak a göncei, hanem a lehelete is, a keze pedig kozsos, körmei feketék, egyszerre volt füst- és földszaga, mintha a föld mélyéről bukkant volna elő, tócsák állott levével és rothadó szerves anyagokkal átítatott élőlény, mert nemcsak a ruha, hanem az egész ember bűzlött. A kocsmáros ráordított a sántára, hogy térj észhez, Ferke, ekkor a mérnök kicsavarta magát a férfi szorításából, és ellökte magától. De megcsúszhatott, és megint a földre esett, egy asztal is majdnem földöntött, ami mellől a fuvarosok nemrég rebbentek szét. Amikor a sánta felszólította, hogy álljon föl, belekapaszkodott egy székládba. A sánta ráncigálni kezdte, lábánál fogva húzta, az asztal a mérnökre dőlt, de a puskás akkor is húzta. A mérnök teste rándult egyet, mintha bicskát kattintának össze, és elkapta a görnyedő, erőlködő férfi lábát. A sánta rögtön elengedte a mérnököt, és ököllel, teljes erejével az oldalbordája közé ütött. A mérnök a fájdalomtól a másik oldalára perdült, és úgy vonaglott, mint egy kettészelt sikló. A sánta nem hagyta abba, belerúgott a földön fetrengő férfibe, zihált és lihegett, hangosan szedte a levegőt, izzadt, szüntelenül káromkodott, és újra azt követelte, hogy a férfi álljon föl, és jöjjön ki vele a bodega elé. A mérnök föltápászkodott, és imbolyogva megállt a sánta előtt. A másik megragadta, és kipenderítette az ajtón.

A verést túlélte a mérnök. Úgy tudni, pár héttel később a lány után jött, elvitte Bukarestbe, ahol aztán feleségül vette a már terhes nőt. A fiuk keresztelőjére megpróbálták elvinni a faluban maradt idős asszonyt, de az nem volt hajlandó kimozdulni a házából, mert még mindig hazavárta a férjét.

Szóval így esett, hogy Ovidiu Oprișor megszerezte magának Kincses Annát.

AZ AMERIKAI FÜZETBŐL

TED HUGHES: A VARJÚ HIÚSÁGA

átirat

Varjú a rémisztő tükörbe bámulva nézte
a civilizáció szövevényét, ingó tornyokat, vak kerteket,
vérengzéseket. Undorodva letörölte, de fölmerültek megint.
Felhőkarcolóak imbolyogtak, városok rángatóztak
a homályos tükörben. Letörölte, máris felmerültek.
Mocsarak gőzölögtek páfrányok, leveleiken pókok
kerengtek. Viszolyogva letörölte, a tükörbe bámult.
Az undorító vigyor mégsem jelent meg.
Persze így sem lehet! Ily nagy elszánással.
Érezte saját bűzös leheletét. Didergett az ősi hidegben.
Imbolyogtak előtte a homályos balerinák,
tűzben villódzó öblök, égő függőkertek. Rettenetes volt.

A VARJÚ ÉS A HOLLÓ

Ted Hughes versek visszfényei

1. A tükör

És látott a varjú, baljós tükörbe meredve –
faágon lógott az erdőben, mellette vörös paróka –,
óriási, összegubancolódott, tekergőző pókbolyokat.
Letörölte, de megjelentek megint,
izegtek-mozogtak, közeledtek.
Látta, hogy összeomlanak a tornyok, az ellenfényben.
Rémült, a hatvanadik–hetvenedik emeletről
kiugró emberek forogtak az áttetsző levegőben.
Lenn a tűzoltókocsik szirénája nyomott el minden más zajt,

és a felvert por lassúdan takart el mindent,
csak egy fél pár skarlátveres női cipellő merevedett ki.
A végső üzenet. Letörölte, de makacsul feltűnt megint,
feltartóztathatatlanul omlottak a tornyok.
Dühödten törölte le, de nem tűntek el.
És látta a varjú iszonyodva a felrobbanó autókat,
végtagok kavargtak a levegőben, gazdátlan fejek.
Letörölte, de makacsul feltűntek megint,
összekapaszkodva táncoltak fejetlen törzsek.
Iszonyatos volt, iszonyatos!
Egyre idegesebben törülgetett, és egy mezőn araszolva,
óriási vashernyók kúsztak, ólomkatonák között,
harckocsik, tankok. Csövük vörösén izzott.
Észrevette a becsapódásokat is,
a bombák szaggatta krátereket. Letörölte,
de hirtelen került közel hozzá, nagyítódott fel a mező,
elnyerve idegesítően valós méreteit.
Már nem tehetett semmit,
immár jóvátehetetlenül benne volt a képben,
saját magát nem törölhette le.
Idegesen röpködött ide-oda. Károgott
és iszonyodva látta, amint izgága, falánk hollók
szürcsölik a halottak szemét, csipegetik húsukat.
Ide-oda rebbenve mohó saskeselyűk is feltűntek,
morogva szimatoló, oldalazva közeledő kis sakálok.
És ismét ott volt az erdőben, dühödten tépdeste a parókát,
nézve a tükörben, a párálló gőzben a páfránytenyészeteket.
Letörölte, csőrével kopogtatva a megrepedő tükört,
de nem villant fel az idegen szokásos, gúnyos vigyora.
Így nem lehet: lihegve, károgva, sietve,
mintha nyomában lennének üldözői,
és forró leheletétől párás lett a tükör. Letörölte.
Felmerültek a homályos, parázsló balerinák,
mögöttük lángoló öblök,
karmazsinvörösben izzó függőkertek.
Hátborzongató volt. Leverte a földre,
mohát kaparva rá, takarta el a tükört,
de mégis egyre az omló tornyokat látta,

az elhibbanó porszemeket, a fáklyaként
lángoló balerinákat, és a tűzvész rőt fénye
világította be az erdőt. Rettegett.

2. Kérdések

„Ki vagyok én?” – kérdezte komoran a varjú,
felpróbálva a félig széttépett vörös parókát.
„A szemtanú vagy! – hallotta a hangot. –
Kémem a világban.” De hiába forgolódott,
csak az üresség kérdőjelei
örvénylettek körülötte az áttetsző levegőben.
Nem látott senkit. Kihívóan ismételte meg kérdését,
mintha nem is hallotta volna meg a választ.
„Ki vagyok én? Miért éppen engem szemeltél ki
erre a számomra felfoghatatlan feladatra?”
Körbenézett a tisztáson, duruzsoltak a béke méhei,
a fel-feltámadó szél összeborzolta fején a vörös parókát.
„A szemtanú vagy!” – hallotta ismét a hangot,
körbefordult, de továbbra sem látott senkit,
még azt sem tudta eldönteni, hogy honnan jön a hang?
„Nem értem! – dünnyögte szomorúan. –
Miféle szem és miféle tanú?
Hiszen én csak egy szomorú, fekete varjú vagyok.
Az igaz hogy már régen elszakadtam a társaimtól.
Idegesített mohóságuk, pletykálkodásuk, nyugtalanságuk.
Úgy éreztem, jobb, ha én egyedül
kerengek a világ beláthatatlan terein!”
„Téged szemeltelek ki – hallotta ismét a hangot. –
Tárgyilagos vagy, olyasmit is észrevehetsz,
amit mások nem!” „De hát mire gondolsz? –
döbrent meg a varjú. – Az igaz, hogy az előbb,
egy ki tudja, honnan idekerülő tükörben
borzalmas dolgokat láthattam,
örvénylett a múlt és a jövő,
ó, rettenetes képek ijeszthettek el!
Omló tornyok, égő városok, háborúk
és valamikor,

a távoli jövőben a mindent túlélő,
győzedelmes páfrányok tenyészetei.
És a kavargó, rettenetes pókbolyok.
Nem tudtam mire vélni az egészet?
Miért pontosan nekem mutatta
a világ ártalmas képét a tükör,
amelyet össze is törtem, tehetetlen dühömben,
és mohával takartam el, hogy ne is láthassam...”
„Miről beszélsz? – gúnyolódott a hang. –
De hát az a tükör ott van a fán!
Mit gondoltál, egyáltalán össze lehet törni?
El lehet tüntetni?” És nézte fekete csőrét
a fán lógó tükörben, döbbenet a varjú.
„De hát mit akarsz tőlem?” – kérdezte kétségbeesetten,
de már nem jött válasz. Csend volt az erdőben,
csak a méhek duruzsoltak önfeledten,
és észrevette, hogy a tisztás túlsó oldalán,
egy hatalmas, ezeréves tölgyfán
komor holló tollászkodik,
látszólag tudomást sem véve róla.
És nem tudta eldönteni, hogy az ő hangját hallotta-e?
Neki tette-e fel megválaszolatlan kérdéseit?
Szégyenkezett, miközben a tükörben
hiába törülte eszelősen újra meg újra le,
lassúdan tovább omlottak az azonosíthatatlan tornyok.

3. Párbeszéd

Megismerkedett a varjú és a holló.
„Sok hollót láttam már, de hozzád hasonló
utamba nem került!

Mondád, düledező várrom szálláshelyed.
Tornyából figyeled a kopár vidéket.
Jó, hogy ma kiderült.

Ezért indultál el felfedezőútra?
Meséljed, mit láttál, kezdődhet a mustra.
Változik a világ?”

„A világ, jó varjúm, mindig ugyanolyan.
Örökké változik, de persze suttyomban.
Olyan, mint a virág.

Mikor a bimbója vörösen kifeslik,
olyan szép, elnéznéd akár holnap estig,
de máris lekökad.

Régóta töprengek, milyen is az ember?
Ki magáról annyi jóságot elképzelsz.
De jöhet-e holnap?

Mért kínozzák az éjt nappá téve egymást?
Erőszakoskodva miért csak a romlást
hívják elő? Miért?

Aki annyit látott, mint én, kedves varjúm,
semmiben sem hisz már. Az utolsó kapun
átröppen. Nem remél.

Mondod, hogy a múltat láttad a tükörben?
S a szörnyű jövődet? Borzongató minden?
A páfrányok győznek?”

„Igen. Mindezt láttam. – Merengett a varjú. –
Követ követ nem hagy egy szörnyű háború.
Égő függőkertek

lángolnak, láthatod, omlanak a tornyok
távoli jövőben. Legyinthetsz, s mondhatod,
rémlátomás, jóslat...”

„Elmegyünk, megnézzük, hátha segíthetünk –
röppent fel a holló. – Kötelez hírnevünk,
igaza a szónak!”

4. A varjú és az Úr

Egyszer engem is szólítottak.
Nem láttam, hogy ki? Zengett a hangja.
„Terveim vannak veled, kedves varjú!”
De milyen tervei? Nem részletezte.
Zavart, hogy azt se tudtam, *ki* beszél.
Fedd fel kiléted, Mennyei Úr, kértem,
és igazíts el, mindent megteszek,
ami módomban áll, sőt többet is,
de ehhez tudnom kellene terveid!
Ne rejtőzködj előlem. Bízzál bennem.
A lapály fölött megjelent a hold,
gúnyos hahota görgött az ördög-
szekerek, katángkórók között.
„Túl kíváncsi vagy! Nem is tudom,
bízhatok-e benned, csóró varjú?”
Elhallgatott, s a holdbéli csónakos
meglendítette égi evezőit.
Azóta vándorlok, s elhagy a remény.

* Ted Hughes verseire még Milosz hívta fel a költő figyelmét egyik, még jóval amerikai utazásuk előtt írott levelében, s elküldte néhány könyvét is. Bogdanov le is fordított néhány verset az angol poéta elhíresült varjú-ciklusából, azután már Amerikában, a washingtoni teraszon egyik fordítását némileg átírva, variációkkal látta el. A variációk két síkon mozognak, egyfelől kinagyítják, már-már apokaliptikussá teszik Hughes világvége-vízióit, másfelől az egyik beszélő szereplő, a varjú mellett feltűnik egy titokzatos, öreg holló is (mintha Poe hollója volna, Bogdanov verseinek vissza-visszatérő szereplője...). Két szemtanút hallunk, akik egy mágikus tükröben nézhetik a világ pusztulását, amelyet például a megrettent varjú szerint csak a páfrányok élnek túl. Amikor nagyapám megmutatta nekem a verseket, kissé meghökkentem, az apokaliptikus víziók épp 1979-ben, az Egyesült Államokban kezdték eluralni a Bogdanov-verseket, elég itt csak *A horda vagy a bizarr lángdémon* ciklusra utalni... Meghökkentett az a természetesség is, ahogyan imitálta Hughes összetéveszthetetlen hangját, de ugyanakkor hamar el is hagyta, és a vízió elborzasztó részleteire összpontosított. A varjú meg a holló párbeszéde, bármennyire is furcsán hangzik, némi derűs iróniával is átszíneződik, hitelesítve a tükröben zuhogó világvége-látomásokat. – Tatjana Bogdanova

Vida Gábor

REGÉNY HELYETT

AZ IRODALOM

Sose tudtam apámnak elmesélni, hogy mit jelent az írás. Magamat sem volt könnyű meggyőzőnöm, hogy az vagyok, pedig gyerekkoromtól erre készülök, azóta sem tudom, hogy mi készítet rá, mindenféle magyarázataim vannak, ideig-óráig jó szolgálatot tesznek, de. Amikor 1985 tavaszán elhatározom, hogy nem leszek geológus, hanem magyar szakra fogok felvételizni, már két egész füzetet megtöltöttem sűrű, apró kézirásos szöveggel, két éve egyebet sem csinálok a tanulás helyett a szilenciumon, csak körmölöm az *emlékirataimat*, és azután – mert feléltem összes emlékemet – egy regényt. Nem gondolom akkor, hogy ki kellene adni, az sem jut eszembe még, hogy majd könyveket fogok írni, vagy esetleg írhatnék. Nem is emlékszem, hogyan kezdődött, mi volt az apropója, olyan, mintha mindig is félig üres füzetbe írogattam volna. Nem akarom megmutatni, és hát nem is érdekel senkit, észre sem veszik.

A regényben kamasz hősöm szüleitől elegánsan megszabadultam, mint Dragomán György a *Máglyában*, mert ha szülők is lábatlankodnak egy történetben – gondoltam én –, akkor semmit sem lehet igazán: lovat, kutyt, macskát tartani, például. Nagypám világháborúból maradt puskáját nem lehet elővenni a nyikorgó padlódeszka alól. Nem tudunk a húgommal átúszni a megáradt Körösön a szigetre, mert azt mondják a felnőttek, hogy nincs ott semmiféle sziget, harminc évvel később látom egy katonai térképen, hogy van, és régebb nemcsak áradáskor volt. Nem ejthetjük el életünk első és utolsó őzbakját, amelyet nyárson kellene megsütni, különben is kenyér nélkül sült húst enni betegség, a szüleim így tudják. És ezt a sok hiábavaló álmodozást be kell fejezni, dolog van és tanulni kell, a valóságban kell élni, mondja mindig anyám. Autóbaleset erre a regényíró megelőzési technikája, sosem volt autónk, és hát nincs húgom, egyke vagyok, magyar, nincs puska, nem úszunk át, őzpecsenyét azóta sem.

A regény is egészen másról szól, mert nem én írom, hanem írja magát, nem érdeklő a gondosan elkészített vázlat, csak akkor még nem értem, hogy a próza miért viselkedik úgy, mint egy szeszélyes folyó, nem tudom, hogy a nyelv tulajdonképpen egy hatalmas élőlény, de érzem. Azt sem gondo-

lom, hogy rossz viszonyban volnék a szüleimmel, hisz mindent megtesznek értem, felneveltek, taníttatnak, mindennel ellátnak, apám sosem ütött meg, anyám is csak amíg hagyom, de valamiért nem szeretek hosszan velük lenni, és ezért büntudatom van, kamasz vagyok, bár nem tudok róla, a mi családukban még akkor nem volt a kamaszkor feltalálva, csak odaát (Magyarországon), a tévében. Nálunk jó gyermek van, szófogadó vagy rossz, engedetlen, tekerdő. Nem szeretném, ha most az a regény előkerülne, és valaki beleolvasna, bár akkor nagyon büszke voltam, hogy betöltöttem vele a füzetet. A képtelen történetek aggasztottak, nincs ez rendben így, gondoltam, a fantáziám nyugtalanított, hogy a hőseim és az elbeszélő egyetlen fontos dologgal foglalkoznak: a szökéssel.

A korábban kezdett *emlékirat* szövegét elszórtam, pedig most fontos lenne, tulajdonképpen azt folytatom, mert rengeteg kacskaringó után rájöttem, hogy mindig magamról írok. Ezt mintha a kezdetben egész pontosan tudtam volna, bár néha sikerült kellemes vagy kedélyes távolságra kerülni magamtól, azután kiderült, hogy mégsem. Nyomasztó közelség lettem, fárasztó hasonlóság, ismétlés, mánia, mert mindig betüremkedik az az önmagam, akivel nem szeretek együtt lenni, és már annyi apró dologra nem emlékszem pontosan, annyit meséltem, fabuláltam, hozzáírtam és hallgattam el, hogy magamban is kételkedem.

Akkor most engem fogunk megírni, mondtam 2015 márciusában, amikor egy regény első fejezeteit félretettem, és hirtelen megkönnyebbültem, mint aki levetett egy kényelmetlen szerepet. A szentháromsági kastély romjainál jártam (Berecky-kúria), amelybe regénybeli nagyapám a harmincas években éppen berendezkedett volna, a kastélyt áthelyeztem Nyárádszereda mellé egy kies völgybe, ne legyen messze a lakott vidéktől, mégse kelljen az egész falu világát ábrázolnom, mert regényt akartam írni, és nem monográfiát, bár ez utóbbi sem volna hálátlan feladat. Nyárádszereda egy hajdani mezőváros, ami sokban hasonlít Kisjenőre, ahol felnőttem. Az ipar elmúltával a település olyan falu lett, amilyen addig sosem volt, a mobilis réteg elvándorolt, elvitte magával a kultúrát és az emlékezetet. A helyben maradók visszacapott földjeiket művelik, és civakodnak a múlt sérelmei fölött, a jövő bizonytalan, mint mindig, Romániát ócsárolják, a cigányokat szidják, meg Európát, Magyarországon szeretne élni mindenki, legalábbis magyarul. Az emberi kapcsolatok falusiasak, aki nem rokon, nem szomszéd, az idegen, a viszonyokat átlátni, megérteni, egy élet sem elég nekem, részben mert se kutyája, se macskája nem vagyok itt senkinek, részben mert

a kapcsolatteremtés nehéz a számomra, ilyen a természetem, a neveltetésem, vagy csak magammal vagyok örökké elfoglalva.

Talpraesett, világot látott székely ember a regénybeli nagyapám, aki egy optáns birtok gazdátlanul maradt udvarházába fog beköltözni, amit ő kastélynak nevez. Galacon és Bukarestben dolgozott, egy kis pénzmaggal jön Erdélybe vissza 1933-ban, szimbolikus az évszám. Véletlenül keveredik a Nyárad mentére, átutazik, megkedveli a helyet, és az elhagyott birtok előcsalja titkos álmait, a maga ura lehet. A környék tetszik neki, de idegenkedik a helyzettől, a ház, a birtok túl nagy. Mint akkor sokan, ő is állandóan azzal a problémával szembesül, hogy ha túl sok a föld, nem lehet megművelni, ha kevés, nem lehet belőle megélni. A fogadott munkástól sajnálja a bért, mert kiadásnak tekinti, úgysem dolgoznak jól, tehát a családját fogja majd hajszozni kifulladásig. Csakis önálló paraszti gazdaságot tud elképzelni, semmiféle társulásban, szövetkezésben nem akar részt venni, legjobb szomszéd az erdő. Nem akar úr lenni, sem vállalkozó vagy spekuláns, egyszerű falusi ember, aki sok nyomorúságot élt meg, a biztos megélhetést tartja elsődlegesen fontosnak. Ha anyagilag fel is tudna érni egy bizonyos szintre, sosem lesz a birtokos osztály tagja, de még nagygazda sem. Mindig bicskával fog enni, de hogy a levest is, az ironikus túlzás. Nyáron is csizmában jár vagy mezítláb, a félcipő töri a lábát, és nem tartja a bokáját. Ha jól él, sült húst eszik, ha még jobban, akkor két szeletet, de kedvence a puliszka marad, tejjel, túróval, bármivel, és valamilyen *kanalas ételt* kér mindig, legyen káposzta benne, krumpli vagy bab, hússal, de legalább pirított szalonnával.

Idegenkedne a kastélytól, ahogy én is a ráosztott szereptől, van ebben valami fals és erőltetett. Az igazi nagyapám elküldene a jó bűdös francba, ha ebbe a kastélyba próbálnám beköltöztetni, a csűrben vagy az istállóban szívesen ellakna, esetleg eszkábálna magának egy kunyhót az erdő alatt, vagy behúzódik az egyik cselédszobába, hogy kiteleljen. Én is arról írok, hogy idegenkedik, ki fogják majd penderíteni a birtokból, előbb 1940-ben a dicsőségesen bevonuló magyarok, azután a még dicsőségesebb szovjetek, végül a dicstelen kommunisták, de azok örökre. Nem akarom én a székely nagyapámat bántani, tipikus erdélyi történetben szerepelt volna, kis módosításokkal, fölfelé akartam mozdítani a társadalmi hierarchiában, mert a mi családunk örökké feltörekszik, van ehhez lendület, ész, akarat. Türelem és belátás nincs.

A baj az volt, hogy nem a valódi, nem valamelyik képzelt, még csak nem is a regénybeli lehetséges nagyapámról írtam, hanem végig magamról. A

nagymamám is én voltam közben, ez pedig meghaladta minden írói képességemet, riadtan eszmélek arra, hogy magáról nem mondott nekem semmit, mert nem volt ahhoz szokva, hogy magáról beszéljen, és nem kérdeztem én sem, más sem. Próbáltam olyan embereket képzelni belőlük, amilyenekre a regényhez szükségem lett volna, de nem sikerült. Önálló életet éltek, azután megszöktek az általam épített világból, magamra hagytak a kulisszák között. A nagymamám nem ódzkodna az udvarháztól, csak attól, hogy kint van a világ végén, bár a környék festői, nyugodt és viszonylag biztonságos. Ő iparos családból származik, az apja Brassóban tanult csizmadia, nem suszter, földjük kevés van, azt sem ők művelik, gazdák, mesteremberek lesznek a férfiak, ha sikerül nekik, ha nem, akkor gyárban, építkezésen vagy bányában dolgoznak, de nem parasztok, ez fontos öntudati elem, és nem úgy élnek, akkor sem, ha szegényebbek. A nővérei, ha nem tudnak idejében és jól férjhez menni, cselédnek állnak Brassóban, Budapesten vagy Bukarestben, úgy nevelik őket, hogy cselédből gazdasszonyrá léphetnek elő, ha kedvez a szerencse, vagy elég ügyesek. Paraszthoz csak a nagymamám megy férjhez, nem is érti sokáig az utókor, hogy miért. Szerелеmből, ez a tetsző változat. Más nem akadt, tehát megszerették egymást, ez a valóság, de nem kell feltétlenül szembeállítani ezt a kettőt. Akkor voltunk rokonok a Daniel-bárókkal, amikor még ők sem voltak bárók, mondja nagymamám egy másik regényben, ezt megkérdeztem tőle a valóságban is. Neki nem volna gond egy ilyen erdélyi udvarház vagy villa belső terét kézben tartani, használni, háztartást vezetni, cselédeket igazgatni, hiszen erre nevelték, csak én ezt belülről nem látom, olvashatok róla bármennyit, nem lesz az enyém. Neki a földművelés jelent gyötrelmet, bár a háború alatt kimegy a bivalyokkal meg a nagyobb gyermekekkel szántani, mint minden falusi asszony, később a konyhakertben is csodákat művel, meg a virágokkal, és szül egy rakás gyereket. Tud a mívés porcelánról, de nem futja rá, megteszi a cseréptál és a drótozott fazék, vagy a bádóg. Tudja, mivel fényesítik az ezüstöt, bár nekünk csak alpakánk van, egyetlen ezüstnyelű kés, amivel a süteményt szeleteli, majd kiderítem, hogy nikkelezett. Mindegy az, fiam, nem a nyele fontos, hanem az éle. Az angol teát szereti, később az orosz, sok cukorral, hogy *legyen íze*. Zathureczkyné Zelth Mancsi 1934-ben kiadott szakácskönyve szerint főz, amikor lehet, szeret jókat enni, bár sokat kínozza az epéje, és gyakran üres a kamra, de ha kilenc egyenlő részre kell vágni valamit, ugyanolyan pontos, mintha négybe kellene. Van damasztabrosza, selyemkombinéja és egy hihetetlen kalap-

ja a harmincas évekből, amelyet Greta Garbo visel egy filmben, nem is tudom sokáig, mire való az az ógörög sisakra emlékeztető filc.

Színes családrégény lett volna, melyben egy ambiciózus paraszti és egy legalacsonyabb kispolgári világ ütközik, találkozik, és közben háború lesz, magyar világ és holokauszt, utána kommunista rémuralom, Magyar Autonóm Tartomány, nem unatkozik a család. A kastély, ami volt, és ami belőle maradt, meg az összes feltúrt helytörténeti adalék – hatalmas dokumentációt gyűjtöttem –, csak egy jól vagy rosszul működtetett díszletül szolgált nekem, aki azt játszom, hogy mi volna, ha én lettem volna az, ott és akkor. Bele tudnám élni magamat, fel lehetne építeni egy történetet, de ahogy körömlöm a sorokat, egyre távolodik tőlem az egész. Unalmas házi feladat, amit én adtam magamnak, hiszen erdélyi író volnék, a polcon az életművem, bár ahogy apám mondja egyszer, az csak egy fél életmű. El is mosolyodom, hogy ha meg találnék halni most, ez lesz az egész.

A *Nagy Erdély-regényt* most sem tudom megírni, mert valami egészen más jár az eszemben, egy vagy több lépcsőfokkal mélyebben. Különben Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs már itt magyar jövő, régebben sem volt talán, csak úgy tűnt, már be sem kell ismerni, ezen is túl vagyunk, bár éppen arról írok, hogy nem akarok ilyen egyszerűen túl lenni rajta. Ez a *csak-magyar* Erdély mindig is hamis volt, száz év transzilván irodalomból alig derül ki, hogy itt románok, németek, zsidók, örmények, cigányok is éltek, élnek. Mi csak attól kapjuk fel a fejünket, ha a magyarokról valaki megfélemedezik, vagy olyasmit talál mondani, ami nem egyezik az elvárásainkkal. Különben nagyregényt bármiről lehet írni, de nem az a legfontosabb, hogy én is írjak egyet, és még egyet, bár jó volna egy igazi regényt írni. A profikra kell bízni az ilyet, akik tudják, mire vágyik az olvasó, mert az olvasó is tudja, hogy ha a következő lapon nem az történik, amire vágyik, le fogja tenni a könyvet, és csodák csodája, nem az történik, hanem valami még érdekesebb, amire nem is gondolt. Én amatőr vagyok, tulajdonképpen csak barkácsolok, módszer ez, és koncepció, nem vagyok elég szorgalmas, sem alázatos, közben állítólag csak irigylem a nálam sikeresebbeket, de én ezt nem érzem. Kicsi író vagyok, mondom védekezően. Szinte minden nap újraolvasom azt, amit sikerült kipréselnem magamból, és egyre kevésbé tetszik, vagyis csak az tetszik, ami nagyon mélyről jön, akár betanult szerep, amivel azonosultam, akár a sötét valóság, amit megéltem.

Megérkezni egy elhagyott, feldúlt kastélyhoz az első világháború utáni évtized végén, bókászni, elképzelni, hogy miként éltek itt, és mi történt, amiért ma már nem, vagy mit kellene tenni, hogy megint. A kastély utolsó urát a közeli falu parasztjai verték agyon 1918 őszén, a berendezést és a gazdaságot széthordták, a földet a román állam kisajátította, valaki bérlő valakitől, aki szintén bérlő, alig művelik. Nem is kastély, csak a nagyapám látja annak, nagyobb udvarház, Erdélyben megteszi. Ide akkor még nem telepednek be románok tömegesen, de aki máshonnan jön, az gyanús. A román származásúak éppen rájönnek, hogy ezt mekkora előnyre lehet váltani, árulóknak tartja őket mindenki, de a sikeres átállást egy kicsit irigyeljük. Lesz ebből még baj, etnikai és lelkiismereti káosz egyaránt. Ezt a kastélyt szakszerűen kigondolni nekem feladatnak túl sok, hiába nézegetem a helyreállítás részletes tervrajzait, abból sem lett semmi, és a működését nem látom annak az életformának. Volt itt áramfejlesztő, amit a Ganz és Ts.-tól vett a község 1925-ben majdnem ezer amerikai dollárért, volt cséplőgép, pálinkafőző, vízi- és gőzmalom, kisvasút, járásbíróház, dalárda, úri meg székelő kaszinó, iparegylet és vadásztársaság, könyvtár és kuglipálya, hetipiac, és ha szombatra esett az országos vásár (augusztus 1.), a zsidó kereskedőkre való tekintettel más napra helyezték, a román kereskedelmi miniszter is jóváhagyta egyszer. Élt még egy hagyományos népi kultúra a falvakban, amit nem sok figyelemre méltat a néprajztudomány. Járt itt Bartók, amit lejegyzett, annyi maradt a népzeneből, akkor már a sramlit kedvelték inkább, ahogy azóta sem szereti a nép a népzene, mert olyan paraszti. A község urbánusabb, mint sok akkori város, bár járda és kövezett út alig van. Nem terem jó bor, de mindenki szőlőt művel, olyan, amilyen. A búza is keveset hoz, de kenyér az kell, lehetőleg fehér, az a férfi, aki a maga lisztjéből süttet. Aki szegény, az szegény, aki gazdag, az is csak szerényen gazdagszik. Az 1921-es román földreform fiaskó, mint az összes korábbi és későbbi, az erdélyi nagybirtok megsínyli, valójában senki nem jár vele jól, de igazi nagybirtok errefelé sosem volt, a tulajdonszerkezet a kollektivizálásig keveset változik.

Lehetne még ennek a világnak a részleteit hosszan taglalni, színes, érdekes, találunk akárhány szívet melengető részletet, és rideg tud lenni az otromba valóság. A harmincas évek Romániájában latens polgárháború dúl, sok száz politikai gyilkosság történik, teljes a káosz. Hol van király, hol nincs. Demokrácia hol van, hol nincs, egyre kevésbé, néha statárium, ebből lesz a diktatúra, király, Conducator, párt, mikor ki igazgatja. A gazdaságpolitika liberális, a korrupció elképesztő mértékben hálózza be a minden-

napokat, ettől mi, magyarok irtózunk az elején, de gyorsan beletanulunk, határozott előnyei vannak. Sajtószabadság is van, meg cenzúra, nem kell lapengedélyt kérni, de például József Attila *Tiszta szívvel* című könyvét sem szabad Romániában forgalmazni, nem tudom, konzultáltak-e a román hatóságok ez ügyben a magyarokkal. Kormányválságok követik egymást szakadatlanul, és mi, magyarok nem tudjuk, melyik oldalra volna érdemes állni. Nem is értjük, mi történik, csak azt, hogy ki fogunk hamarosan pusztulni, erről szól a világ, mert amíg magyarok élnek Erdélyben, a román államalapítás nem fejeződhet be. A politikát *odalent* csinálják, Bukarestben, a mentális térkép szerint az külföldön van, számunkra csak az elnyomás jön onnan, a viszonylagos gazdasági fellendülés ellenére. A határrevíziót várjuk, ha másként nem megy, a háborút, és legtöbbit az iskolai hercehurcákról cikkelyezünk a sajtóban, mert az az egyetlen igazi közügy, ami Temesvártól Máramarosig, Szatmártól Brassóig összeköti a magyarokat. Rengeteg méltánytalanság éri a tanulni vágyó ifjúságot és azokat, akik Erdélyben akarnak élni magyarul, a sérelmek listája azóta csak gyarapodott, nem oldódott meg semmi, bár a problémák egy része elévül. Bocskai István szobrát időnként be kell venni a templom elől, azután megint ki lehet tenni, jelzi, milyen a politikai széljárás. Az az álomvilág, ami a Monarchia iránti nosztalgiából és a megmaradás étoszából keveredik egy szép, édes, ám hamis, töredezett mázzá, minden helyben maradó magyarnak kötelező, miközben a tehetős elit suttymban repatriál, mert a hazát Pesten hirdetik. Oda *felmegyünk*, az is külföldre válik lassan, nem csak politikai földrajzilag, de lelkileg is, bár a *Székelly Himnusz*t ott írták, hol írhatták volna másutt? Mit lát ebből a nagyapám, és mit láttatok vele, az teljesen rám van bízva, akkor is lehetek koncepciózus, ha egészen tárgyilagos meg szakszerű vagyok, építkezhetnék általánosságokból, és megszórhatnám kuriózumokkal. Hatalmas munkát kellene még elvégezni, hogy megtudjam, micsoda is ez az Erdély, sosem az, amit eddig hittem. A felfedezés öröme és a kétségbeesés egyszerre hasogat, egyik nap rájövök, hogy megértettem, másnap, hogy mit?

A világot, talán az egészet is, viszonylag könnyen át tudnám gondolni, de magamat roppant nehéz. Az én életem nem a letelepedésről, hanem a vándorlásról szól, keresés, de nem alapítás, hosszú távra én már nem tudok sehohol berendezkedni, minden feltételes módba kerül, se földem, se más vagyonom nincs, a tudásom egyre kevesebbet ér, gyakran érzem, hogy ittragadtam, és már nem is tudom, hova indultam eredetileg. A nagyapám úgy tudja, Bukarestből, a háborúból, a hadifogságból és más drámai tapasztalatok helyszíneiről ugyanoda érkezik vissza, én már tudom, hogy miköz-

ben ellógtam valahova, minden megváltozott, még a nő is, aki talán hazavár, pedig ő volna a világ igazi közepe. Mindig a harctérről jövök, legyen az tényleges vagy a képletes értelemben vett, és amíg nem voltam jelen, addig harctér volt itt is, vagy ha mégsem, akkor magammal hoztam. A tulajdon, a föld, az erdő sem jelent már állandóságot, az emberek is átalakulnak, az emberi kötelékek, a viszonyok, túl gyorsan ahhoz, hogy követni lehessen, de hát ilyen ez a kor. Sehogys sem tudunk hozzámodernizálódni.

Az egyik helyiségben kitelelni, az menne, tüzet rakni a düledező csempékályhában, szalonnát sütni, és egy megmaradt, régi könyvet lapozgatni, mielőtt éjjel a takarókba csavarom magamat. A nagyapám is ezt csinálná, ő talpra állítana egy túlélésre berendezett gazdaságot, azután vagy megtűrnék, vagy elkergetnék, első szóra beállna majd a téeszbe, mert a földje nem elég a megélhetéshez, nincs is talán saját földje. A kommunista pártba nem állna be, nem mintha a javak igazságos elosztásához nem fűzne reményt, de az ateista propaganda számára botrányos, mélyen, őszintén vallásos ember, Jézus Krisztus bármely pillanatban befordulhat a sarkon, a mitikus időktől csak a négy elemi osztály választja el, és az, ahogyan az örökké fogyatkozásban levő pénzt számolja. Talán orvvadászkodna is kezdetben, bocsánatos bűn az nagy szükség idején, bár Erdélyben akkor kevés a vad, mindenki azt lő, amit akar, már ha van puskája. Nincs román vadászati törvény 1935-ig, és kérdés, hogy a magyart be kell-e tartani, és ha igen, kinek?

A zsidó boltost, akinél a nagymamám egy ideig kereskedősegéd, elviszik Auschwitzba, egy összeírásban maradt fenn a neve, a boltot szét-hordták a helybeliek, a zsinagógát lebontották, nyoma sincs. Nagymamám mindent megtett, hogy legalább az egyik kisfiút megmentse, de nem sikerült, vagy nem is tett semmit, mert olyan idők voltak. Kellett volna, persze. Vagy nyugodjak bele, hogy nem lehetett? Kérhetem a nagyszüleimtől, hogy adott helyzetekben inkább lövették volna magukat agyon, és ne csak asszisztáljanak a történelem rémséges működéséhez? Ha én ott lettem volna, minden másként megy végbe? Oldják meg agyonlövetés nélkül, és becsülettel, kompromisszumok nélkül, mert ebből lehetne jó regényt kanyarítani! Nem lettünk gazdagok, de megmaradt a becsület, vagy az sem maradt meg, nincsen, ami megmaradjon, hiányzik az előfeltevés hozzá. Azt sem lehet kideríteni, hogy amikor a nagymamám 1944-ben a pincébe húzódik, mert éppen átvonul a front, mi történt pontosan. Az asztal lapjába fúródott repeszdarab nincs meg, de a helye látszik. A karon ülő gyermekét egy orosz katona bedobja a ribizlis kertbe, úgy kell fellocsolni. A családi elbeszélés sze-

rint eltűnik a nagymamám aranyláncáról a medál, amin Szűzmária volt látható, régi bérmálási ajándék, egész biztosan az a csalfa néember vitte el, aki az orosz katonákkal viháncolt, de legalább a nagymamámat nem bántották, megúsza...

A kastély mögötti vén körtefa alatt lennie kell egy elásott kincseknek, hemzsegnek Erdélyben az elásott kincsek. Ha találunk valamit, testvériesen elosztjuk, utána feljelentjük egymást. Őszi éjszakákon medve jár le az erdőből körtét enni, rengeteg a medve nálunk, de nem félünk, vagy ha mégis, nem ismerjük be. A mi házunktól pár lépésre mindig a vadon kezdődik, talán mert úgy élünk, talán mert csak ez jutott. Lennie kell a házban egy puskának, ha nincs, akkor egyet reszelünk, barkácsolás ez is, de az a másik nagyapám története. Tudnám ezt még folytatni, sok dolog van kéznél, tengernyi hallott vagy magam által költött történet. Ám egy rövid huzavona után vagy szörnyű gyötrelmek közepette úgy döntöttem, hogy én a valós nagyapáim unokája és az igazi apám fia szeretnék lenni most, akkor is, ha író vagyok, ha írók játszom, nem mintha fiúnak és unokának lenni olyan egyszerű volna, ahogy apának és nagyapának sem könnyű. Anyának viszont a legnehezebb. Ez itt nem az irónia helye, nőként nehéz ebben a világban élni, sokat van hideg, olyan a klíma, olyan a lelkünk. És én hiába írok le mindent pontosan úgy, ahogy történt, vagy ahogy legjobb tudásom szerint megesett, mert azonnal fikció lesz belőle, kitaláció, ami újabbakat vonz magához, mindig a mondhatóság mentén haladok a történet vége felé, ami lehet, hogy az igazság, de ki tudja ezt most megígérni?

1985 tavaszán apám ezekről nem tudhat semmit, én sem tudok még. Vébéselejtező lesz, közvetíti-e a tévé vagy csak a rádió, már nem emlékszem, apám furcsállja, hogy nem akarok kimenni a másik szobába, pedig élet-halál kérdése, a magyar válogatott sorsa múlik a mérkőzésen, Mexikó jön majd, és még utoljára hiszünk. Épp cserbenhagyom a magyar válogatottat, ki is kapunk a hollandoktól, de ez csak átmeneti megbicsaklás akkor. Újságcikket írok az aradi *Vörös Lobogónak*, életemben a harmadikat, ha jól számolom, akkor még komoly tétje van ennek a számolásnak meg a cikknek is. Nem tudom, miért akarom ezt annyira, tanulom az öncenzúrárt, újságírónak készülök, vagy csak be akarom bizonyítani, hogy estig meglesz a szöveg. Nehezen megy, apám megkérdezi, hogy fogok majd ebből a tevékenységből megélni, ha ilyen nehéz? Sehogy. Azaz jól, mondanám, mert azóta is a hóbortjaimnak élek, no nem abból, amit írok, hanem abból, hogy van még irodalom, és azt is mondhatnám, hogy nem tudom, mi lesz a megélhetéssel, megint elbaltáztam egy regényt. Házat nem építettem, egzisz-

tenciát nem alapítottam, a levegőben lóg minden körülöttem, bár a szüleim a lelüket is kitétték, hogy vigyem valamire, de én nem viszem, ez még csak nem is koncepció, hanem állapot. Harminc évvel ezelőtt is ehhez hasonló helyzetben voltam, akkor még nem állt a polcon a fél életművem, de volt magyar foci, az írás nem ment, vagy nehezen, vánszorogva, kényszeredetten, szembe kellett hát néznem önmagammal, és egy kicsit a világgal is.

————— Tamás Tímea

A PÁTROHAI NAGYHATÁRON

– A VAKOND BETÉTDALA –

kókadtt versek
kókadtt fűzfapoétái vagyunk
a feltámadás nem a mi asztalunk
mondhatnánk okosan
hivatalnoki nyelven
miközben igazítunk a versen s a vermen
ahová beástuk magunk

kókadtt versek
kókadtt fűzfapoétái vagyunk
miközben hisszük
haladunk [valamerre]
pedig mindig csak önmagunk vagyunk
akár a rossz színész
kiben nem lakik Hamlet Belzebúb Mefisztó
aki azt hiszi minden szó és
minden szó elég szó

pedig hajh én a vakond
mondhatom
ezen a ködös szemetes álnok
kis napon
hogy nem haladunk
nincs előre és hátra
a felszín és a mély is ugyanaz
nincs különbség
ugyanolyan a föld Új-Delhi India
és Pátroha alatt

tegnap sütött a nap
kint a pátrohai nagyhatáron
hol letörték már a kukoricát
s boldog mezei egerek
hordták a maradék javát
s mondták a föld még egészen meleg

kopott bundánkat sütötte a nap
a lelkünk jobbik fele álom
így éreztük s jó volt
a pátrohai
sárgába hulló nagyhatáron

TÖREDÉKEK

A VAKONDEVILÁGBÓL

félek –

nem az egyedülléttől
[egy vakond nem fél a magánytól]
attól félek hogy egy napon
nem találok vissza Indiából
hogy mégis engedek ez új időnek
(mi néha nagyon réGINEK látszik)
és arra megyek amerre ő megy
s velem is bolondórát játszik

pedig én lassítani szeretnék
fülelni s hallgatni a csendet
hallani amint a hangyák
takarítják télire a vermet
hol majd a királynő tanyázik
s hol majd szeretik őt nagyon

s az alvó magvak szuszogását
fülelni álmatag hajnalon

félek hogy nem talállok vissza
a hármásúti állomásra
hol a bundámat bélelt fészek
ismerős illata várja

édesbús

miért remélem
hogy látlak
s ha vége a hallgatásnak
az utca sarkán
szembejössz velem

miért nem látom
élet a fénynek
csak a mélyét
a soha be nem
költözhető
miért nem keresek
új szeretőt

Demény Péter

CÁROVNYICA

RÉSZLET A VADKANRAGYOGÁS CÍMŰ
KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL

Atyám végre elment otthonról, anyám ilyenkor napokig a szobájában ült, oda kérette a reggelit és Márfát, akkoriban, gyermekkorom dühödt korszakában, vagy nevezzem inkább csalódottnak, akkoriban, amikor még azt hittem, én vagyok a legszerencsétlenebb a földön, mert csak nekem adott ilyen lehetetlen szülőket az Isten, akkoriban tehát azt hittem, tönkreteszi ezt a szerencsétlen asszonyt, mint mondtam, Márfa Oroszországból származott, egy hatalmas barbár birodalom minden megfajthetlenségét hordozta az arcán, az alakjában, tejfehér, sima bőre volt még negyvenéves korában is, amennyi akkor lehetett, amikor én Hansszal kívántam megélni a szerelmet, pontosabban azt a valamit, amit tizenöt esztendőm minden elkecsereedett szenvedélyével szerelemnek hittem, istenem, mennyire megvetjük az első szerelmet, miután találkozunk az igazival, ahelyett, hogy a különféle fejedelmi fondorlatokról írnanak traktátusokat, az olasz vagy akármilyen tudósok a szerelemnek kéne szenteljék idejüket, jóval több jelenségnek megtalálnák a nyitját, jóval többet megtudnának az emberről, és jóval több hasznot hajtanának az emberiségnek, bár ki tudja, talán csak az derülne ki, hogy nem lehet tudni semmit biztosan, Márfa bőre és tengerszürke szeme a legegységesebb bizonyítékot szolgáltatotta arra, hogy az időt belül éljük meg, a saját törvényeink, a lelkünk saját törvényei szerint, és ennek semmi köze nincs semmiféle időmérő műszerhez, amely úgy tesz, mintha mindenki egyazon idő szabályainak engedelmeskedne, és mindenkivel ugyanúgy telne az idő, egyszer a bundenfalzi választófejedelem pompás kastélyában láttam egy elmés kis szerkezetet, imádott nagynéném, Jadwiga Komorowska hívott meg oda, aki a választófejedelem nejeként szinte parancsolt, amikor arra kérte anyámat, évi rendes február eleji bálján mutatná be a lányát, és noha anyám az unokahúga volt, ezt a kérést semmi szín alatt sem tagadhatta meg, tizenhat éves voltam akkor, egy évvel azelőtt még Hans után sóhajtoztam, aztán pedig Hansszal együtt, ott azonban, a bundenfalzi bálon teljesen el kellett rejtenem ezt a magamat, három láda maskaraköntössel érkeztünk oda rémült szüleimmel együtt, kik tisztában

lévén lényemmel, melyet ők finoman szólva különösnek tartottak, előre ájuldoztak, vajon hogy hozok rájuk szégyent, és mi tagadás, bennem is motozott valami feszültség, nem mindig könnyű különösnek lenni, a sok kérdő, furcsálkodó tekintet iszonyú súllyal nehezedik az emberre, és olykor nagyot roppansz alattuk, úgy érkeztem oda, mintha én magam is kételkedve figyelném ezt a tizenhat esztendőös teremtet, aki soha semmit úgy nem csinált, ahogy illik, ahogy mindenki más csinálja, és vajon egy álarcos mulatságon mit nem fog úgy tenni, ahogy mindenki más tenne, Komorowska grófnő azonban rögtön átlátott rajtam, „mondja, kedves húgom, miért csak most mutatod be ezt a cárovnicát”, kérdezte, és én rögtön értettem, mit jelent ez a különös, lágyan dallamos szó, és egy szempillantás alatt megszerettem a grófnőt, és most már tisztán láttam azt is, látszólagos keménységét mindössze azért vetette be, hogy biztos lehessen benne, a szüleim elvisznek oda, ám velük nem is törődött azon túl, megragadta a kezemet, mint amikor a fuldokló ragadja meg a váratlanul, égi mannaként feléje nyújtott kezét, és maga után húzott, a folyosókon szövetnekek lángoltak, olykor kísértetek jelentek meg fáklyákkal a kezükben, de mi csak mentünk és mentünk, míg végre benyitott egy szobába, fogalmam sem volt, hová kerültem, körös-körül semmi, csak a rémisztően izgató falak, előttünk pedig egy fura szerkezet, alul téglalap, felül háromszög, a háromszög alapjának közepén hatalmas aranygomb, azon függ valami, ami jobbra-balra leng, a téglalapban számok egy kör peremén, két hosszú valami a körben, az egyik, a hosszabb éppen a hatoson, a rövidebb meg a nyolcason áll, „húsz perc múlva hat”, mondja a grófnő, és látván, hogy nem értem, mond még valamit, „ez a valami méri az időt, nemsokára hat óra lesz”, állunk-állunk a csupasz szobában az aranyszín tárgy előtt, darabolni lehetne a csendet, aztán egyszerre tör ki belőlünk a nevetés, de olyan elemi erővel, hogy még a tárgy is belerázkódik, és akkor már tudom, hogy anyám nagynénje is cárovnyica.

Mikor véget ért a csönd, Jadwiga kinyújtotta a karját, és szelíden, de határozottan megragadta a kezemet, és én megrémültem, hát mégsem cárovnyica, mégis tart egy szónoklatot a kettőnk közötti lelki kapcsolatról, és már fel is voltam készülve a csalódásra, szüleimnek hála, csalódásban egészen jó voltam, ám anyám nagynénje nem tartott szónoklatot, egy szót sem szólt, csak belém nézett, nem tudom másként mondani, rám tekintett, egy pillanatig fürkészett, aztán bólintott, és elengedte a kezemet, és meg mernék esküdni, hogy abban a pillanatban még egykori szerelmem nevét is meg tudta volna mondani, istenem, milyen *egykorinak* tűnt az a szerelem, mely három hónappal azelőtt még maga volt a gyönyörű, verejtékes valóság, for-

ró pázsit a Holdtej tisztáson, akkor azonban, ott Bundenfalzban, nem lehetett esküdözni, mert hirtelen iszonytató vidámság hangjai hatoltak a fülünkbe, disznók előtti gyöngyözés zsvaja, egyszerre rántottuk fel az ajtót, egyszerre rohantunk különféle folyosókon át, melyeket Jadwiga ismert, és tudta, hová vezetnek, én nem ismertem, de egyszer sem szaladtam másfelé, és amikor odaértünk a kastély legnagyobb termébe, rémisztő látvány tárult elénk, a vendégsereg egy kétes alakot állt körül, valamilyen chevalier-t, Zeingalt vagy mi volt a neve, nem akartam megjegyezni, a kislányét azonban nagyon is megjegyeztem, Katharina Blumnak hívták a szerencsétlen teremést, a jószágigazgató nyolcéves kislányát, akit ez a világot járt és nyilván sok nőt megtiport férfi csipkedett, és nem hagyott szabadulni, sőt, minden romlottságával és aljasságával fel-felröhögött olykor, amikor a csöppség felsikoltott fájdalmában, már a vér serkent ki a gazember mocskos körme alatt, ahogy a leányka gömbölyű arcán belecsípett a bőrbe, a vendégek meg természetesen ezzel a vadállattal tartottak, röhögtek ők is, annyira reméltem, hogy anyám és atyám nincs ott, miközben persze tudtam, hogy igenis ott vannak, ott hahotáznak ők is a többiekkel együtt, és hirtelen meg is pillantottam anyám gyáva tekintetét, rémülten nézett rám, atyám még nem vett észre, ám egy csípéssel később már igen, részben parancsoló, részben könyörgő tekintetet vetett rám, a választófejedelem vezette a mulatságot, Zeingalt mintha csak őt figyelte volna, s ha megkapta az engedélyt, ismételten nagyot csípett a vérző angyali arcba, közénk akartam rontani, de Jadwiga megelőzött, nem tudom, honnan szedte a lovaglóstort, de mikor észrevettem, már ott suhogott a kezében, és indulatának minden erejével, lángoló arccal, akár egy amazon, de félelmetesen hang nélkül nagyot lendített rajta, és teljes erőből végigvágott előbb férje, aztán a lovac arcán, a vendégek dermedten hörögtek, sikoltoztak, a gyengédebb lelkek, kik előbb még kedvtelve figyelték egy gyermek kínlódását, el is ájultak ennyi durvaság láttán, emlékszem, arra gondoltam, akad, aki a kufárokat korbácsoló Jézus láttán is a fejét ingatná vagy szörnyülködne, a választófejedelem arcához kapott, és midőn keze megérezte a vért, lobot vetett a tekintete, ám Jadwiga vulkáni tüzéhez képest az övé csupán egy kandallóé lehetett, Zeingalt felnyögött, aztán motyogott valamit, végül pedig zavartan távozott a kastély aljas urával egy időben, de másfelé.

Jadwigával együtt odarohantam Katharinához, nyilván az is növelte részvételem irányában, hogy ugyanaz volt a neve, mint az enyém, ruhámból tépést készítettem neki, az arcára tapasztottam, közben Jadwiga csitítgatta és babusgatta, az angyali teremést pedig már nem sírt, már nem is köny-

nyezett, földöntúli ragyogás töltötte be a lényét, a mindent megbocsátás ragyogása, tudtam, hogy ez az a fény, melyben nekem soha nem lesz részem, miután illendően megköszönte segítségünket, elbúcsúzott tőlünk, Jadwiga egyetlen intésére a vendégek is oszlani kezdtek, anyám és atyám is távozni készültek, az inasok már hozták a ládáinkat, a ház páratlan asszonya a fejemre tette a kezem, ott nyugtatta kis ideig, aztán elbocsátott, a hintóban mindannyian hallgattunk, egyetlen szót sem szoltunk hazáig, én végig a szüleimnek háttal térdeltem, és kinéztem az ablakon, anyám egyetlen alkalommal próbálta megrángatni a karomat, hogy szembe kényszerítsen, de olyan szenvedéllyel fordultam hátra, hogy többször nem próbálkozott, és amikor a schoeblingeni réten száguldott velünk a hintó, a hold éppen akkor sütött a legszebben, és váratlanul egy angyal szállt el a táj fölött, mint ha a holdat szelné ketté, először arra gondoltam, vajon az a különös szerkezet most mennyit mutat, hány óra lehet, másodszor pedig arra, hogy nem lehattunk messze Bundenfalztól, és másnap, egy részben gyönyörű, részben viszont gyötrelmes vendégeskedés és egy borzalmas utazás másnapján nyugtalan voltam, még Odile-t is kedvetlenül hallgattam, harmadnap ugyanígy, míg estefelé meg nem érkezett Jadwiga levele, melyben a rá jellemző szűkszávú melegséggel közölte, Katharina Blum még aznap éjjel meghalt, másnap délben temették, a választófejedelem egész csinos összeget ajánlott fel a szülőknél, akik semmivel sem érdemelték ki, hogy ilyen gyönyörű gyermekük legyen, ma sem tudom, miért sírtam, kit sirattam voltaképpen, Jadwigát vagy Katharinát, de még nem sejtettem, hogy lesz még miért sírnom, és akkor sem lesz segítség.

A halál azonban nagy tanulság volt, mint minden nagy tapasztalat, mint korábban az ifjúkori, később a felnőtt szerelem, teljesen átalakította az életemet, megértettem, hogy az angyalok is meghalnak, nincs helyük közöttünk itt a földön, van a szépségnek egy sebezhetőségi foka, mely nem fér bele a halandók aljas vagy kicsinyes játszmáiba, csakhogy akkor még azt képzeltem, mit is képzelhettem volna tizenhat évesen, hogy én kivétel vagyok, még úgy ítélkeztem, hogy magamat nem soroltam az elítélendők közé, és később, Diegómmal való örvénylő szerelmem és pusztító szakításunk után jöttem rá csupán, hogy ítélkezni itt, a földön sehogy másként nem szabad, egyedül úgy, hogy magunkat is oda soroljuk a vádlottak közé, ez nem egy átlagos tárgyalóterem, ahol a bíró nyugodtan hazasétál, és elszívja megérdemelt tajtékpipáját, a hóhér pedig nyugodtan levágja az elítélt fejét, suhan a bárd, repül a bűnös fej, a pusztaság tény, hogy nem haltam meg korán, mint Katharina, akit az a Zeingalt nevű szörnyeteg agyongyötört, vádol

engem, hiszen kit lehet agyongyötörni, ha nem azt, aki nem közénk való, és ki gyötri agyon, ha nem az, aki nagyon is közénk való, nem beszélve arról, hogy az a gyermek csakugyan ártatlan volt, nem ismerte a bűnt, *semmilyen formájában* nem ismerte, nem élvezett férfiak alatt vonagolva, ő csak áldozat volt, semmi más, míg én résztvevő, ó, nagyon is részt vettem mindenben, ami történt velem, és akár büszke vagyok arra, ami történt, akár szégyellem, tudom már, hogy a dolgok nagyon is összekeverednek, nem lehet vonalat húzni, ide a dicséretes, amoda meg a szégyenletes tények álljanak, hangsúlyok persze vannak, az egyik inkább ilyen, a másik inkább olyan, de hát *én* hol lennék, ha fekete-fehér lenne minden, sehol, Katharina viszont valóban csak fehér, mert nem élte túl azt a láthatatlan és egyértelműen nem megrajzolható időhatárt, amikor az embernek már nincs joga ebben a kettősségben gondolkodni, nekem sem lett volna jogom, csak ostoba gőgöm hitette el velem, hogy jogom volna ehhez, meg az az állandósult megvetés, mellyel a szüleimet sújtottam, és amelybe teljesen belesüppedtem, holott még figyelmeztetések is akadtak, emlékszem, mennyire meglepődtem, amikor Odile megvédte őket, noha ez nem jó szó, Odile nem támogatót és nem védett semmit és senkit, Odile *viszonyult*, és most, amikor a mondatokkal rendet vélek rakni az életemben, holott tulajdonképpen már életem sincsen, most jövök rá, hogy ez a humor értelme, célja, szándéka, lényege, semmi más, viszonyulni ítélkezés helyett, kívül maradni, miközben belül vagy, és nem is lehetsz máshol, az erdőben sétáltunk akkor is, és én kifakadtam, atyám elkergette Márfát anyám mellől, „pusztulj innen, orosz boszorkány”, kiabálta rémülten, anyám pedig hallgatott, engem meg mindkét dolog felháborított, káromtam indulatomban, hogy tud valaki ilyen lenni, mint egy közönséges lovászfű, és hogy tud valaki így hallgatni, mintha néma volna, „à quoi bon, mondta Odile, mindenre tudni egy comparaisont”, és nem állt meg itt, „à quoi bon, folytatta, mindenkinek commun, még a tegnapi amour is”, és akkor elszégyelltem magam, arra gondoltam, Hans nem egy akármilyen lovászfű, de hát hogyan választhattam volna szét benne a lovászfűt attól a királyfitól, aki a Holdtej tisztáson volt a számomra, semmi módon nem védhettem meg magam magam előtt, mert Odile már tova is szökellt, elnyelte az erdő, engem pedig a szégyen, ez a szégyen azonban nem tartott soká, és főleg nem áztatta fel a lelkem, pillanatnyi röstelkedés volt csupán, mint amikor egy gyermeket megszid a felnőtt, nem vezetett sehová, legközelebb ugyanúgy káromtam, és addigra már Odile nagyvonalú raccsolását is elveszítettem.

AS A CLOUD

[.....]
sétáltam gyűrött, préselt egek alatt
s nem felhő – csak földön, azok alatt...
nehéz zenét itt valaki minduntalan nyomat
– mint kő elgurultad a bejárhatatlan utat
éGINEK látni sok vonuló földi felhőnyomat –
s nem el- vagy le-, csak szétfújt
kevéske fénnel, ki annyiszor be-betakart

VIDÉKI OXIGÉN

a levegőfűjő gépzaja folyamatos volt
mintha akváriumok mellett állnál
van az a
végeérhetetlen, állandó zúgás
fűjtató hang, ami a fejedbe költözik
kizárva minden mást
az óvodaépület halljának tágas belterében –
legyen oxigén
ebben az ingatag fekete gombában
ebben a szállítható, felfűjt virtuális planetáriumban –
legyen...

ott ültem, félóra az egész, azt mondta a srác
félóra és lejár –

ültem
vártam
néztem hát ezt a sok sebtiben levetett gyermekcipőt
(egy osztálynyi volt egyetlen helyen...)
ártatlan gyerekcipő
ennyire ijesztő is lehet

kerülgették is, akik a teremben jöttek-mentek közben
(dadások, más gyerekek, ki-be járó szülők)
gondosan, mintha tartoznának azok (lábbelik) valakikhez
valakikhez, akik pedig sehol sincsenek éppen
hát tartozunk, hogyan tartoznánk egyébként, mosolyogtam
ha rám néztek, pedig egyiküket sem ismertem
odatartozunk, a viseletes cipőinkbe is
nézzék, ha éppen nem látnák, hölgyeim és uraim
rajtuk sár, kisebb-nagyobb keretekbe szűkített élet:
bennük szaladgálás, ugrálás, szabad rohangálás, vízben tócsázás
vagy könnyű szökizés van
s ez tűnt el belőlük akkor ott egyszerre, hirtelen –
levetve, kinn feledve állt szanaszét: osztálynyi cipősereg
csend volt az egész fölött
a levegőfújó gépzaja
szabadból pumpált vidéki oxigén
pedig ők csak csillagokat néztek elbűvölten közben
benn
pedig ők csak csillagok születését, a Földet nézték elbűvölten,
kedvvel
benn
a lesötétített planetáriumban

PIKKJEL

R-nek

a fejlámpa szüretlen fényében a sötét Küküllő
a félelem tarkótájékon néha beszivárog
halk cigifüst száll, távoli rablás valahol –

mi itt a Halat keressük
olyan ez, mintha hazamentem volna
2-szer, 3-szor, többször dobunk
ugyanabba a folyóba
s míg másokat álmok takarnak
árnyak, kiszegzett úr irhája öltöztet, gombol be minket

éjjeli eső hordoz, utaztat
s lecsorog rajtunk több néma fényjel –

öngyilkos Perszeidák
villámló távoli horizont

[VALAMI KERT]

valami kertben voltam
álmomban az éjjel
birsalmaillatú, árnyas kertben
s a fényt morzsolgattam az
ujjaim között
éppen olyan volt, mint
gyermekkoromban
miért járunk ide vissza éjjel
húsos paradicsomok, elhagyott egrestövek
közé
s kicsoda vonszol bennünket vajon eddig
át az időn –
valami kertje mindannyiunknak lehet
mely egyszer aludni nem
hagy
visszatér hozzád, belak ízeivel, régi illatával
bokrainak nehéz susogásával
jön, valahonnan hívatlanul
feltartóztathatatlanul jön; megtalál –

mely mint az élet
erős, megtartó és könnyű
s most, hogy újra éberré tette
mindened
tudod meg csak

mennyire
kifogyhatatlan és örök

LEVÉLCSONTOZAT

zörgetsz a mélyben pici csontokat
az ösvényre (lépre) csak párat ha viszel
annyi alvadt szín mohó torkodban s csapdaként: kifacsart fény –
jó, ám legyen... tied ez is, ez a költemény
ó, Ősz, te hóhér, te nagy varázsló!
jöhet, engedd a semmi ágait, a hideg sorompót
ennyi?! – s cserébe mindenki elvisel?

VÍZI MONDAT

– zene, ének –
(*Händel, esti*)

jól leúszni, hogy lemaradjon:
strandpapucs, napolaj
hátizsák (benne nyári Kosztolányi)
üdítő, szemüveg, Händel – fényitta gönceim
a kitergetett földi szokások,
a felszín biztonsága, mely tart: úgy fojtogat
ez az álladat verdeső, nyálkás langymeleg
leúszni
jól, hol légszomj és szívhang együtt dobban –
üt és ver, küzd tébolyodottan a tompa életzajok alatt
mint világra jöttödkor –

nagyképűen
a mélyben
boldogan át- meg átfordulni –
nos, búvárkodni: fényben és sötétben –

mindig ezt szeretted...

JI KING

(RÉSZLET)

6.
Az esőfelhők
szétoszlathatatlanok.
Nem kell fedezék.
7.
Suhan a vessző,
még zsong a húr. A célpont
lassan közelít.
8.
Kortyonként. Másra
nem figyelve. Különben
kádba vész az íz.
9.
Üres vágányok.
Morzsát hintek rigóknak.
Békés fegyelem.
10.
Határátkelés.
Óceánna táguló
folyók, patakok.
11.
Minden lépésnél
újabb útelágazás.
Lassan elfogyok.
12.
A futás, a fal,
az ütközés: én vagyok.
Nincs több kérdésem.

APROPÓ, CATTLE GRID

1659 tavaszán Rembrandt Londonba utazik. Abban az évben még egyetlen képet nem adott el, ráadásul folyton eperohamok kínozták. Apropó, eperohamok. Anyja epés volt, Saskia szintén, bár őt gyakran rajtakapta, hogy színészkedik, főképp amikor modellt kellett ülnie. Egyszer viccből odafestett mellé egy sárga képű, kalapos férfit, Epe urat, de Saskia nem értette a tréfát, kiverte a dilit, rá kellett kennie egy tonna festéket, mert levakarni már nem tudta. Női nyavalyának tartotta az epebajt, viszont sem Hendrikje, sem Jacoline nem panaszkodott ilyesmire. Ellenben Saskia halála után ő is epés lett, a kólika mint valami családi örökség, rászállt. A görcsök, a hányásrohamok és a hasogató fejfájás egyre gyakrabban jelentkeztek, és néha két–három napig is eltartottak. Sötét alagútban csúszott–mászott, azt se tudta, hol van. Nevezze inkább bolondokházának? Amikor betöltötte az ötvenkettedik évét, egész pontosan az ünnepi lakoma után, azt hitte, széthasad a koponyája. Közben törülközőt tekerve a fejére, a kereveten hasalt, rádöbbsent, elfordult tőle a szerencse. Már másnap kiderült, hogy az a mesésen gazdag műkereskedő, aki portrét rendelt tőle, valójában szélhámos, és a jelmezes színjátékot arra használta, hogy elloppja tőle a Három keresztet, a városi tanácsnak festett nagy méretű vásznat, amelynek témáját végül rézmetszetként ütötte össze, de persze fizetni nem akartak érte. Ősszel elérvezték a házat és a nyomdáját is, átköltöztek Rozengrachtba, ami csak a nevében rózsás, amúgy lehangoló városrész. Három szobában laktak, két gyerekkel meg a cseléddel. Még szerencse, hogy a három macska visszaszökött a Jodenbreestraatra. Hol a hálóban, hol a konyhában dolgozott, vagy bekérezkedett valamelyik régi tanítványhoz.

London napfényel fogadta. A tavasz későn érkezett, május elején még virágoztak a bodzabokrok a Temze partján, és a St. Paul katedrális körüli liget fehéren virított a jázminszirmoktól. Jonas Hidjink házában lakott, egy második emeleti kicsi, de napfényes szobában. Az Újkapu frissen vakolt épületét látta az ablakából, a városfal fák fölé magasodó peremét, a falra fel-futó repkényerdőt, ahol rengeteg madár fészkel, fergetes csiripeléssel ébresztve a környéket, bár az itt lakók nyilván már meg sem hallották. Jonas

Hidjinkkel, akit Londonban Joninak szólítottak, még Amszterdamban barátkozott össze. Portrét rendelt tőle, de akkor ő pont nem ért rá, majd pedig Hidjink költözött át Londonba.

Lelkesen fogadta, rég látott barátként, megölelte, háromszor arcul csókolta, figyelmessége kiapadhatatlan kondérvát rakta elé. Egy méregdrága ecsetkészlettel is megajándékozta. A portré viszont sehogy sem alakult. Természetesen ő is barátjának érezte vendéglátóját, ugyanakkor félóránál tovább képtelen volt az arcát nézni. Mintha penészes lett volna a bőre. De az még hagyján, a penész legalább anyag. Ellenben ott volt a tekintet, a vize nyós szemekben megjelenő üresség, az ajkak partján rothadó fintorhordalék, a szemöldök közötti hóhércsuklyás ostobaság. Minél tovább nézte, a rengeteg nincs, a kongó és tátongó üresség, az ásító bárgyúság és formátlan leépültség annál nyomasztóbb révületté változott. És azok az alpári dumák, faszszopó ladykről meg aranyat tejlő palimadarakról...

Szerencsére Jonit Spanyolországba szólították a készülődő fegyverszünetről szóló hírek, így ő egyik napról a másikra egyedül maradt a kiürült házában. Reggel felkelt, és miután a városkapu alatti fogadóban megreggeli-zett, lesétált a folyópartra. Szeretett volna felutazni a Temze forrásához is. Azt hallotta, a folyó egy barlangból ered, ahol örökkéig hideg van, és így nyáron sem olvad el az az óriási jégtömb, amely az angol korona elképesztő méretű mása. A mondás úgy tartja, hogy amíg ez a jég megvan, az angol királyság is fennáll. Azt is hallotta, hogy azon a vidéken égbe nyúló hegyek is volnának, ami az ő szemének teljesen ismeretlen látvány. Újra vágyott. Tulajdonképpen nem bánta, hogy ellopták tőle a Három keresztet. Ahogy a fény és a sötétség váltakozása, a keletkező sávok és csíkok, a méretarányok skálája és a periférikus sötétség a központi keresztben lelkét kilehelő Megváltóra irányítja a tekintetet, nem, ez a játék már nem érdekli.

A Temze, a széles homokpartok, a zsúfolt Queenhythe, a kikötött hajók körül hullámzó málécsutka-szigetekkel, a málészemekért verekedő halakra le-lecsapó sirályokkal, a sirályokra vadászó rókákkal, hosszan elbűvölte. Szerette volna, ha a szeme megszabadulna az elcsépelte formák lomtarától. Ha elhagyva a centrális perspektíva szabályait, festészete szerteágazó utakra lelne. Ha a módszer helyét átvenné egy valószínűbb kívánság.

Ahogy elcsendesedett az öböl, a partról fölment a házak közé, sorra vette a belváros sikátorait, ahol sokféle embert láthatott, feketéket és sárgákat, alacsonyakat és magasakat, egyeneseket és görbéket. A déli órákban visszakanyarodott a folyóhoz, lesétált a Westminsterig, ahonnan felkanyarodott a St. James's Park sétányaira. Ha sütött a nap, kiült a tó bazsaró-

zsákkal beültetett szigetére, hátát a sziget közepén álló hatalmas tölgyfának vetve.

Apropó, tölgyfa. Egyik reggel a székesegyház mellett, a régi városfal tövében lefutó patak partján ereszkedett le a Temzéig. Egy darabig szépen csordogált a víz, a maga természetességében, de aztán útját elállta a víz zubogását lassító gát, mozgatható tolózárral, a tolózárat működtető elfekedett láncokkal, fogaslécekkel, karokkal. Odalett a városi környezetből kirívó üdeség, megnyugtató frissesség. Végül a hasznosság mérhetetlen észszerűségétől lesújtott élet teljesen átadta helyét a formákban burjánzó halálnak, ugyanakkor folyamatosan munkálkodva, a behemót szerkezet hódítónak tűnt föl, a végső győzelem közelségét hirdetve. De vajon miért távolít el győzelme a létezésünk alapkérdéseire felelő válaszoktól? Miért nem enyhül a végső kérdésektől felajzott kíváncsiság?

A kikötőhöz közel, mivel kifárasztotta a kirándulás, beült egy tisztának látszó fogadóba. Mióta Londonba érkezett, egyáltalán nem háborgott az epéje, ezért kissé megszédülve a testi tavasztól, osztrigát rendelt. Otthon előfordult, hogy Jacoline-nal szakajtónyi mennyiséget lenyomtak egy ültükben. Ilyenkor aztán úgy nekihevültek, hogy egyetlen éber éjszaka alatt be tudták utazni a szerelem évezredekét átfogó históriáját. Ha lankadtak, az apadó elixírt egymás nedveiből töltötték újra. Sokszor elnevelték, milyen vicces volna, ha csak egyikük fogyasztaná el az adagot, másikuk ezzel szemben valami bágyasztó ételt enne. Most ő egyedül termelte be a nyers osztrigát. Nagyon finom étel, ellenben ha kicsit is állott, be nem fogadja a gyomor. Ez a be nem fogadja órányit sem várattott magára. Alighogy belépett a St. James rácsos kapuján, heves hányásroham görnyesztette ketté. Szó szerint fától fáig támolygott kedvenc szigeti fájához, ahol végül ájultan zuhant a kiálló gyökerektől bekerített kis mélyedésbe.

Arra éledt, hogy fölébe hajol valaki. Szeme még csukva, de érezte a meleg lehetet. Szemrészén kilesett. Mintha kapucnis nő lett volna, mintha piros lett volna a kapucnija, mintha szél borzolta hajszájak szőtték volna össze a kapucni peremét a körülötte fehérülő nappali éggel. Mintha fiatal lett volna a nő, talán csecsemőt szoptató anya, mindenesetre tejszagot érzett, nem különállóan, hanem a testtel együtt, érezte anya és csecsemő testének tejjel átítatott illatában saját szájának savanyú lehetetét. Ami megrendítette, de megrendülése nem a saját elesettségének szólt, hanem a részvétnek, ami a tej cseppjeitől a lehető legtündöklőbben megtisztult emberi test hozzá lehajló gesztusában megjelent, és amely máris kiakolbólította a gúnyos közömbösséget magánya kongó csarnokából.

Még ott, ebben a világot csak résnyire beengedő állapotban, a világot látványként beengedő állapotban, elhatározta, hogy mindenképp megfesti a fölé boruló nőt, és bár nem beszél nagyon jól angolul, meg fogja vele értetni, hogy most gyengélkedik ugyan a romlott osztriga miatt, de pár perc múlva sokkal meggyőzőbb lesz, most talán ijesztő a kérés egy efféle alak szájából, itt fekszik egy fa tövében, de bizisten, ő szinte naponta eltölt néhány órát hasonlóképpen, bámulva a felhőket és a madarakat, ő ugyanis festő, Amszterdamból jött, valószínűleg már látta őt a parkban, valószínűleg ezért furcsállotta, hogy ebben a testhelyzetben fekszik mozdulatlanul hosszú percek óta, ezért nézte meg, nincs-e valami baja, mert ilyenkor még lehet segíteni, nem egy esetet ismerünk, amikor valakin a gyors közbelépés segített. Szóval, meg fogja festeni a nő arcképét.

Apropó, gyorsaság. Nem is annyira a nőt akarta megfesteni, hanem azt, amit a szemréseken látott. A konkrét látványt. Ahogy kirajzolódik az égből kivájt sötét folt, a maga torz, rémisztő kontúrjaival, az árnyalakó hiányarc, a sötétség vájta lyukból kivillanó szem, az elnyúlt, kikopott szvetterként előrehulló orca, a derengő vonások kinyúlt hasával, ki lehet mondani: a rút-ságot, amit természetesen csak ő lát annak, mert más fényviszonyok között egész biztosan maga a szépség.

De amikor jobban feléledve nagyobbra nyitotta szemét, akkor látta, hogy valójában egy kutya lesi ábrázatát, enyhén oldalra fordítva a fejét, hogy jobban lássa, éledezik-e. Valószínűleg rögtön megérezte, hogy magához tért, tehát elidőzésének más oka lehetett. Talán várt tőle valamit. Mivel nem tudta sem kimondani, sem érthetően kifejezni, mit, egy idő után hátrébb vonult. Csakhogy mégis ott maradt fölötte. Ott maradt fölötte egy be nem teljesedett lehetőség, szívszorító szándék, így aztán nem is bírt onnan felállni. Érzelmek és ösztönök kavardása vájta katlanba zuhant. Ami jónak volt nevezhető.

Nem telt el nap, hogy ne látogatta volna meg a Királyi Fürdő melletti Thornwald palota festményeit, Giotto, Leonardo, Jan Steen. A palota gondnokának jóvoltából a hátsó, elhanyagolt termekbe szorult képeket is megnézhetette. A főáramból kimaradtak érzékenységgel felruházva, eltorzult látomások roppant vízióival igyekeztek felkelteni a kiteszítottságban alig pislákoló figyelmet. Sötét lelkek roppant vízióival. Voltak vidám kikapcsolódások is. Meg együttérzést koldulók. Mélységeket feltáró kíméletlenek. Mások a bolondok eltékozolt szabadságával nyűgözték le. Volt egy kép, amitől lúdbőrözött a háta, felállt karján a szőr: ülő nő, mögötte férfi áll, méghozzá háttal. Nem tudta kideríteni, ki festette, nem is volt igazán jó

kép, a színeket együgyűség és bezártság uralta, nem kinyitották a tekintetet, hanem bezárták. Mégis, meghatódott tőle, könnye is kicsordult. Óhatatlanul is magára ismert a férfiban, a nőben pedig Jacqueline-t látta. Szóval ez a festmény kimozdította, és ha egy kicsit is tehetségesebb a festője, ha a színek hatása kicsit is drámaibb, megértette volna vele, miért futja hiábavalóan a köröket, miért dagasztja a nehézkedés ragadós sarát. Mit is nevezünk drámainak? Délutánonként eljárt a folyón túli színházakba, de nem jutott közelebb a fogalom lényegéhez. Drámainak nevezni legfeljebb a nézők kétségbeesését lehetett, azoknak a kereskedőknek, mesterembereknek, diákoknak, hivatalnokoknak a zsugori tenglengését, akik ott álltak a színpad körül, és amit láttak, nem segítette őket abban, hogy indulataikat átvezessék az érzelmek felé. Néha megijesztette a tömeg csordaszelleme, miközben megérezte, hogy a királyt visszaváró nép nem az értelem és a szabadság zagyvának kikiáltott mondatainak fordított hátat, hanem öntudatlanul is az új formák keresésének szédületében él. A festészet drámaibb, mint a színház. Nem beszélve a zenéről. Természetesen a zenének sokkal nagyobb a közönsége. Márpedig minden csak akkor maradhat életben, ha többeket képes rávenni, vakon bízzanak benne. Szemüket lehunyva, meghökkenítő szenvedéllyel és kitartással szegődjenek szolgálatába.

Apropó, közönség. Az Újkapu alatti fogadó egyik hátsó termében naponta összegyűlt néhány zenész. Sokszor már reggel belekezdtek, valószínűleg fontos fellépésre készülődve. A fogadós szerint royalisták mind, úgyhogy jobb lesz, ha nem lép velük kapcsolatba, még a végén rásütik a lordprotektor rendőrei, hogy a királytól hoz üzenetet, és az ő feje is ott fog lógni a Westminster kerítésén. Vigyázzon, mert mindenütt vannak spiclik. Ezek, akik a zenélés ürügyén szervezkednek, ezek is folyton rettegnek, hogy áruló van közöttük. Rettegés? A zenéjük semmiféle rettegéssel nem volt átítatva. Amikor ébredés után meglátogatta a folyosó végében az árnyékszék, amelynek a szellőzőablaka és a lyuka ugyanarra az udvarra nyílt, ahova a zenekari próba helyszínül szolgáló szoba is, ropogós ritmusú allemande-ra, vagy a sokkal gyorsabb courante-ra üritkezett, netán lassú pavane-ra, végül pedig egy menüett nyugalomban lazította el izmait. Gyereksivításban csak kapkodva tudott kakálni. Mennyire kedvelte a derűs menüettet: a felszabadító sóhaj nevetéssé erősödött, a kínfal leomlott a hűs, lebegtető hullámokba, és nem véletlen, hogy ilyenkor megint csak a sötét kutyaaarc kavargásában egyre sűrűbbé váló sötétség érdekessége és simogató puhasága sejlett fel érzékeiben. Magával ragadó közönségesség! Sötét és nemtelen nosztalgia, amihez eufória társul, a duális létmódot féktelen kéj-

vággal hitelesítő nyújtózkodásban szerevezve rögzíthető formát, hogy pár pillanat múlva az izmok szikrazáporának villanásai elmossák az érzékek belső odúihoz vezető halovány ösvényeket. Még a fa alatt hevert, de már felemelte fejét, a kutya hátrébb araszolt, pár lépést csupán, pár lassú lépést tett meg, addig, míg egy vonalba nem került a kölykével, a kis csimbókoszal, bajuszkáján páracseppek, levélmorzsaléktól pikkelyes testecsskéje remegett, sőt, már-már ugrándozott, annyira fázott, de aztán farkcsóválva bújt anyja hasa alá, emlőjét keresve, és amikor ráakaszkodott, mindketten rögtön el is dőltek, mintha kihúzták volna lábuk alól a talajt. Megfesteni talán? De hát nem szokott emlékezetből festeni, illetve csakis emlékezetből fest ugyan, de egy kutya inkább csak tárgy, csendélet, ami nem az ő asztala. Pedig azt kellene, megfesteni pont olyannak, amilyen.

Egyik éjjel azt álmodta, hogy Jacoline felkerekedett, és bár nem tudta, merre keresse, mert nem mondta meg neki úti célját, hajóra szállt, és megfoghatatlan varázsával diadalmaskodva az akadályokon, betoppant hozzá... Féltette ettől az úttól, féltette a tisztaságát, nem a testit, hanem a lelkit.

Apropó, lelki tisztaság. Soha senki nem bízott benne úgy, soha senki nem tekintett rá olyan tágra nyílt szemekkel, ahogy Jacoline tette. Közben éppenséggel behunyta szemét, egészen pontosan a szeme tágra nyitva, ellenben azzal az eltökélt szándékkal, hogy ő, aki belenézett ezekben a szemekbe, észrevegye, meglássa ott a vakságot. A vakságot mindenre, ami rossz, így arra a rosszra is, ami benne van, a sok iszapos rosszra, amit már nem lehet nyomtalanul kitisztítani. Abban a szempárban nemcsak vakság volt erre a rosszra, hanem vakság és éleslátás is, éleslátás, amivel a legkisebb jót is felfedezte, a tehetség morzsáját, az önzetlenség szikráját, az empátia cseppjeit, szóval a vaksága nem nevezhető belenyugvó vakságnak, inkább elfogadó, mi több, szerelmes vakság a neve.

Végre talán megfesthetné legnépesebb tablóját. A teret, ahova belépett, és ahol mindenki jelen van. De ahhoz, hogy megfesthesse, és hogy ne nyomja agyon a mindentudás kimérája, ki kell lépnie onnan. A tér nem valaminek a helye. Nem a színe. Hanem a fonákja. Nem a tükörképet kell megfesteni, hanem azt a képet, amit a tükörkép lát a tükörből. Eszébe jutott az az eset, amikor megfestette Jacoline melleit. A szüntelen átalakulás virágzó fázisában vidám és élvezet volt mindkettő, a jobb oldali élvezetesebb, a bal inkább vidám. Mindenén áthatoló vággal bámulta őket hosszú órákon keresztül. A vágy nem a birtokbavételnek szólt, hanem a pontos, lélegzetállítóan hűséges, az igazival mindenben megegyező, élethű festmény elkészítésének. Jacoline apja, Pietersz, amikor meglátta az elkészült képet,

zavarba ejtő dicshimnuszokat zengett, mire ő másnap reggel összetörte a keretet, szétcafrangolta a vásznat. Pietersz egyre-másra festette saját portréit, és az élethűség érdekében olyan sapkát tett a fejére, hogy azt igazi kunszt legyen vászonra vinni, a velúr és a fordított bőr selymességének visszaadása túlszárnyalhatatlan szaktudás és jártasság bizonyítéka legyen. Minden reggel a képhez igazította arcszörzetét. A kép valósága az élet valóságára licitált. Nem Pietersz volt a festmény tárgya, hanem Pietersz zsenialitásának áruba bocsátása.

A bizonytalan ember néha meglepő útra tér. Korábban nem kedvelt semmiféle alkoholt, az osztrigához is csak egészen könnyű zöldbort ittak, most valahogy elcsábította a hordók látványa. A hordó először, aztán ami benne van, másodsor. És hát gin volt benne. Joni egyik kőgazdag havere, aki a Cromwell-fiúnak is hitelezője volt, amúgy pedig pálinkakereskedéssel foglalkozott, sok-sok hordót őrzött pincéjében. A mámor sötét verme. Az embermagasságú hordókba jó volt besétálni. A kiürült hordó gőzébe belesédülni. Ó, milyen régóta vágyott állapot! Állapot? Inkább hit, hogy így is lehet létezni, átlépve az emberi logikával értelmezett világ határát. Félretéve a kételyt, kételynél többet, tanítást: nem nyílhat meg a jövő a jelen előtt. A maradandó szerkezetekben a maradandóság nem más, mint a korhadás. A mámor a jelent egy ablaktalan jelenbe zárja.

És a mámor megint elvitte a fa alá, és arra várt, hátha megtörténik ismét, ami egyszer már megtörtént. De nem történt semmi. Illetve álmodott valamit, úgy tűnik, a kutyaról, mert amikor felébredt, félig-meddig öntudatlan állapotban feltápászkodott, hogy a kutya nyomába szegődjön, a nem létező nyomába, nem létező, de megálmodott nyomába. Követte, olyan biztonsággal, mintha ő maga volna a kutya. Így jutott ki a városszéli legelőkre, a királyi kertek és vadasparkok gyepűit soha át nem lépő marhacsordáig. Az útra fektetett patariasztó rácsok akadályozzák meg őket, hogy beözönljenek a városba. Ugyanezzel a módszerrel kényszerítik maradásra a vadaspark szarvasait is: félelmeik felügyeletében képtelenek elhagyni haláluk színhelyét. Mert egyértelmű, hogy a parkban mindenkire sor kerül. A vadászok ólomgolyói fúródnak testükbe, a szerencsésebbeknek egyenesen fejükbe vagy szívükbe, a szerencsétlenebbek kevésbé nemes szervükbe kapva a golyót, végtelenített vergődéssel lehelik ki lelküket.

Apropó, lélek. Miért van az, hogy a kutyák látják az emberből távozó lelket? Sokszor megfigyelték, ahogy a haldokló közelében fekvő kutya, amikor a haláltusa eléri csúcspontját, és eldől, hogy a test a vesztes, hirtelen kinyitja szemét, ha nem aludt, felkapja fejét, majd néhányat vakkant a lát-

hatatlan felé, sürgetően gazdájára lesve, mint amikor elszálló galambot vagy ide-oda röpködő legyet jelez neki. De gazdája ebből nem ért semmit. Ő semmit nem lát. De ebből a nem látásból is képes, gyilkos ékesszólással, a tudás dicsfényében csillogó magabiztos tablót gyártani. Az a Pietersz Voskuijl, aki a képről néz ránk, nem létezik. Jacoline Voskuijl nem ő nemzette. De Jacoline mégis létezik, nedves testével hozzásimul, és ő túlcorduló szenvedéllyel újra meg újra megkívánja. Ennek a szenvedélynek vándorlásra csábító ereje mindenütt jelen van. Olykor vonz, olykor eltaszít. Az emberi világ sötétségbe ütközött, nem járható a régi út. A száműzetésből visszahívott király nem a múlt folytatása lesz, hanem a sötét ismeretlen botladozó korszaka.

Ha a kutya látja a lelket, akkor könnyen felfedezi a rosszat is. Elég, ha belenéz az ő lelkébe, meg a Jacoline lelkébe, a két lélek különbsége egyértelmű eredményt ad. A rossznak nincs sem formája, sem formátlansága, mégis létezik. A meleget sem látjuk, csak azt, hogy felforralja a vizet. Egyszer teljesen kikészítette a véget nem érő bömbölés, és megpróbálta rávenni Jacoline-t, ne foglalkozzon a gyerekekkel, hagyja üvölni, hátha elfogy a levegője. Szavai forrók voltak a dühtől, az elfogy a levegője a lehető legrosszabbat jelentette. Ez is az ötvenkettedik születésnapja után történt. Mások ilyen korban békés semmittevésben élnek, esetleg elvonulnak kert végi műtermükbe, és egyre-másra ontják a képeket. Jacoline természetesen félreértette dühkitörését, azt hitte, mellőzésének kálváriáját adja elő, és amikor végre elcsendesedve lefeküdtek, előszedte mellét, hogy megszoptassa, akár egy csecsemőt. Milyen forró és puha volt a melle, milyen ellenállhatatlan a teje. Nem tudja, mi is történt, de ha tudná sem értené. A jóság, ami száját befogta, testét redőtlenül elsimította, szembeszegezte őt élete legnagyobb titkával, szembeszegezte, és ezzel kiváltotta. Kiváltotta és megvilágosította. A szégyen volt ez a titok. Három-négyéves lehetett, konyhájukban az asztal alatt játszott, egy fakanálbabával meg egy málécsutkából készült lóval, amikor egyszer csak felpillantott, pont akkor, amikor az asztal mellett álló édesanyján félrecsúszott a pongyola. Fölbámult valamire, de a látványt rögtön el is temette, ráhordva mindenfélét. Ráhordva az éveket, terebélyesedő életét. Eltemettette vele a szégyene. De a szégyene ebben a temetésben született meg. A szégyene temetett, miközben a temetés világra hozta szégyenét. Amikor a mellek forró kitárulkozása, a tej hullámainak lüktetése, a kéj párás bódulata elérte szívét, felpattant szégyenének vasajtaja, és végre kitekinthetett a szabadba. Észrevette a lélekszakadva elinaló kis fekete alakot, futott keresztül a kopár tájon, és huss, életét mentve be-

ugrott egy bozótosba. De még az ugrás ívének tetején szertefoszlott. Sötét szemcsékre oszlott, majd a szemcsék is szétolvadtak: eltűnt, örökre. Ekkor még arra is rájött, félreértette a testbe ágyazódott meztelen rést. Amit látott, fejében a pokol képzetét hívta elő, sőt, mintha már a tekintete meghamisította volna a hozzá érkező, egymásra rakódó képszeleteket, vagyis a büntetés, amelynek hatálya alól most kiszabadult, bűnösségének hamis védelmén nyugodott.

Ilyesmik jártak a fejében, mialatt elérte az Oxford felé vezető útra nyíló kaput. Egy súlyos ekét szállító szekér zörgött keresztül a rácson, amelyet itt nem farönkökből, hanem vasrudakból készítettek. A szekér túlhaladt rajta, majd az enyhén lejtő úton lassan elmerült a tekintet elől. Ekkor a park fái közül megjelent egy szarvascsapat, három kifejlett állat és két különböző korú borjú. A nagyobbik jobbra-balra himbálva fejét, még alig ágbogasodó agancsával dicsekedett, neki-nekitámadva a kisebbiknek, aki aprókat szökdécselve igyekezett kitérni előle. Odavonultak a kapuhoz, és anélkül, hogy megtorpantak volna, nyújtott testtel hosszan szállva, átszökentek a rácson.

Miután hazatért Joni lakásába, már nem gondolkozott. Összepakolta utazóládájába a kellékeit, kocsit hívott, és elindult a híd melletti dokkokig, ahol a kontinensre induló vitorlások várakoztak. De mielőtt elhagyta volna lakását, bement Joni szobájába, és a falba rejtett vasszekrényből kivett negyven fontot. Húsz kellett az útiköltségre, húsz pedig arra a selyemkendőre, amivel Jacqueline-t megajándékozta.

Amszterdamba hazaérve, még évekig kereste a kutyát. A haláláig hátralévő tíz év alatt több mint harminc kutyatekintetű portrét festett.

SZAHARA

Látja, uram,
előttünk a homok,
száraz és koszos
az egész Szahara,
ez a táj összenőtt az éggel,
ahogy itt a szélén állunk,
beleszédülök, s
a lábam mozogni kezd,
mintha már járnék
és süppednék rajta.
Nincs már körülöttünk semmi,
a levegő is csak
körbe-körbe fut,
tépi ki az emberből mindazt,
amit a nap nem tud
a bőr felszínére hozni.

A bőrömré égnek mind
a kiizzadott emlékek,
a lábszáramon lefelé,
a homokba csorognak.
Aztán felkel és támolyog
minden,
táncoltatja körvonalait
a nap, hullámszik,
mintha tűzben égne
az egész Szahara.

Apám a homokba süppedve áll,
árnyéka tántorog.
Hiába ér össze
a sivatag az éggel,
hiába olvasztja szét

ez az égető nap
a látóhatárt,
nincs közelebb itt sem
az ember, mindig
minden messzire szalad.

Nem tudom,
melyik üresség a rosszabb:
mikor az ember
a hirtelen hiány miatt
válík üressé, vagy mikor
a hiány megszokása miatt.

Lerakódott bennem
valahol apám,
mint víz alján a homok,
s ha olykor
egy rossz mozdulat megbillent,
csúsznak felfelé bennem
az emlékek, s kaparnak
lassan, alig érezhetően belülről.

Feküdjön le ide mellém
a homokba, uram!
Magának is süti a hátát?
A bőr gyenge és rossz támasz,
elpirul, megég.
Néha egészen lecsúszik a húsról.
Tegye ide a nyakamra a kezét,
érzi, a torkomban mint kapar valami?
A tüdőmben ott maradt az összes
elszívott cigaretta.
Kapar belülről valami,
és nem találja a belőlem
kifelé vezető utat.
S én csak fekszem itt magával
a forró homokban, kinyúlva,
keze a torkomon,

és én próbálok nem félni.
De addig éri meg lélegezni,
míg félni tud valakitől az ember.

Mert ha nem jut el
az agytól a szívig,
vagy fordítva
bármilyen impulzus,
addig félni sem kell,
hogy majd meg fognak bántani,
le fogják rólam a bőrt is nyúzni.

Belülről kiégett ház
vagyok, aminek a falaiban
szétégték a kábelek.
Nem fut áram,
nem fut belül már semmi, mert
azok a kábelek össze sem érnek.
Nincs, ami el tudna jutni
a szívtől a fejig,
a fejtől meg a kézig, lábíg,
hogy a vágyból végül
cselekvés legyen.

Az estéhez hegeszti
az ég alját a nap.
A szakállába beleszórtam
egy marék homokot, uram,
nevessen velem, hát, hogy nem
vette észre?
A vállára dőlhetek?
Mögöttünk alszik már a város.
Csak a sivatag ugat,
a hajunkba mar, rángat.
Az lenne a jó, uram, ha megfogna
és felemelne, de tényleg,
vegyen a két karjába,
vigyen ki a sivatag közepére

és hajítson el, jó messzire.
Olyan nehéz még mindig
minden lélegzetvétel.
Itt ül a tüdőmben apám,
a sok elszívott cigaretta
mellett, a kátránytól
egészen fekete lett,
s mint az ördög,
csak a szeme, a foga világít,
pedig nem nevet.

MEGÁLLÓ FÉLÚTON

Alaphelyzet az éjben: szívás, ivás, repülés,
de egyik sem cigaretta, sör vagy öröm.
Egyik sem élvezet, csak kényszer,
az éjszakai lepke repülékényszere lámpák fénye felé.
A lámpáról ugyanúgy felkavarog a ráakódott mocsok,
mint a perzselődő szárnyak szállingózó hímpora.

Miért találtuk ki, hogy a psziché egy lepke,
rövid életű, buta, szép rovar, mely nekimegy a lehetetlennek?
Miért akarunk felperzselni bármit is,
miért vagyunk folyton állatok,
miért megyünk szag után, és kihez forduljunk, ha égési sebeink
lesznek?

Szívás, ivás és repülés: megálló a lehetetlen előtt,
tikkadós, fulladásos, utazós halál a csillagok alatt,
melyek hunyorgása a lámpák igazságtalanságára emlékeztet.
Két kis test feszül egymásnak a perzselő levegőben,
soványak, fáradtak és sosem voltak lepkék.

Kényszerű távolságtartás.
Szarvasok agancsa ökleli fel álmainkat,
a bőrcafatok fölfeslenek a friss szarurétegről.
A fák kérgéhez dörzsölődnek,
erezetükben fejlődik bebábozódva a lélek,
ez a hímporos psziché, amihez hozzányúltál.
Potrohhoz szárad a büntudatunk:
a perzselő levegőt majd föllőjük a holdba.
Szívás, ivás, repülés. Három szó, megálló az éjben,
oltsd le a lámpát, perzselj a sötétben.

NYUGALOM

Nem vagy más, mint piros-fekete csíkos
tarisznyába gyömöszölt oklevelek halmaza.
Halott fák teste, a porban fürdő atkák városa.
Senki nem kíváncsi a változatos formájú és színű
fél téglákra, melyekkel alkalmasint melled vered
szépen, önmagad nyugtatva. Hogy majd
úgysem tűnsz el az idő süllyesztőjében,
melynek végén már csak a kutya kíváncsi rád,
hiszen tudja, hogy szagod nem változik.

FÉNYKÉP 2016-BÓL

Háromszögű nap itt, ezen a filmen.
Pergőfénybe tévedt gilisztalét.
Föld alá becsúszó villanó vágány.
Süvít a porszem, szétnyílt mellkasában
tenger. Barbár tengerfenék.

PILLANTÁS A TÁRGYRA

Ott ül egy ember, nézi, hogy
nem dolgozik a gép.
Közben a gépben szív nő,
fogak és belek.
Egy vakkantás csak a szürkület,
és a réten mind kihunynak a
sárga virágok.

VASBÖLCSŐ

Füvek, akácok, nyárfakérgék,
a domb mögé hosszú aszfaltút vezet.
Csak körvonalak, színfoszlányok,
miközben a mélyben mind
tisztább lesz az ének,
s a múlt egyetlen pillanat
egy összezárt, átlátszó tenyérben.
Talán kinyílik az ég telhetetlen árka,
s lassan minden belefér,

holnap talán már csönd lesz,
eltompul a vihar ölelte homlok
mögött a penge.
Felizzik a bölcső fémfala.
Hántolt testem csillan a fecskéjben.
És fut az út a dombok mögé,
csak rohan, egyre beljebb a hajnal
felszakadt ölébe.

VÖLGYMENET

Ahogy a bozótos oldalban meg-megakadva
gurulunk lefelé, szétválaszthatatlan
gyilkos és áldozat, még
nem tudható, ki lesz
a partra kitéve, és ki
lesz az, aki felkel,
továbbmegy kezét
maga elé tartva: lámpás,
minek tüzét a tenger talán majd végül lefojtja.

Holnap üszkös ököl. Az ég arcába ütve.

Halál halál hátán, s mi változatlanul
hisszük, egyik sem sajátunk, holott
minden halál egy és ugyanaz.

ZOOMÁGIA

Szíved állat a lelkemen.

Jean Giono

AZ EMBER, AKI FÁKAT ÜLTETETT

Ha meg akarjuk ismerni egy emberi lélek valóban kivételes tulajdonságait, abban a szerencsés helyzetben kell lennünk, hogy hosszú éveken át figyelemmel követhessük cselekedeteit. Amennyiben e cselekedetek mentesek mindenféle önzéstől, és egy kivételesen nagylelkű gondolat vezérli őket, ha egészen bizonyos, hogy mozgatójuk sohasem a jutalom volt, és ha ezenfelül még látható nyomot is hagytak maguk után a világban, biztosak lehetünk abban, hogy felejthetetlen jellemmel találkoztunk.

Mintegy negyven évvel ezelőtt hosszú gyalogtúrát tettem turisták számára teljességgel ismeretlen magaslatokon, az Alpoknak abban az ősrégi szegletében, amely benyúlik Provence területére.

A vidéket délkeletről és délről a Durance folyó középső, Sisteron és Mirabeau közötti szakasza határolja, északon a Drôme felső folyása, a forrástól egészen Die-ig, nyugaton pedig a Venaissin-grófság lapálya és a Mont-Ventoux előhegyei. Magában foglalja Alsó-Alpok megye teljes északi felét, Drôme déli részét és Vaucluse megye kis enklávéját.

Amikor elindultam hosszú utamra, ezt a sivár és lapos vidéket hangafüves pusztá borította, 1200–1300 m magasságban, ahol csupán vadlevelendula nőtt.

A tájat átszeltem teljes szélességében, és háromnapos járás után rendkívüli elhagyatottságban találtam magam. Egy elnéptelenedett falu csontváza mellett táboroztam le. Egy napja nem volt már vizem, feltétlenül találnom kellett valahol. A romos házakat látva, amelyek még most is darázs-fészek-szerűen kapaszkodnak egymásba, arra gondoltam, hogy bizonyára volt itt valamikor egy kút vagy forrás. Találtam is egy forrást, amely már elapadt. Az öt-hat, tetejét vesztett ház, amelyeket kikezdett a szél és az eső, a kis kápolna beomlott tornyával ugyanúgy sorakoztak egymás után, mint az élő falvak házai és kápolnái, itt azonban az életnek nyoma sem volt.

Szép június volt, szikrázón süttött a nap, de a védtelen, magas fekvésű föld fölött kibírhatatlan vadul fújta a szél. Áthatolt a házak elhagyott vázaiban, és úgy morgott, mint egy évés közben megzavart vadállat.

Muszáj volt továbbállnom. Öt óra menetelés után még mindig nem találtam vizet, és már nem is reméltem, hogy valahol találok. Mindenütt ugyanaz a száraz föld, ugyanolyan elfásult fű. A távolban mintha feltűnt volna egy apró, fekete, álló alak – talán magányos fatörzs. Önkéntelenül is elindultam feléje. Egy pásztor állt ott, lábainál valami harminc juh hevert a perzselő földön.

Megkínált vízzel a kulacsából, aztán elvezetett a karámhoz, amely a fennsík egyik hajlatában húzódott meg. A finom, friss vizet egy nagyon mély, természetes kútból szerezte, kezdetleges csörlő segítségével.

A férfi nem volt beszédes – ami teljesen természetes a magányos embernél –, viszont sugárzott róla, hogy magabiztos, és ennek tudatában is van. Ez furcsán hatott e mindenétől megfosztott tájon. A férfi nem kunyhóban lakott, hanem igazi kőházban, amelyen jól látszott, hogy keze munkájával építette újjá a romot, amit idejövetelekor talált. A szilárd és jól szigetelt háztető cserepeit ostromozó szél olyan zajt csapott, mint a fővenyt ostromló tengerhullámok.

A háztartás rendben volt, edények elmosva, padló felsöpörve, puska megzsírozva. A kályhán leves főtt. Megfigyeltem azt is, hogy frissen borotvált, minden gombja jó erősen van felvarrva, ruhái pedig olyan aprólékosan megfoltozva, hogy a javításokat nem is lehetett észrevenni.

Megosztotta velem az ebédjét, aztán, amikor dohánnyal kínáltam a zacskómból, azt mondta, nem dohányzik. A kutyája éppolyan csendes volt, mint ő maga, jóindulatú és mindenféle hátsó szándéktól mentes.

Magától értetődött, hogy nála töltöm az éjszakát – a legközelebbi falu másfél napi járóföldnyire volt. Ráadásul jól ismertem a vidék gyéren elszórt falvait. A magaslatok oldalában négy-öt falu fekszik egymástól távol, a molyhos tölgyek sarjerdői közt, a kocsival járható utak végében. Lakosaik szénégetéssel foglalkoznak. E vidéken rossz az élet: a télen-nyáron mostoha éghajlat szorosan összezárja az embereket, és a családokban dül a viszszafojtott önzés, a mérhetetlen, esztelen elvágódás.

A férfiak naponta lejárnak a városba, ahová szenet szállítanak teherautóikkal, és ez a folytonos ingadozás a végletek között a legszilárdabb jellemvonásokat is megtöri. Az asszonyokban forr a keserűség. Mindenütt versengés folyik: a szén eladásáért és a templomi padokért, egymással vetekednek a harcos erények, az egymást alulmúló gyarlóságok, és ugyanez a versengés van jelen folyton az erények és gyarlóságok általános zűrzavarában. Ráadásul a szűnni nem akaró szél is borzolja a kedélyeket. Az öngyilkosság járványszerűen terjed, és igen gyakori az elmezavar, amely szinte mindig emberöléshez vezet.

A nemdohányzó pásztor kis zsákokat vett elő, melyből egy halom makkot szórt az asztalra. Egyenként, nagy figyelemmel vizsgálgatta őket, szétválogatta a rosszat és a jót. Miközben pipáztam, felajánlottam a segítségemet. Ez az én dolgom – mondta, én pedig, látva, hogy mekkora gonddal ügyködik, többé nem erősködtem. Ezzel ki is merült a társalgásunk. Amikor egyik oldalon összegyűlt már egy halom elég nagy makk, tízes csomókba rakva megszámlolta őket. Közben még kiselejtezte a kisebb példányokat és azokat, amelyek picit megrepedeztek – ugyanis nagyon közelről vizsgálgatta őket. Mikor végül sikerült összegyűjteni száz egészséges makkot, abahagyta munkáját, és nyugovóra tértünk.

Ennek az embernek a társasága békességet hozott a lelkembe. Másnap arra kértem, hogy még egy napot pihenhesek nála. Teljesen természetesenek vette, pontosabban úgy tűnt, hogy őt semmi sem zavarja. Nem volt feltétlen szükségem erre a pihenőre, de kíváncsi voltam, többet is meg akartam tudni róla. Reggel a férfi kihajtotta a nyáját a legelőre. Indulás előtt egy veder vízben megmerítette a zsákocskát, amelybe előző nap beletette a nagy gonddal kiválogatott és megszámlolt makkokat.

Megfigyeltem, hogy bot helyett egy hüvelyknyi vastag, másfél méteres vaspálcát vitt magával. Úgy tettem, mintha pihenésképpen sétálnék egyet, és elindultam egy úton, mely az övével párhuzamosan haladt. A kis nyáj egy szűk völgy mélyén legelt. Őrzésüket a kutyára bízta, ő pedig arrafelé kapaszkodott fel, ahol én álltam. Attól tartottam, azért jön, hogy szememre vesse kíváncsiságomat, ám ő éppen ellenkezőleg: mivel útja arra vezetett, kért, hogy kísérem el, ha nincs jobb dolgom. Útjának célja kétszáz méterrel fennebb, a magaslaton volt.

Mihelyt odaért, a vasrúddal szurkálni kezdte a földet. Lyukat fúrt, belehelyezett egy makkot, aztán betömte a lyukat. Tölgyfákat ültetett. Megkérdeztem, övé-e a föld. Nem, válaszolta. És tudja-e, hogy kié? Nem tudta. Úgy gyanította, hogy a községé, vagy talán olyan ember birtoka, akit nem érdekel a földterület sorsa. Őt meg éppenséggel az nem érdekelte, hogy ki a tulajdonos. Nekifogott és rendkívül gondosan elültetett száz makkot.

Ebéd után újra válogatni kezdte a magokat. Azt hiszem, elég kitartóan faggathattam, mert válaszolt a kérdéseimre. Három éve egy szál magában ültetgette a fákat. Addigra már százezret ültetett, ebből húszezer kihajtott. Arra számított, hogy ennek a húszezernek is elvész majd a fele, a rágcsálók miatt, vagy a Gondviselés megannyi kiismerhetetlen szándéka folytán. Marad még tízezer tölgyfa, amelyek végül felnőnek ezen a tájon, ahol azelőtt semmi sem volt.

Ekkor már kezdett érdekelni, vajon hány éves lehet ez az ember. Láthatólag több volt ötvennél. Ötvenöt, mondta ő. A neve Elzéard Bouffier. Valamikor az alföldön gazdálkodott, ahol szerencsésen alakult az élete. Miután elveszítette egyetlen fiát, majd a feleségét is, visszavonult magányába – szerette a lassú életet, juhai és kutyája társaságában. Úgy vélte, hogy az ország el fog pusztulni az erdők hiánya miatt. Hozzátette: mivel nincsen semmilyen fontosabb dolga, elhatározta, hogy javítani fog ezen a helyzeten.

Mivel akkoriban jómagam is, fiatal korom ellenére, egyedül éltem, tudtam, hogyan kell finoman megközelíteni egy magányos lelket. Ennek ellenére elkövettem egy hibát. Éppen fiatal korom készítetett arra, hogy a jövőt a magam szemszögéből, egy bizonyos boldogságkereséstől függően képzeljem el. Azt mondtam neki: harminc év alatt ez a tízezer tölgy csodálatos erdővé fog nőni. Ő nagyon szerényen annyit felelt, hogy ha Isten engedi, harminc év alatt annyi fát ültet még, hogy ez a tízezer olyan lesz, mint vízcsepp a tengerben.

Egyébként már tanulmányozta a bükk szaporítását is: a háza mellett ott állt egy bükkmakkokból sarjadzott csemetés. A fácskákat rácsos kerítéssel védte a juhoktól, most már nagyon szépek voltak. Arra is gondolt, mondta, hogy a telkére nyírfákat telepít, oda, ahol a talajtól néhány méterre eléggé nedves a levegő.

Másnap elbúcsúztunk egymástól.

A következő évben kitört az első világháború, amely számomra öt évig tartott. A gyalogos katonának távolról sem a fákon járt az esze. Az igazat megvallva, az egész dolog nem hagyott nyomot bennem – vesszőparipának tekintettem, mint a bélyeggyűjtést, és végül elfelejtettem.

A háború végén kaptam egy kis leszerelési prémiumot, de ennél is jobban vágytam a tiszta levegőre. Ez az egyetlen gondolat vezérelt, semmi más, amikor újra felkerestem azt a kopár vidéket.

A táj nem változott. Mégis, a kihalt falu mögött, a messzeségben valami szürkés köd derengett, mint a magaslatot borító szőnyeg. Előző nap újra eszembe jutott a faültető pásztor. „Tízezer tölgyfa valóban nagy területet képes elfoglalni” – gondoltam magamban.

Öt év alatt túl sok halált láttam, könnyű volt elképzelni, hogy Elzéard Bouffier már nem él – annál is inkább, mivel a húszéves aggastyánnak nézi az ötveneseket, akikre már csak az elmúlás vár. Ő azonban nem halt meg, sőt, ereje teljében volt. Új foglalkozásba kezdett: már csak négy juhot tartott, viszont volt vagy száz kaptárja. A faültetvényeit veszélyeztető juhokat eladta, mert, mint mondta – s én is észrevettem –, a háború csöppnyi gondot sem okozott neki, rendületlenül folytatta az ültetést.

Az 1910-ben ültetett tölgyek akkor már tízévesek voltak, és magasab-
bak, mint én vagy ő. A látvány lenyűgöző volt. Szó szerint elnémultam, és
mivel ő sem szólalt meg, egész nap csendben sétáltunk az erdőben. Ennek
három szakasza összesen tizenegy kilométer hosszú volt, legnagyobb szé-
lessége pedig három kilométer. Amikor arra gondoltam, hogy mindez en-
nek az embernek a kezéből és lelkéből sarjadzott, mindenféle műszaki esz-
köz híján, világossá vált számomra, hogy az ember az Istenéhez hasonló
teljesítményre képes – és nemcsak a pusztításban.

Arról, hogy végig kitartott elképzelése mellett, tanúskodtak a végelát-
hatatlanul sorjázó bükkfák, amelyek a vállamig értek. A tölgyek megerő-
södtek, már túl idősek voltak ahhoz, hogy a rágcsálók kárt tehessenek ben-
nük. Ami pedig a Gondviselés szándékait illeti, ha el akarná pusztítani a
létrehozott művet, immár forgószelekhez kellene folyamodnia. Az öreg
megmutatta azokat a csodás nyírfaligeteket, amelyeket öt éve ültetett, azaz
1915-ben, amikor én Verdunnél harcoltam. Betelepítette velük a teljes föld-
területet, amelyről okkal feltételezte, hogy a nedvesség ott szinte a talajt sú-
rolja. A fácskák, mint valami kamaszok, zsengek voltak, de nagyon elszántak.

Máskülönben úgy látszott, hogy az alkotás láncszerű folyamatot indít-
tott el. Ő ezen nem sokat elmélkedett, kitartóan végezte roppant egysze-
rű munkáját. Amikor azonban visszatértem a faluba, odalent víz csordogált
az emberemlékezet óta kiszáradt patakokban. Sosem láttam ilyen nagyszerű
vállalkozást, amelynek ekkora hatása volna. A száraz medrek valamikor
nagyon régen vizet szállítottak. Az elbeszélésem elején említett lehangoló
falvak némelyike régi gall-római települések helyére épült, ezek maradvá-
nyait régészek kutatták, és horgokat találtak ott, ahol a huszadik század-
ban csak tartályokkal lehetett egy kis ivóvizet biztosítani.

A szél is szórta a magvakat. A vízzel együtt megjelentek a füzesek, a ré-
tek, a kertek, a virágok – az élet határozott értelmet kapott.

Az átalakulás azonban olyan lassan ment végbe, hogy az emberek meg-
szokták anélkül, hogy csodálkoztak volna rajta. A vadászok, akik a nyulak,
vaddisznók nyomában felkeresték a magányos vidéket, észlelték ugyan a
fácskák elszaporodását, ám azt a föld természetes szeszélyének tulajdoní-
tották. Éppen ezért nem avatkozott bele senki ennek az embernek az al-
kotásába. Ha sejtelmük lett volna a munkájáról, meggátolták volna. Ő azon-
ban minden gyanún felül állt. Ki tudta volna elképzelni a faluban vagy a
hivatalokban, hogy valaki ilyen hatalmas, a legnemesebb nagylelkűségből
fakadó kitartással képes tevékenykedni?

Az 1920-as évvel kezdődően nem telt el esztendő anélkül, hogy meglátogattam volna Elzéard Bouffiert. Sohasem láttam meghátrálni vagy kételkedni. És mégis, Isten a megmondhatója: talán még Ő is próbára tette! Számptalan bosszúság érte az öreget. Elképzelhető, hogy a terv végrehajtásához a balsorsot is le kellett győznie, szenvedélyes munkája csak akkor lehetett sikeres, ha megküzdött a kétségbeeséssel. Egy év alatt több mint tízezer juhárt ültetett. Valamennyi elpusztult. A következő évben lemondott a juharról, és folytatta a bükk ültetését, ez még a tölgyek telepítésénél is szebben alakult.

Ahhoz, hogy minél pontosabban megérthessük e rendkívüli jellemet, nem szabad elfelejtenünk, hogy teljes magányban ügyködött, olyannyira, hogy élete vége felé már el is szokott a beszédétől. Vagy talán nem látta szükségét?

1933-ban felkereste egy erdőőr, aki nem értett semmit az egészből. Ez a hivatalnok megparancsolta neki, hogy ne rakjon tüzet a szabadban, mert veszélyezteti ennek a *természetes* erdőnek a növekedését. Ez az első eset – mondta az ember naivan –, hogy egy erdő teljesen magától sarjad ki. Az öreg akkoriban a háztól tizenkét kilométerre ültette a bükkfákat. Mivel meg akarta spórolni az oda-vissza utat – lévén ekkor már hetvenöt éves –, elhatározta, hogy kőházikót épít a telepítés helyén. A következő évben ez meg is történt.

1935-ben egy valódi hivatali küldöttség szállt ki, hogy megvizsgálja a „természetes erdőt”. Ott volt az erdő- és vízügyek egyik fontos embere, egy országgyűlési képviselő meg néhány szakember. Sok felesleges szó esett. Elhatározták, hogy tenni kell valamit, és szerencsére semmit nem tettek, kivéve egyetlen hasznos dolgot: az erdőt az állam védelme alá helyezték, és megtiltották benne a szénégetést. Mindenkit lenyűgözött a fiatal, makk-egészséges fák látványa – bűverejük még a képviselőt is rabul ejtette.

Egy barátom erdőfelügyelőként vett részt a küldöttségben. Elmagyaráztam neki a titok nyitját. A rákövetkező héten együtt látogattuk meg Elzéard Bouffiert. Éppen javában munkálkodott, húsz kilométerre attól a helytől, ahol a küldöttség járt.

Az erdőfelügyelő nemhiába volt a barátom. Tudta értékelni a dolgokat, és tudott hallgatni. Áadtam az ajándékba vitt néhány tojást. Hármásban költöttük el uzsonnákat, és több órát töltöttünk együtt némán, a tájban gyönyörködve.

A hegyoldalt, ahonnan érkeztünk, teljes egészében 6-7 méteres fák borították. Felidéztem magamban a táj képét 1913-ban, azt a pusztaságot... A békés, rendszeres munka, a magaslati éles levegő, a mértékletesség és

főként a lelki tisztaság szinte ünnepélyes egészséget adott ennek az öregembernek. Isten harcosa volt ő. Azon gondolkodtam, vajon hány hektárt fog még betakarni erdővel.

Mielőtt elbúcsúztunk volna, barátom futólag megemlített néhány fafajtát, amelyeknek a helyi talaj valószínűleg kedvező lenne. Nem sokáig erőltette a dolgot. „Már azon egyszerű oknál fogva, hogy az öreg erről többet tud, mint én” – mondta később. Egyórás gyaloglás után – miközben megérett benne a gondolat – hozzátette: „Jóval többet tud erről, mint bárki a világon. Nagyszerű módot talált arra, hogy boldog legyen!”

Ennek a felügyelőnek köszönhetően nemcsak az erdő, de az öreg boldogsága is oltalom alá került. Az erdő védelmét három erdőkerülő biztosította, akiket ő nevezett ki, és annyira rájuk ijesztett, hogy ellenálltak bármilyen megvesztegetésnek a favágók részéről.

A művet csupán a második világháború idején fenyegette komolyabb veszély. Mivel az akkori automobilonkat gázgenerátor hajtotta, a fa állandó hiánycikk volt. 1910-ben elkezdődött a tölgyek vágása, ám az érintett terület oly messzire esett az úthálózattól, hogy a vállalkozás pénzügyi szempontból balul ütött ki. Fel is hagytak vele. A pásztor ebből semmit sem vett észre. Harminc kilométerrel odébb, békésen ültette a fákat, erről a háborúról éppúgy nem vett tudomást, mint az előzőről.

Utóljára 1945 júniusában láttam Elzéard Bouffiert. Akkor nyolcvanhét éves volt. Elindultam hát újra a pusztaságba vezető úton, de most, bár az országot végigpusztította a háború, a Durance völgye és a hegyvidék között autóbusz közlekedett. E viszonylag gyors járműnek a számlájára írtam, hogy nem ismertem fel a helyszínt, amerre legutóbb barangoltam. És úgy tűnt, hogy az út újabb helységeket is érint. Egy falunevet megpillantva jöttem rá: bizony ugyanazon a tájon haladtam, amelyet egykor olyan romosnak és elszomorítónak találtam. Vergons-ban szálltam le az autóbusról.

1913-ban ezen a tíz-tizenkét házból álló tanyán három lélek lakott. Elvadultak voltak, utálták egymást. Csapdával vadásztak, abból éltek – majd-hogynem a történelem előtti ember testi és erkölcsi állapotában. Körülötük az elhagyott házakat felverte a csalán. Reménytelen tengődés volt az életük, már csak a halál várt rájuk – és egy ilyen helyzet nem az erények melegágya.

Mostanra minden megváltozott. Még a levegő is. Ez a táj annak idején száraz és heves szélrohamokkal fogadott – most lágy, illatos szellő fújdogált. A magasból vízcsobogáshoz hasonló zajt hallottam: az erdőben kalandozó szél hangja volt. Még jobban meglepődtem, amikor valóban egy

medencébe folydogáló víz csobogása ütötte meg fületem. Láttam, csorgót építettek, bőven folyt belőle a víz, és ami a leginkább meghatott: a csorgó mellé hársfát ültettek. Már négyéves lehetett, jó testes fa, az újjászületés tagadhatatlan bizonyítéka.

Vergons-ban olyan munka nyomait láttam, amelyet csakis reménykedve lehet kivitelezni. Egyszóval a remény visszatért. A romokat eltakarították, a pusztuló falakat lerombolták, öt házat újjáépítettek. A tanya lélekszáma immár huszonnyolc volt, beleértve négy fiatal családot. Új, frissen vakolt házak, körülöttük zöldségeskertek, ahol vegyesen, de szép egyenes ágyásokban zöldség és virág, káposzta és rózsza, póréahagyma és oroszlánszaj, zeller és szellőrózsa termett. Most már olyan hely volt ez, ahol az ember szívesen él.

Gyalog mentem tovább. A nemrég befejeződött háború miatt az élet még nem nyerte vissza az uralmat mindenek fölött, de Lázár felkelt már a sírból. Az alacsonyabb hegyoldalakon kicsiny árpamezőket és sarjadzó rozsföldeket láttam, a szűk völgyek ölén rétek zöldelltek.

Alig nyolc évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az ország újra egészségtől és jóléttől ragyogjon. Az 1913-ban látott romok helyén takaros gazdaságok virultak, boldog és kényelmes életről tanúskodtak. A régi források újra ontották magukból az esőkből és az erdőben megmaradt hóból származó vizet, amelyet csatornába vezettek. A gazdaságok mellett, juharligetek árnyékában, a kutak medencéjéből friss menta szőnyegére csorgott a víz. A falvak lassanként újjáépültek. A betelepedők a síkvidékről jöttek, ahol a földnek nagy ára van – fiatalságot, mozgalmasságot, kalandvágyat hoztak magukkal. Az utakon jól táplált férfiakat és asszonyokat látni, nevető fiúkat és lányokat, akiknél újra szokásba jöttek a falusi mulatságok. Ha összeszámoljuk a régi lakosokat – akikre nem lehet ráismerni, amióta nyugalomban élnek – és az újonnan jötteket, több mint tízezer lélek köszönheti a boldogságát Elzéard Bouffier-nek.

Ha arra gondolok, hogy egyetlen ember, a maga egyszerű testi és erkölcsi erőforrásaival elegendő volt ahhoz, hogy e pusztaságot a Kánaán földjévé varázsolja, úgy érzem, az emberi sors mégiscsak csodálatra méltó. De ha számításba veszem mindazt a kitartást, lelki nagyságot és szenvedélyes segítőkészséget, amelyre szükség volt a cél megvalósításához – végtelen megbecsülést érzek e tanulatlan öreg paraszt iránt, aki képes volt véghezvinni ezt az Isten áldotta munkát.

Elzéard Bouffier békésen halt meg 1947-ben, a banoni öregotthonban.

TISZTA NŐK JELES FÉRFIAK

Tiszta nők jeles férfiak
annak aki hozzátok beszél
jobban kellene az eddiginél
megbecsülés kedves szavak
erre több okotok van mint régen
ha kérdezitek megmondom miért
költöttem verset végig legalább negyven éven
szerelemről és közügyekről
ebben akkor még én is örömet leltem
ma már csak ti örülhettek neki
szerelmi lírám a ti kedveteket keresi
ti meg cserébe kényeztessetek engem

lehet hogy bottal bicegek
lehet hogy küzdök az elismerésért
amely fáradság már akkor elkísért
amikor még voltam félig gyerek
mégis a legjobbak közé vetődöm
én is épp elég jó vagyok magamnak
ezért a törpék gyűlölnék velük nem törődöm
a kiválóak annál inkább becsülnek
dicsóktól dicséret annyira jó
hogy másért nem is érdemes élni
semmire sem akarom elcserélni
ha a vége is dicsérni való

te Világ tudom hogyan jutalmazol
visszaveszed amit kezded adott
mindenki csupaszon hagy téged ott
szégyelld magad ha szégyenbe hozol
testemet lelkemet és ez nem kevés
ezerszer is kockára tettem érted

most már öreg vagyok tőled jön a kóklerkedés
és kinevetsz ha ezért haragszom
csak ne vess rajtunk még egy darabig
hamar eljön a Harag Napja
amit elvettél tőlünk ő kapja
téged megéget máglyán pedig

bárcsak a lelkem jó úton haladna
sokszor e világban élőket
boldoggá tettem férfiakat nőket
bárcsak sokáig így maradna
ha a test szerelmét dicsérem az a lelket sérti
azt mondja hazudok örült vagyok
az igaz szerelmet el nem múlnak érti
annyira jó amennyire tartós
„te is hagyd ha elhagy a változó szerelem
az örök szerelemnek hódolj
az a vágy amely egyiket másikkal pótol
nem friss hal nem jó élelem”

kiválasztottam egy szép színű képet
és ó jaj milyen sokat szemléltem
és hozzá milyen sokszor beszéltem
már nem szól hozzám már nem látok benne szépet
csodálatos bája benne már nem lakó
hová lett nem tudom néma a képmás
rózsa lilium színe most börtönfakó
elvesztette illatát ragyogását
benned én képmásom fogoly vagyok
eressz el engedd hogy szétváljunk
majd ismét örömmel egymásra találjunk
ha beléd visszajuthatok

A kései nagy versek egyike. Ha életrajzi ténynek tekintjük, hogy íráskor Walther legalább negyvenéves pályára tekinthetett vissza, akkor az 1220-as évek végére datálhatjuk. Sok rejtély, semmi homály. Különös ambivalencia a költészethez és azon belül a saját költői munkássághoz való viszonyban. Walther, nem kevés cinizmussal, úgy próbál kedvet csinálni ver-

seihez, hogy nyíltan bevallja mindjárt az elején: már nem leli örömét bennük. Régebbi szerelmi költészetét, amelyben sok az erotika, úgy tagadja meg, hogy közben büszke is rá. Testi állapotának és társadalmi esélyeinek romlását önérzetesen vagy inkább sértett méltósággal teszi a helyére, nem úgy, mint a *Szólt egy tudós öreg* kezdetű költeményben, amelyből már a közvetlen halálfélelem szól.

Az utolsó strófa képmás-motívumának több lehetséges értelmezése van. Walther gondolhatott egy régi szerelmére, aki vele együtt megöregedett, és elveszítette szépségét. (Egy szép nőre a mai németben is azt mondják, hogy „bildschön”.) Gondolhatott a Világ vagy a Szerelem allegóriájára, öszsze is olvashatta a kettőt. És eszébe juthatott olyasféle neoplatonikus elképzelés is, amilyen hatszáz évvel később az idős Goethét foglalkoztatta a *Faust* legvégének írásakor: az emberről a halál után leszakadnak, letisztulnak a személyiségvonások, amelyek „képmássá” teszik, illetve az élet során foglyul ejtik önmaga képmásában, és megmarad a szintiszta célhordozó, amelyet léleknek is nevezhetünk. Aztán, ha ezt az értelmezést fogadjuk el, a feltámadáskor visszajut a beszélő Én az elhagyott képmásba.

A vers első két strófáját Rába György lefordította, a többi három strófa eddig tudtommal nem volt magyarra fordítva. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az 1961-es kötet szerkesztője, Keresztury Dezső ahhoz a – Karl Lachmann által képviselt és utóbb Carl von Kraus által meggyőzően cáfolt – felfogáshoz igazodott, amely az első kettő és az utolsó három strófát két különálló versnek tekintette.

megbecsülés kedves szavak, „ere und minneclicher gruo”: az egyik a fellépti díj, amelyet a költő a férfiaktól vár el, a másik a szerelmi vágy viszonzása a nők részéről. Az öregedő Walther tudja, hogy az utóbbira nem sok esélye van.

szerelemről és közügyekről, „von minnen und als iemen sol”, azaz ’szerelemről és hogy kinek-kinek miként kell’. A lírai költeményekről és az egystrófás Spruchokról van szó.

szerelmi lírám, „min Minnesang”: meghagyhattam volna az eredeti kifejezést, de a versbeszédben túlságosan irodalmi műszónak érződik.

bot: vita zajlik róla, vajon vándorbotra, zarándokbotra, koldusbotra vagy az öregség jelére és kellékére gondolt-e Walther. A zarándoklat kivételével az összes motívum társítható a vershez.

Harag Napja, „jamertac”: feltűnő a párhuzam a Walther-kortárs Celanói Tamás közismert himnuszával.

nem friss hal, „niht visch unz an den grat”, azaz ’nem a gerincéig hal’. A régi német nyelvben élő szólás volt.

börtönfakó, „karker var”: Walther szóalkotása, amely nagy erőt ad a következő sorok fogság-metaforájának.

Ó JAJ AZ ÖSSZES ÉVEM HOVA TÚNT

Ó jaj az összes évem hova tűnt hova lett?
ez a valóság vagy csak álmodtam az életet?
amiről azt hittem hogy van az tényleg valami?
közben elaludtam és nem tudom megmondani
most már ébren vagyok és szokatlan nekem
ami régen ismerős volt mint a tenyerem
nép és ország amelytől fiatalon megválva
most olyan idegen mintha ki volna találva
a régi játszótársak mind öreg és mogorva
a rét felszántva és az erdő letarolva
ha nem folyna a folyó úgy mint valaha rég
azt hinném nálam szomorúbb nem volt senki se még
akit ismertem közletről már vissza sem köszön
a világ csupa szívtelenség együtt és külön
ha visszagondolok egy-egy örömteli napra
úgy oszlik el mint evező csapása tengeri habra
minden időkre jaj

ó jaj a fiatalokat nézni is siralom
azelőtt a szívükben élt még a vigalom
most mindenki csupa gond baj miért is élnek így?
bárhová nézsek a világban senki se víg
az ének és a tánc a gondok közt széteszolt
keresztény földön sosem akadt még ennyi hamvába holt
látjátok otromba fejdísz visel az úrinő
a lovag bugris ruhát hord bár rangja előkelő
Rómából érkeztek hozzánk szigorú dokumentek
marad velünk a gyász örömeink füstbe mentek

ez búsít szép életünknek hamar vége úgy vélem
a nevetésemet zokogásra cserélem
még az ég madarát is panaszunk szomorítja meg
hát akkor csoda-e ha magam is csüggedek?
de mit ér a gonosz düh amelyet a balga szít?
aki itt örömet nyer ottani örömet elveszít
minden időkre jaj

ó jaj édes dolgaink mérgezetek egészen
látom a keserű epét amint úszik a mézben
kívül szép a világ fehér zöld piros a lét
de belül fekete és mint a halál sötét
akit ő félrevezetett keressen menedéket
kevés könnyű vezeklés megválthat súlyos vétket
ez legyen lovagok előttetek nemes cél
fénylik sisakotok tartós kemény a páncél
mindőtök pajzsa erős és megszentelt a kardja
bár csatlakozhatnék ha Isten úgy akarja
én szegény nagy jutalmat nyernék a győzelemmel
nekem a nagyurak aranya zsákmánya nem kell
lelkem az üdv örök koronáját áhítja
lándzsájával egy zsoldos egyszer már méltó volt e díjra
bárcsak a tengeren szent útra vinne hajóraj
azt énekelném hogy „ujjé” soha többet azt hogy „ó jaj”

Walther egyik legtöbbször idézett és elemzett, emblematikus költeménye. Felfogható szereplíráként, de a reflexiós szintek gazdagsága ez esetben is igen sok életet visz a keresztes lovagok közé kíváncszó öregember alakjába. Ugyanakkor tekinthető vallomásnak is, amelyet különösen megrendítővé tesz a szubjektum kiszolgáltatottsága a változékonyságnak és a mulandóságnak. Értelmezhetjük „az élet álom” toposz nagy költői kapacitással történő továbbfejlesztésének, és tekinthetjük olyan – mesékből és legendákból ismert – fikciónak, amely szerint valaki évtizedes (esetleg évszázados) álomból fölébredve elcsodálkozik, mennyire megváltozott a világ. Én egy harmadik értelmezést tartok valószínűnek: azt, hogy egy idős férfi, aki érzi halála közeledtét, hirtelen rádöbben, hogy úgy töltötte egész életét, mintha átaludta volna, és közben túlélte önmagát. Ennek döbbenete érződik a vers erőteljes képeiben és fordulataiban, és ez óvja meg az ak-

tuális mozzanatok is, a pápai átkot és a készülődő újabb keresztes hadjáratot a propaganda jellegtől.

A költemény több okból is egyedülálló Walther egész életművében. Verselését és nyelvezetét tekintve markánsan különbözik a többi nagy lírai költeménytől, a késeiektől is. Megkülönbözteti a többi verstől a képszerű asszociációk áradó gazdagsága, és a depresszív hangulat is elüt Walther máskor inkább pökhendi rosszkedvétől vagy keserűségétől.

Figyelmet érdemel az indulatszó mint az egyes strófák és az egész vers keretezése, valamint a slusszpoén, amely egyszerre visszavonja és felmutatja a panaszkiáltást. Önmagában véve bravúr a versforma. A cezúrával tagolt, páros rímű giga-verssorok az ismeretlen szerző által írt *Nibelung-éneke* és az úgynevezett Kürenbergi költő verseire jellemzők. Olyasféle archaizáló hatásuk van, mint amikor Weöres Sándor utánozza a száz évvel korábbi Arany Jánost: egy kicsit parodizálja és nagymértékben életre kelti. Mindenképpen érzékelteti monumentalitását.

Itt jegyzem meg, hogy a régebbi magyar Walther-fordításoknak nem válik előnyére a túlzott szabályosság. Nyugatos műfordítóknál gyakran megfigyelhető, hogy egy-egy elvont metrikai séma pontos követését erőltetik, gyakran az értelem rovására is. A középfelnémet vers – ez a vers is – tele van szabálytalanságokkal, más szóval: a metrika változékony és rugalmas. A jelen verset mindvégig szabályos nibelungizált alexandrinusokkal visszaadni célnak semmiképpen sem szerencsés.

Az *Elégiának* is nevezett költemény átültetésére három kiváló magyar költő vállalkozott a múlt században. Áprily Lajos változatában az elveszített szülőföld motívuma érződik erősnek, Szabó Lőrincet leginkább a borongás mögött rejlő ismeretelméleti problémák érdeklik. Radnóti Miklóst ez az egy versátültetése is a legkiválóbb magyar Walther-fordítók közé lépteti. Nála Walther költeménye mintha a *Nem tudhatom...* szülőhaza-képét vetítené előre, a gyermekkori dédelgető, meghitt mozzanatok iránti vágyakozással. Az ő változatából annak panasza is kihallatszik, hogy a költő éveinek eltűnése nemcsak az öregedésből adódhat.

Áprily változatában így hangzik az első négy sor: „Én Istenem, sok évem vajon hová loholt? / Éltem vagy életem csak álom csalása volt? / Amit valóra vettem, mind csak csalóka fény? / Ó, jaj nekem, hogy úgy van, s csupán aludtam én.” Szabó Lőrinc az első négy sort így szólaltatja meg: „Jaj, hova tűntek az éveim, életem? / Valóság volt vagy álom, ami történt velem? / Amit igaznak hittem, nem is létezett? / Úgy látszik, hogy álmodtam, s nem tudtam, mit teszek.” Radnóti Miklós pedig így: „Ó jaj, hogy

eltűnt minden, hogy hullt le, évre év! / Éltem valóban én, vagy álmodtam itt elébb? / Amit valónak hittem, nem volt talán sehól? / Mély álom ringatott el, csak nem tudom, mikor.”

nép és ország, „liute unde lant”: alliteráló, állandósult fordulat, a szűkebb pátriát jelenti.

fiatalon, „von kinde”: a „kint” szó nemcsak gyereket jelenthet, mint a mai német „Kind”, hanem fiatal felnőttet is. Gottfried von Strassburg a „kint” szóval jeleníti meg a hadjáratot indító Riwalint, Tristan apját.

folyó: izgalmas, eredeti ötlet, hogy Walther számára éppen a folyó(víz), Hérakleitosz óta a gyors változás szimbóluma, az egyetlen ablak, amely a maradandóságra nyílik.

evező csapása: a kéziratban „flac” olvasható. Ez jelenthet zászlót, esetleg hálót is. A szöveghely így zavarosnak érződik, továbbá szótörténeti és szemléleti nehézségeket okoz. Minthogy az f betű hasonlít a középkori hosszú f-re (ezt ma kerek s-sel írjuk át), Karl Lachmann már az 1827-es kiadásban javasolta a „flac” helyett a „slac” ’ütés, csapás’ olvasását, ezt pedig a legtöbb kutató ma is elfogadja. Így a kép valóban kitisztul: az evező-csapás nyoma rögtön eltűnik a tenger felszínén.

bugris ruha: „dörpellige wat”: a „dörpel” parasztot jelent, de itt nem parasztgúnyáról, hanem ízléstelen, megbotránkozató öltözékről van szó.

szigorú dokumentek, „unsenfte brieve”: IX. Gergely pápa egy-egy 1227-es bullája a német fejedelmekhez és a papsághoz. Ezekben adta hírül, hogy átkokkal sújtja II. Frigyes császárt az újabb keresztes hadjárat halogatása miatt.

itt öröm (...) ottani öröm: az evilág és a túlvilág örömei.

epe (...) méz: antik eredetű toposz. Az viszont Walther ötlete, hogy a régi toposzt a személyes örömök és gondok helyett a világra vonatkoztatja.

belül fekete: elképzelhetőnek tartom, hogy ebből a képből fejlődött ki a Walther költészetét ismerő Babits Mihály *Fekete ország* című verse.

ő, „si”: a nőalakként megszemélyesített világ. A beszélő innentől a képzeletbeli keresztes lovagokat szólítja meg.

könnyű vezeklés: különös fordulat. A többi keresztes versében Walther nem vezeklésnek, hanem cselekvésnek, egy kitűzött cél megvalósításának tekint a keresztes harcot. Másrészt a lovagoknak mégiscsak az életük forog kockán, és az még egy életunt ember szemében sem lehet „swache buoze”.

súlyos véték: számos gonosztevő, lovag és közrendű egyaránt, menekült a büntetés elől a keresztes hadjáratba. Ugyanakkor a tengeri utazás metaforának is tekinthető, ez esetben a túlsó part a túlvilágot jelenti.

győzelem, „sigenünft”: furcsa és ritka szó. Egészen pontosan ’eljävendő / majdani győzelem’.

egy zsoldos: az a római katona, aki lándzsájával átdöfte Krisztus oldalát, és így véget vetett szenvedéseinek. Nem ezért tisztelték szentként, hanem azért, mert a csodajelek láttán megtért, és vértanú lett. A középkori legendák szerint Longinusnak hívták. Egy másik lehetséges értelmezés szerint arról van szó, hogy már egy közönséges zsoldos is kiharcolhatja az üdvösséget a lándzsájával, nemcsak a lovagok a kardjukkal. Ez azonban egy ilyen nagy vers lezárásához nem elég nagyszabású gondolat.

SZÓLT EGY TUDÓS ÖREG

Szólt egy tudós öreg
álom és üveg
olyan mint a szél
ami a tartósságot illeti
lombok füvek
mind amitől vidámak szivek
(most hogy már nem sokáig él
aki beszél
magában ezt hányja-veti)
virágszirom lepergő
piros mező sárguló erdő
madárdal hamar ér szomorú véget
az édes hársak
az enyészetben társak
te Világ rosszul áll a homlok-éked

ostoba hit
a világ örömeit
túlságosan becsülni
mert rossz vége lesz
abba kell hagyni amit
eddig műveltem itt

meg fogom keserülni
lelkemnek üdvöt nem szerez
 lelkemben rettegő törekvés
 helyénvaló a vezeklés
 én beteg ember a szörnyű haláltól szorongok
 hogy meggyötör
 ha majd a haldoklóra tör
 piros arcomat sápasztják halálközeli gondok

egy emberi lény
akiben csak bűnre van igény
hogyan térne jobb belátásra?
mitől volnék bizakodó?
miért élne bennem remény?
mióta szememre hull a fény
hogy a világ dolgaiban lássa
mitől más a rossz mint a jó
 azt teszem ami bolondok szokása
 puszta kézzel nyúlok parázsba
 üvöltésemben ördög ujjongását hallom
 ezért sok aggodalmam
 egyetlen bizodalمام
 Jézus segít könnyen meghalnom

Krisztus te szent
erőd engem a bajból kiment?
sokan akadnak
akiket példád vezetett
bár a szívemben volna bent
a hit amely téged követend
olyan gondolataim fakadnak
mintha kisdéd volnék hozzád engedett
 vak voltam bár láttak a szemek
 jó dolgokhoz voltam gyerek
 rossz voltomat titkoltam ameddig addig
 tisztíts meg bár nem érdemeltem
 mielőtt bűnöktől fekete lelkem
 a halottak völgyében elhanyaglik

Az időskori nagy remeklések egyike. A mulandóság melankóliája és a szűkölő halálfélelem játékos formát ölt, amely erős formai fegyellemmel társul. Ezt a verset még annyira sem tudom szereplírának tekinteni, mint az *Elégiát*. Ellenkezőleg, éppen a közvetlen személyesség miatt érzem megrendítőnek: a máskor agresszív és magabiztos Walther ezúttal megtört embernek mutatkozik, de esendőségében is koncentrált versbeszédet hoz létre.

A verset előzőleg Berczeli Anzelm Károly fordította. Az ő változata finom érzékkel domborítja ki az eredetiben is meglevő manierista jellegzetességeket. Ízelítő gyanánt az első nyolc sor: „Vallotta rég / egy mester, hogy a kép, / mit fest az álom, / mint szellő, semmivé lesz. / A lomb s a rét, / mely szemnek szinte szép, / én úgy találok, / elmúlik, s bája véges.”

tudós, „meister”: a latin „magister” szóra megy vissza, és annak eredeti jelentését őrzi, mint a „mester” a régi magyar nyelvben.

homlok-ék, „gebende”: a megszemélyesített Világ mint előkelő nőalak fejdísz visel. Walther számos versben, így az *Elégiában* is kifogásolja a női fejdíszviselést. A Világ csak az első strófában van megszemélyesítve, a továbbiakban kis kezdőbetűvel írom.

kisded: utalás a hegyi beszédre, amelyben Jézus megáldja a kisdedeket, Máté 19. 14

halottak völgye: valószínűleg a Jozafát-völgy, Jóel 3. 12, ahol a próféta szerint a halottak várják, hogy Isten ítélkezzék fölöttük.

SOK DICSÉRET BEN RÉSZESÜL AZ A FÉRFI

„Sok dicséretben részesül az a férfi
aki nyújtja nekem szolgálatát
szeretném annak tanácsát kérni
és kegyelmét aki a szívekbe lát
jó lenne ha én a férfi szívébe látnék
attól félek hamis benne a szándék
bárcsak tudnám igazán mit akar
mindenemet neki adnám hamar”

„hogy is van ez? én értem pontosan
az ő szavát ő meg az enyémet nem

bánatomat titkolom gondosan
vidámnak látszom szünetlen
más férfi odábbállna tőle
én maradok bár nincs örömöm belőle
de akármennyi búbánat nyomasszon
nem haragszom rá csak fájdalmamat panaszlom”

Fiatalkori szereplíra, egy nő és egy férfi párbeszéde, vagy inkább: süketek párbeszéde. A nő azt panaszolja, hogy nem képes felmérni a férfi szándékait, emez viszont arról kesereg, hogy a nő nem érti, mit akar tőle, miközben a vers elsősorban arról szól, hogy kibeszéli-kidalolja azt a búbánatot, amelyet állítólag titkol. Emiatt érződik a versben egy kis komikum és a hagyományos Minnesangon túlmutató szomorúság.

Korábbi magyar fordításáról nem tudok.

aki a szívekbe lát: Istenről van szó.

SZÉTOSZTOK MINDENT MIELŐTT ELMEGYEK

Szétosztok mindent mielőtt elmegyek
az összes ingóságomat
hogy rajta össze ne vesszetek
most következék egy külön rovat
minden balszerencsém adom azoknak
akik irigykednek és acsarognak
és boldogtalanságomat ráadásul
bánatomat amelytől fájnak a szívzugok
kapják csak meg a hazugok
ostobaságomat ellenben
azok akik csálnak a szerelemben
a nők pedig kínzó vágyamat míg lelkük el nem fásul

Epés, cinikus, ugyanakkor mélyen fájdalmas vers, töredék egy hosszabb költeményből. Az első sornak létezik olyan értelmezése is, amely szerint egy kereszties lovag beszél, aki a Szentföldre indul. Valószínűbb azonban, hogy maga Walther szólal meg, amint a halálra készül, és, mint később Villon, végrendelkezik.

A kéziratokban fennmaradt további három, hasonló formában írt strófa. Ezek – a fenti pengeélességű sorokkal ellentétben – inkább csak a hagyományos Minnesang közhelyeit ismételtető nyavalygások. Esetükben a kutatók – Lachmanntól Krauson át Schweikléig – példás egyetértésben cáfolják Walther szerzőségét, így tehát nyugodt lélekkel mellőzöm őket.

A vers korábbi fordítása Keresztury Dezső nevéhez fűződik.

SAJÁT SZÍNE EGY NŐNEK

Saját színe egy nőnek természetes
fehérítő pirosító nem éri
nincs festve nincs bebokharázva
személye dicséretes
bár őt nem érdekli ha más dicséri
ha jót hallok róla engem hoz lázba
szőke konttyal díszlik a feje
templomba sok cseléd megy vele
látszik nyakszirtjén a fürt fekete
fejdíszét gyorsan vegye le

Szatirikus vers első strófája. Folytatása nem maradt fenn, vagy el sem készült. Korábbi magyar fordításáról nem tudok.

bebokharázva, „gebuggeramet”: a Bokhara városnévből képzett ige perfect alakja. Bokharai szépítőszere vagy kelmére utal.

nyakszirtjén a fürt fekete: ez lehet a hölgy igazi hajszíne. A szőke konty bizonyára póthaj. Walther a cselédek közt lépkedve, hátulról figyel az úrnőt. Innen látja azt is, hogy a fejdísz („daz gebende”, esetleg maga a konty) nem áll jól neki.

MÁRTON LÁSZLÓ fordításai

Borsodi L. László

A KÖLTŐI SZÓ EREJÉBE VETETT HIT¹

BAKA ISTVÁN *TÁJKÉP FOHÁSSZAL*
CÍMŰ VERSCIKLUSÁRÓL

A *Halál-boleróban*² a látomást, a nyelvi transzcendencia határzónájában lebegő, a nyelv labirintusából a nyelven túlba jutás lehetőségét felvillantó pillanatot az autonóm, a racionális szó szakítja meg: „Száll a pimasz szó. / Újra hazudja a létet.” Az ő uralmának alárendelt a lét, maga teremti a hamis látszatlétet, vagy – más megközelítésben – az artikulált szó teremtő erejénél fogva a létet fikcióként, kultúraként írja újra. A modern lírának a valóság dekonstrukcióját és a vershelyzet személytelenítését jelentő önreferencialitásáról van szó,³ amely a költői szó természetével szembesít: azzal, hogy egyszerre világteremtő és a világteremtés akadálya, amely kizárólagossága révén azt állítja, hogy nincs rajta kívül semmi. Ez a felismerés fogalmazódik meg a *Tájkép fohással* című ciklus verseiben: a beszélő úgy jut el a fohászig – hogy részévé válhasson a vers által létesülő tökéletes nyelvnek –, hogy elvégzi a költői szó elemzését, számbaveszi az irodalomhagyomány által teremtett tájakat. Ami még maradt a *Halál-boleró* kijózanító pillanata után a költői szó erejébe vetett hitből, az ebben a ciklusban a lírai önértelmezésben, az alkotásfolyamat (ön)reflexivitásában és a nyelvbe zárttságot, egyben a nyelvet mint az élhető létet jelentő szonettnek a kiterjesztésében ragadható meg (a hat versből három szonett, és mivel a háromból kettő két-két szonettből áll, így összesen öt szonett olvasható). Ez jelenti annak a folyamatnak a kezdetét, ahonnan „még egyértelműbb az országfaggatástól az autonóm esztétikum elismerése és megragadása felé haladó tendencia (...), az írás transzcendenciája benne a lényegi téma”.⁴

Éppen az írás transzcendentális képességének tematizálása, Bakának a nyelv metafizikai természete iránti vonzódása magyarázza, hogy a *Tájkép fohással* című ciklus miért a nyelvet metafizikai kategóriának tekintő József

Brodskijnak a *Post aetatem nostram* című versére rájátszó *Post aetatem vestram* című költeményrel kezdődik. Brodskij szerint ugyanis „nem a nyelv a költő eszköze, hanem fordítva: a költő – a nyelv. (...) a vers menetét nemegyszer megszakítja a költői mesterségre utaló reflexió. Baka versében az ironikus »verstani« közbevetések erre a felismert brodskiji eljárásmodra vonatkoznak: »bocsánat, hogy két rímet visszahoztam.«⁵ A *Jegyzetek egy fordításkötethez* alcímet viselő költeményben „a műfordító és költő szerepet cserél, Baka Brodskij-verset imitál; a nyilvánvaló idézeteken (önidézeteken? – hisz ő a fordító is!) kívül ironikusan felvillantja Brodskij lírájának egyes jellemző eljárásmodjait, megszólaltatja versbeszéde intonációját”:⁶ a vers címe mint Brodskij verscímének parafrázisa ironikus utalás az idegen versvilágra; a versben az idézetek többsége Brodskij *Húsz szonett Stuart Máriához* című ciklusából van, rámutatva a Brodskij-líra idézés-mechanizmusára, amelyben az átvételek többszörös idézettségükben értelmezhetők. Ilyen a vers dantei-brodskiji indítása is: „Ezerkilencszáználcvannolc telén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam”. A kiúttalanság léthelyzetében a nyelv, a fordítás, a kultúrában való bolyongás az egyedüli kapaszkodó: „csak egy a biztos: Brodskijt fordítottam, / ki száműzött, mint enmagamban én”. Baka nem véletlenül talál rá az orosz költő műveire, hiszen Rahmanyinov és Hodaszevics mellett az ő költészete és idézés-technikája az, amelynek hatására a magyar költő poétikájában a testbe zártság magányának motívuma a *Thészeuszban* „én-labirintussá” változik, a *Rachmaninov zongorájában* és a *Hurok-szonettben* pedig száműzöttségé minősül át.⁷ A szigorúan zárt versformában és a prózai beszédhez közelítő intonációban Brodskij hatását őrző Baka-vers⁸ csevegő, indázó mondatfűzése, a parodizált közbevetések jelzik: az én száműzöttsége a nyelvben történő száműzöttség, ettől válik metafizikai-egzisztenciális jelentésűvé a költői szó.⁹ A műfordító és költő szerepjátékát felcserélő versben így a perifériálét, az inkognitómagyarság („némulok, szegény / magyar, ki – hetven éve már – sarokban / térdelek Európa szegletén”) a szerepjátékosként definiálható beszélő sorsaként metaforizálódik, amelynek a magyarsága a mibenlétét meghatározó orosz kulturális-irodalmi utalások révén orosz-magyaroként és magyar-oroszként, eredeti és fordítás viszonyának megfordíthatóságában értelmezhető.¹⁰ Szerep és sors nyelvi természetű összetartozása tehát a költő és a műfordító szerep egymásra vonatkoztatásával és felcserélhetőségével magyarázható.¹¹

Ha Baka a *Post aetatem vestram* című versében a költői nyelv önreflexiós képességeit teszi mérlegre, szerep és sors szoros, esztétikai természetű

összetartozását hangsúlyozva, akkor a *Mágikus szonettek*ben (alcíme: *Pierre de Lorraine /1649–1721/ nyomán*) arra tesz kísérletet, hogy melyek a nyelv közegében elgondolt költőszerep lehetőségei, ha ez a nyelv szonetté szerveződik. A szonett, a költői nyelv által létrehozott „lira szelleme” fiktív genezisének lehetünk a tanúi. A tükörszonett első darabja az alkotás alkímiáját magasztosnak láttatott rituálé, amelyhez képest a második rész a költői teremtés ígézetének fennköltségét visszavonja, és ironia tárgyává teszi:¹² „Vég egy palackot: önmagad, s beléje / tedd napjaid élő kivonatát”, „a hamuból kivont szót / az emlék párlatával összegyúrd, / az öncsalás bóraxával bedugd / az enszennyedtől gőzölgő fiaskót”. A vers születésének kegyelmi pillanatát nem valamilyen metafizikai erő, a transzcendenshez köthető isteni, hanem az önámítás, a bűn teremti, tehát a költészet nyelve nem juthat el a nyelven túli szférába, de a befejezés a hétköznapit költészetté avatja, kiemelve Baka István költői világának leglényegesebb vonását, a metaforikus szemléletet,¹³ megnyitva az utat további szonettek, szonett-korszakok számára. Baka költészetének azok a versei ugyanakkor, amelyek nem szonettként, hanem a metaforákkal teli líra szellemét előhívó napsugár ellentétéként „szétdúlt mondatok”-ban (*Angyal*) szólalnak meg, azt jelzik, hogy miközben ez a költészet egyrészt a metaforikus versbeszéd ars poeticáját igyekszik követni, bejelenti a zárlatban megfogalmazott ígéret illuzórikus voltát is (erre utal a 2. szonett második szakasza utolsó két sorának ironiája is). Így lehetséges, hogy a metaforikus versszemlélet és a tőle való távolodás kettősségét egyaránt fenntartja Baka István költészete.

A negyvenedik év szonettje és a *Szonett és ellenszonett a Mágikus szonettek*ben bűnből születő verssel vet számot. Rálátás nyílik a költői szónak arra a sajátosságára, amely a szóba vetett hit esendőségét feltételezi, azt sejtetve, hogy a teremtő nyelv elsősorban nem(csak) az isteni nyelvbe való beavatódás esélyét jelenti, hanem végzet (is), amit *A negyvenedik év szonettjében* a szonett műforma metaforizál: „reám ki ifju nem vagyok se vén / akár a rím úgy kancsalít a végzet”. A címbeli kijelölő és birtokos jelzős szószereket alapján állítható, hogy az idő múlásának tudata révén antropomorfizált szonett az alkotói munka produktumaként szólal meg, a költőszerep *következménye* a szerepjátékos jelleg, vagyis a nyelv az, amely felmondja a Bibliához (Babilon, Jerikó) és a transzszilvanizmushoz (Déva) köthető próféta-, azaz közösségi költőszerepet, bejelentve önmaga hatástalanságát („Babilon Déva Jerikó hiába / nem dől nem épül kürtöm nyers szavára”) és romlását („a templom áll habár a nemzet omlik”), egyszerre mutatva rá a költői öntudat és a költői szó hiábavalóságára.

Ha a költői szó nem megváltó hatású, akkor a *Szonett és ellenszonett* (amely címével is jelzi, hogy párversről van szó¹⁴) feladata felmérni, mi menthető át a költészet új(abb) régiójába, a kultúra rétegeinek, különböző dimenzióinak újraértelmezésével milyen új megszólalási lehetőségek vannak, de a szatirikus hangvételű égi látomás rosszat sejtet: „Az alkonyat sebtében felragasztott / plakátján átüt még a fény-csiriz / végigsimítja s elbiciklizik / a horizonton a plakátragasztó”. *A negyvenedik év szonettje* „akasztott kéklő nyelve” számára a költészet tája kibetűzhetetlen („s találgatom mit hirdet mire hív”), az önirónia tárgyát képező Noé-szerep pedig („s mint új Noé a garatra felöntve / mily tósztot mondjak majd a Vízözönre”) nem válhat egy új prófétaköltő szereppé, hiszen a 2. szonett szerint a nyelvi lelemény, a díszítettség megsemmisül, a nyelvbe való beavatottság nem marad tartós („foszlik sebesen mi megigézett”), a második tercinában a „hol volt hol nem” mesei formula pedig a szonett tökéletes formaiságát megtartva bejelenti a költői szó kudarcát, visszavonva az 1. szonett nyitó képét és a (két) verset: „s hol volt hol nem a vén plakátragasztó”.

Az isteni nyelv transzcendens ambícióiról látszólag megfelelően, a *Thészeuszban*¹⁵ mint egyszeri szerepet létrehozó versben a megidézett szöveg hagyomány átértelmezésével – a *Szonett és ellenszonetthez* hasonlóan – maga teremt hagyományt, görög mitológiai múltját újraértelmezve magánmitológiát, mindent az énbe integrálva.¹⁶ Az egyes szám első személyben beszélő Thészeusz énjét önmaga mitologikusságát, szövegiségét átértelmezve metaforizálja, hiszen önmagával azonosítja a labirintust („A labirintus én vagyok”), és ha az én a labirintus, akkor annak *lakói*, a bikaszörny, a királylány, a hős, továbbá az éj, a kéj, a bűn, a csömör is metaforákként értelmezendők. Ezzel az önmetaforizáló gesztussal nemcsak objektív lírát teremt,¹⁷ nemcsak arra utal, hogy minden az én terében és idejében gondolható el, hanem önmaga nyelviségére is felhívja a figyelmet, kijelentve, hogy nemcsak az énen, hanem a nyelven kívül sincs semmi: „csalás / hogy léteznék útvesztő bármi más”.¹⁸ Thészeusz önmaga felé való fordulása tehát elsősorban a költői nyelv felé való fordulás, a versnyelv önreflexív teljesítménye, a nyelv működik labirintusként. A hatásosan megfogalmazott hasadtság a maga sokféleségének, tehát gazdagságának a tudata is, annak a sokszínűségnek a színre vitele és előrevetítése, amely a nyelv, a kultúra labirintusában bolyongó majdani szerepjátékosok (Liszt Ferenc, Yorick, Sztjepan Pehotnij, Tarkovszkij és mások) által továbbteremti Baka István költészetét, azt az összetett poétikát, amely egyszerre mutatja e líra szubjektumának individualitását és kollektívumot megtestesítő mivoltát, sze-

mélyességét és személytelenségét, konkrétságát és jelképszerűségét, szabadságát és meghatározottságát, szakralitását és profanitását.¹⁹ A Thészeuszt (úgy is, mint versbeli szerepet, úgy is, mint a *Thészeusz* című verset) létrehozó nyelvi performansza tehát a versbeli megnyilatkozást közvetettséggé gondoltatja el, kizárva egy ettől leválasztható lírai ént. A versben az egyedüli beszélő a szerepjátékos Thészeusz: egyes szám első személyben kinyilvánított érzelmei – miközben a személyesség látszatát keltik – mindig felhívják a figyelmet önmaguk nyelvi mivoltára, közvettségére és személytelenségére, hiszen az „én Thészeusz Athén királyfija”-tól, a szöveg hagyományban megragadható szerepjátékosztól származnak, akinek identitását mitikus múltján túl az ismétlésekkel egybekötött (ön)metaforizáló gesztusok adják. A minden versszak elején ismételt „a labirintus én vagyok” metaforával átszőtt költemény nemcsak a vers alapmetaforája és domináns eleme, „hanem poétikai önmetaforája is: az értelmezést zsákutcába vezet a metaforikus jelentés állandó változása, így a vers maga az »olvashatatlanság« trópusa: a magába és magára zárt én nem számíthat autentikus olvasatra, azaz megértésre, így végletes magányra van ítélve”.²⁰ A labirintus térszerkezetét imitáló versben végül Thészeusz mint maszk-én szerepet váltva, Minótauruszként (szintén maszk-énként) felfalja önmagát, vagyis a nyelv önmaga ellen fordul. Ez azt jelenti, hogy a költői nyelv önmaga megszűnését a hagyomány, a költői nyelv újraértelmezésével viszi színre, de ezt nem leírással teszi, hanem az ismétlések ritmikájával, bizonyítva, hogy Baka költészetfelfogásában a zeneiség és a metaforikus versbeszéd, -látásmód szorosan összetartoznak, egyformán képezhetik a szöveg szerveződési alapját.

Erről a mélypontról száll fel az ima, a költői nyelv imája a cikluszáró versben. Kihez is? Talán Istenhez, Költő-istenhez, a nyelvhez. Baka István költészetében ugyanis a „költői én szólamán belül megalkotott szerepek, csakúgy, mint a képek önállósodása, a belső világ és ezzel összhangban a versvilág elsőbbségét tükrözik, a külvilág tapasztalatát is csak ezen belül, fikcióként teremtik újra. Az innen eredeztethető teremtésmotívum önreflexiók hangsúlyokat kap: mű és alkotó, alany és tárgy pozíciója relativizálódik. (...) A belső univerzum képszerűsítése arra hívja fel a figyelmünket, hogy a versvilág »önálló életre keltése« Bakánál nem pusztán szó. Valóban öntörvényű fikcióként értelmeződik: nemcsak alkotás, hanem költőtől független létező”.²¹ Ilyen értelemben nem véletlen, hogy a ciklus címadó költeménye, a *Tájkép fohással* című, az alkotás folyamatára reflektáló vers válik a Baka által szerkesztett utolsó, gyűjteményes, a költő testamentumát képező kötet címadó költeményévé, hiszen a tökéletes költői szó, az iste-

ni nyelv megtalálásának, az énnel az Isten (?) által teremtett költői nyelvbe való belekomponálódási vágya áll mind a vers, mind Baka egész költészetének a középpontjában, tehát a szó, a költői-isteni nyelv metaforikus tájának a bejárása képezi a szöveg értelmezését.

A költemény a címbeli²² szószerkezetnek megfelelően két részre tagolódik: az első öt szakasz a tájkép, az utolsó három a fohász. A táj elemeknek („szürke téli ég”, „havas vidék”, varjú stb.) és az íráshoz, a költészethez kapcsolódó szavaknak (írógépszalag, ritmus, képzelet, ékezet stb.) az egymásra vonatkoz(tat)ása olyan erős szemantikai kölcsönhatást hoz létre a költeményben, hogy nem lehet végérvényesen eldönteni azonosító és azonosított viszonyát.²³ Ez a poétikai eljárás arra hívja fel a figyelmet, hogy az önreflexivitásában megragadható vers önálló világ, amelynek metaforikus természete úgy konstruálódik meg, hogy rámutat: a költészet táj, kép, és a táj költészet, amely láthatósága és bejárhatósága folytán jön létre, vagyis az alkotás következményeként válik láthatóvá az önreflexivitásában megragadható, tájként metaforizált költői nyelv.²⁴ Önmagát a versben önreflexiók eljárásokkal rögzítő alkotás a költői nyelv láthatóvá tétele, a létrejövő táj az alkotás vizualizációja. Ennek az egymásra vonatkoztatásnak a kifejtésével eldőlni látszik azonosító és azonosított *párharca*, ám ennél lényegesebb, hogy táj és költészet viszonya a nyelv autonóm világán belül gondolható el. A szerepjátékos alkotó pedig azért fohászcodik, hogy a tájban az írást, az írásban a tájat, tehát – mivel őt is az íródó nyelv hozza létre – önmagát szemlélve ráleljen saját hányattatásának titkára, a költői nyelv misztériumára, a nyelv teremtő erejének eredetére, arra az alkotóra (Istenre?, Alkotóra?, Költő-istenre?), aki/amely őt is versről versre létrehozza. Azért fohászcodik, hogy nyelviségében ez a megszólított – végül is a(z) (szerepjátékos) alkotó által teremtett – Alkotó/Isten művét tökéletes nyelvvé, olyan verssé komponálja, amelyben neki, a vers beszélőjének helye van, amely számára a nyelvben való, nyelv általi megváltást jelenthetné.

Az első szakaszban a „havas vidék” és a „lap” alkotnak metaforát, amelyhez az „írógép” mint az írás eszköze, valamint a „szavak” szó kapcsolódik, metaforaláncot hozva létre. Utóbbiak a „havas vidék” és a „szürke téli ég” tájképeket szóból megalkotott képekként határozzák meg, és a megalkotott (nyelv)világ esetlegességére utalnak. A következő négy szakasz a szavak táját részletezi, amelynek egymáshoz kapcsolódó metaforikus képei allegóriává terebélyesednek, és a táj-vers alapmetafora részleteiként olvashatók. A nyelvi-költői-tájképbeli változatosságot jelentő „tanyák”, „gyümölcsfák, bokrok”, „akácok” szépségét, a harmadik szakaszban megvillanó dinamikát

(„robog”), az alkotás mámorát érzékeltető metafora („csapszékettető, min tántorog / a kémény-ékezet”) pozitív jelentését elbizonytalanítják a „zúzmarakoszorús”, a „csenevész” jelzők és a jég-hályog metafora, az alkotásnak mint műnek és mint folyamatnak az esendő, töredékes, tökéletlen voltára utalva. A *Vörösmarty-töredékek* „dülledt hullószem tavak” képét idéző „a jéggel – hályoggal – lepett / tehénszemű tavak” metafora pedig úgy interpretálható, mint a versbeli alkotói én lényeglátásának képtelensége. Ami összeáll a szavakból, az olyan szótáj, amely tele van negatív princípiumokkal: a „szürke téli ég”, a „havas vidék”, a „varjú” a (vers)tájkép isteni eredetét törölve, annak démoni voltát érzékeltetik. Ezt a tájképet követi a fohász. A fohász egy változtatással (az „ég” helyett a „menny” szó szerepel) megismétli a tájkép nyitó sorát, és gondolati reflexióval folytatódik: „ki hajol / a gép fölé”? Az alkotó identitására kérdez rá az én a démonikus tájvers-kép *látása* után. Ezzel azt mondja ki, hogy a tájképnek ő nem szerzője, hanem a mű részét képező alkotási folyamat elszenvetője, illetve tudni szeretné, mi szükséges ahhoz, hogy műalkotásléte eljusson az isteni nyelvbe. Az utolsó két szakaszban a táj-vers az Isten-költő metaforával egészül ki: „Talán te írod, Istenem, / a föld színére versedet?” Ezért a versbeli én úgy is értelmezhető, hogy az önreflexivitásában megragadható vers a szerepjátékos, hiszen az önreflexióban a szöveg alkotója is önmagának, akárcsak a *Philoktétész* című Baka-versben. A fohász az önmagát alkotó szöveg alázataként és vágyaként értelmezhető, hogy megszólítja a pontosan nem ismert Költő-istent, és a maga látomását vetíti ezzel a kozmoszba, amely maga az irodalom, a költészet.²⁵ A fohással („add meg, hogy benne rím legyen!”), túl azon, hogy önmaga nyelvben létezését, a költészet által való teremtettségét kimondja, azért is esedezik, hogy megalkotottságával – ha csak asszonáncként is – részévé válhasson a vers által létesülő tökéletes nyelvnek, amely maga a megalkotott vers. Így az irodalom, a vers autentikus voltának lehetünk tanúi, amely eljut oda, hogy önmaga függetlenségére, szabadságára mutat rá, és ez a szabadság – a Baka-poétika egyedi szerep-, tehát kultúrateremtő képessége által – annak a lehetősége, hogy a folytatásban (a költészet alakulástörténetét képezve) különböző Baka-arcokká simuló, végső egyként, egységes énként megragadhatatlan, sokkal inkább állandó mássá válásukban körvonalazódó-körülírható maszkok és szerepjátékok konstruálódnak meg.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány Baka István *Tájkép fohásszal* (Pécs, Jelenkor Kiadó, 1996) c. gyűjteményes kötete mint a szerzői kanonizációs gesztus révén az életművet lezártnak és véglegesnek felmutató, újrendezett költői testamentum recepcióesztétikai alapú interpretációjának, a szerző kiadás előtt álló, Baka István poétikáját értelmező monográfiájának egy részlete.

² A *Tájkép fohásszal* c. gyűjteményes kötetben a *Halál-boleró* és a *Tájkép fohásszal* c. ciklusok versnyelv és szerepjátszás tekintetében átmenetet képeznek a *Döblinggel* lezáruló cikluskompozíciók és a *Liszt Ferenc éjszakái*, a *Yorick monológjai*, a *Farkasok órája* és *Az Apokalipszis szakácskönyvéből* c. ciklusok között. Jelzik Baka költői pályájának nem látványos, de határozott átalakulását. Továbbvizik ennek a költészetnek a halállal való eljegyzettségét, az apokaliptikusra hangolt kultúra újabb terrénumai válnak láthatóvá, továbbá rálelnek a nyelvet mint egyetlen élhető létet jelentő szonettre, és előkészítik, poétikailag megalapozzák a szigorúan zárt metaforarendszert fellazító, a zaklatottabb, hosszabb lélegzetvételi költeményeket eredményező groteszk-ironikus versnyelvet, amely majd Baka maszklírájának a megváltozását jelenti: az egyszeri maszksversek helyett teljes emberi sorsot láttató szerepversciklusok jelennek meg, és nyilvánvaló módon felerősödik a démonikus-apokaliptikus hang.

³ Kulcsár-Szabó Zoltán is R. Jakobsonra hivatkozva a poétikai funkció elsődlegességét hangsúlyozza a referencialitással szemben: l. *Önreflexió, szimbólum és modernség a poetológiai diskurzusban*, 143–146.

⁴ Zsávolya Zoltán: *Az iszonyat romantikája*, 33.

⁵ Szőke Katalin: *A költő és a műfordító szerepcseréje*, 119.

⁶ I. m. 118.

⁷ Vö. uo.

⁸ Brodskij poétikájának Baka költészetére tett hatásáról l. Lator László: *Baka István égtájai*, 169.

⁹ Vö. Szőke Katalin: *A költő és a műfordító szerepcseréje*, 119.

¹⁰ Vö. Füzi László: *Szerepversek – sorsversek*, 1123.

¹¹ „Baka költészetében az orosz kód fordításaival lépett működésbe, és hatással volt arra a szerep-vers, sors-vers típusra, melyet kialakított.” In: Szőke Katalin: *A költő és a műfordító szerepcseréje*, 120. Erről a szerepvers típusról l. még: Ágoston Zoltán: „Be gyalázatos-édes a lét!”, 265–266, 269–272.

¹² Az alkotás alkímiájának filológiai háttéréről l. Szigeti Lajos Sándor: „Metaforákkal tele, megjelenik a líra szelleme”, 112. Szigeti fogalomhasználatában a

forma nem külső burok, hanem maga a világ, annak szerveződési formája, amely összefügg azzal, ahogyan világo(ka)t teremt.

¹³ Vö. *i. m.* 113.

¹⁴ A szonett pár vissza-visszatérő versforma Baka István költészetében: l. Szigeti Lajos Sándor „*Te is megháromszorozódsz előttem*” c. tanulmánya.

¹⁵ Az interpretáció során nem térek ki a versnek az *Én, Thészeusz* c. kisregénnyel való összefüggéseire. A két alkotás egymásra vonatkoztatása önálló tanulmány részét képezné.

¹⁶ Baka István műfordítói munkája során (is) találkozott a Thészeusz-mítosz szerepvessé formálásával. Ilyen például I. A. Bunyin *Thészeusz* c. verse, amelynek didaktikusságához képest a magyar költő verse úgy teremti meg a Thészeusz-szerepet, hogy a maszk arcként funkcionál.

¹⁷ Vö. Lator László: *Baka István égtájai*, 173.

¹⁸ Fabulya Andrea is az *Útvesztőben* című tanulmányában a szubjektumot nyelvlabirintusként értelmezi: l. 1–2.

¹⁹ Vö. Lator László – Varga Lajos: *Passió labirintusban*, 571.

²⁰ Nagy Gábor: „...*legyek versedben asszonánc*”, 50.

²¹ Papp Ágnes Klára: *Szépség és harmónia hermeneutikája*, 79; l. még: Fried István: *Egy és megkettőzöttség*, 193.

²² Fried István szerint a cím „a szubjektivitás és objektivitás egymást átható karakterét van/volna hivatva körvonalazni”. *I. m.* 186.

²³ L. Domonkosi Ágnes: *A képszerkezet jelentésviszonyai Baka István Tájékp fohással című költeményében*, 69.

²⁴ Ennek a gondolatmenetnek a szemiotikai alapú magyarázatát adja Domonkosi Ágnes: l. *A metaforikus szövegek koreferenciális elemzésének kérdései*, 169, 171–174.

²⁵ Vö. Fried István: *Egy és megkettőzöttség*, 193.

Kész Orsolya

AZ ERŐSZAK HIDEG CSÖNDJE

KISS NOÉMI: *SOVÁNY ANGYALOK*. BUDAPEST,
MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, 2015.

GRECSÓ KRISZTIÁN: *JELMEZBÁL*. BUDAPEST,
MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, 2016.

A *Jelmezbál* 17 fejezet, 17 önállóan is működő elbeszélés, amelyek összeolvasásából rajzolódik ki egy család története, a '60-as évektől napjainkig. Az első, *Ötvenhét ember* című történet egy bűnügyi narratívával indít: két lányt holtan találnak Sáráságban valamikor az 1960-as években, a harmadik még él, amikor rábukkannak, de mire a fiatal rendőr odaér az orvossal, a sebesült és megcsonkított lány eltűnik. Szoloványi János, nyugalmazott rendőr évtizedekkel később, egy angyalföldi találkozás alkalmával jön rá a bűntény „megoldására”, amelynek szövevényes részleteiről és körülményeiről csak a további fejezetek olvasása során tudhat meg többet az olvasó, s ezzel együtt derül fény egy szűkebb közösség életkörülményeire is.

A *Sovány angyalok* lapjain Livia, egy középkorú tanárnő retrospektív elbeszélését olvashatjuk, aki a férje megöléséért folyó perének bírósági ítéletét várja, s közben megpróbálja összerakni saját történetét. Egy terápiás jellegű beszédaktust követhetünk végig, a trauma újrajátszás általi feloldásának vágyát. A szintaktikai törések, a klasszikus narratív metódusok felszámolása, a non-lineáris (flashbackek, álmok, képzelgések) történetvezetéssel való felhagyás, a rape and revenge (a *Jelmezbál*ban Károlyiné története sok tekintetben ugyanezt a műfajt játssza ki és bontja meg) fordított narratívája izgalmasan viszi színre Livia történetét, amely végig feszültségben áll a jogi procedúra, az ügyvéd által képviselt törvény racionalizált nyelvével.

Mindkét regény középpontjában a kiszolgáltatottság és a megalázás természetessége és kegyetlensége érhető tetten, amely majdnem minden esetben az egyén saját teste feletti szuverenitásának az elvesztésével jár. A

másik erős kapcsolódási pont a család és a szűkebb közösség, mint a terror, az érzelmi zsarolás, az elhallgatások, feledések és hazugságok terepe, a megfosztottság, kibeszéletlenség, szégyen, birtoklás, a másik feletti uralkodás, a meg nem értés helye, az, ami mintegy előre meghatározza a szereplők életének minden mozzanatát. „A családom tömény büntetés volt számomra” – írja Lívia, és ezzel a „büntetéssel” mindkét regény szereplői küzdenek. Egy harmadik nyomon követhető elem az erőszak: a nőkkel, a gyermekkel, a hegemon maszkulinitás mintáiból kiszoruló egyénnel és az állatokkal szembeni brutális bánásmód. Ahogy a kisváros, a vidék nyomasztó, fullasztó és zárt volta is közös, ahonnan – úgy tűnik – nincs kiút, és ahol sohasem tud szabadulni az elnyomott az elnyomótól.

(a vidék, az vidék)

A *Sovány angyalok* ideje és tere a '70-es évek kádári szocializmusának kisvárosa, az emlékek és az emlékezés korlátozott voltával, a kötelező felejtéssel és elfedésekkel. A falu, a vidék, a periféria kilátástalansága, szűkössége, nincstelensége a *Jelmezbál* terepe („a vidék, az vidék, egy nagy massa az egész, paraszttal, csönddel és szorongással”). Szinte minden etikai vagy morális megfontolást nélkülöző zárt közegek ezek, ahol a verbális és fizikai erőszak, a kiszolgáltatottság és az agresszió a mindennapok természetes része. Olyan miliók, ahol semmiféle összetartozás vagy közösségtudat nincs jelen, a közösségi kapcsolatok fenntartása semmilyen szinten nem lehetséges: sem a család, sem a különböző intézmények (iskola, munkahely stb.), a vidék vagy a tágabb értelemben vett (társadalmi) közösség szintjén, de még az egyházi csoportok sem biztosítanak kohéziós erőt, legfeljebb a megtorlás (a nem felejtésért, az emlékezésért) vagy a kirekesztés erejéig (a faluba visszatérő Klein Jani egyetlen lehetősége a túlélésre az, hogy katolikus kántorként helyezkedik el a településen, ahol „túrték, de a régi házukba nem költözhetett vissza”). A falu kollektív, társadalmi emlékezetéből kiesnek a „kényelmetlen” ügyek, sem a történelmi, sem a társadalmi emlékezetnek nincs helye, csak a folyamatos felejtés és elfedés van – Szoloványi Jancsi néhány évi távollét után úgy érzi, „eljátszhatta volna saját falujában, hogy idegen”, mert már valóban senki sem emlékezik rá, ahogy Weisz Sárára sem akarnak, amikor megjelenik „megtörve, ráncosan, vékonyan, rövidre vágott hajjal és nadrágban, akár egy férfi”. A vidéki zsidóság történetét ugyanolyan hallgatás övezi, mint a személyes, családi vagy szűkebb közösségi traumákat. A személyközi kapcsolatok, az azokat fenntar-

tó és közvetítő intézmények hiányában fordulnak a szereplők különböző transzcendens élmények felé, amelyekről azonban nagyon hamar kiderülnek, hogy megjátszott, kiüresedett, hamis és hazug szertartások (a *Jelmez-bál* karizmatikus főpásztor, a Mester egy csaló, a gyógyító közönséges szemfényvesztő, Livia sovány angyalai pedig csak halált hoznak, meg nem született gyermeket, visszavont életet).

(némasággal ölni)

A prezentált közösségekben tabunak számító események tematizálása és az ezekkel összefüggő kommunikációhiány, féltékenység, fizikai agresszió felfedése mindkét regény sajátja. A *Sovány angyalok* a gyermektelenséget, a meddőséget mint orvosi problémát, mint a nőt a társadalomban devalválni képes állapotot, szégyent, bűnt, súlyos társadalmi dilemmákkal övezett jelenséget és önértékelési problémaforrást mutatja meg. A gyermekszülés társadalmi elvárásával érkező nyomást Livia folyamatosan érzi („Hogy nem lehet gyereked, ezt nem mondja a szemedbe soha senki. A genya egy sunyi titok...”), és ennek a nyomásnak a sajátját tétele, internalizálása is fokozatosan megtörténik („akinek nincs gyermeke, meghal”). Ugyanilyen fontos az örökbefogadásról szóló beszédmódok elhibázottságának megmutatása a *Jelmez-bál*ban, s az ezzel kapcsolatos előítéletek leleplezése.

Ahogy az abortusz is ezekben a közegekben csakis hallgatás tárgya lehet. Szél Julinak egyedül kell döntenie és feldolgoznia terhessége megszakítását („Juli rendezte így, és mégis, amikor egyedül maradt a bajával, a világot gyűlölte meg érte, hogy »saját felelősségre« távozik a kórházból, taxival, kikapartak belőle egy életet, és nincs, akibe belekaroljon, aki megkérdezné, hogy szédül-e. Pedig forgott a világ, csak igyekezni kellett haza, mert így is olyan nehéz volt elhazudni egy egész napot.”). De nemegyszer előkerül a terhességtől és a szüléstől való félelem (a nőekkel szembeni esztétikai és reprodukciós kívánalmak összeegyeztetlensége) is.

A családon belüli erőszak dinamikájának megmutatása, ennek a folyamatnak az újratermelődése és körkörösége mindkét kötetben lényeges motívum („...anyám példája tanította, hogy a házasság aljasság. Csupa láz, azután jönnek sorban a kérdőjelek. Verés is, bántás is, és másnap meg a nagy ölelések. Hát vártam az alázást, az elfojtott némaságot, nem lepődtem meg tőle, amikor elérkezett.”). Ugyanilyen fontos a „házi rabszolgaság”, klausztrófób környezetének megrajzolása, az erőszak háziasításának, domesztikálásának stratégiáival együtt („...különben se szoktam küzdeni,

engem a tűrésre tanított meg anyám, alázatra, mosásra, főzésre. Kussolásra. Akkor nem lesz bajom. Ha szólok, abból viszont nagy baj lesz.”), valamint a kegyetlenségtől, uralkodástól és függőségektől el nem választható szerelem felfedése, amelyekben „semmi finomság nincs. Inkább birtoklás, erőszak”. A szövegekben ugyanerre az alávetésre és hierarchikus berendeződésre épül a munkahelyi szexuális visszaélések sorozata, illetve a női munkavállalók kiszolgáltatottsága (Lívia, Darida Éva vagy Anita esetében ez különösen hangsúlyos).

A társas magány, abuzív házasság, molesztálás mind a regényekben megmutatott kapcsolatok „természetes” velejárói. A vidék a nők hagyományos, domesztikus szerepkörből való kiesését egyenesen bünteti és démonizálja. Az egyedülálló Vera gyorsan rájön Sáraságra költözése után, „hogyan valóban nagy kegy, a férj nélküli nő a legveszélyesebb dolog a világon, falun senkit nem gyűlölnék annyira, mint aki pártában maradt, akkor is őt gyűlölik, ha nem akart egyedül maradni, ha mindent megtett, fodrászhoz járt, táncba, illegette magát, udvaroltatott, hogy egy férfi végre feltegye neki azt a kérdést, amit minden nőnek fel kell tenni falun, különben ő lesz a hibás, megalázzák majd, nyomorult lesz, és számkivetett”.

Ezekben a regényekben a tisztességes polgári család intézménye látzólag kitüntetett szerepet kap, amely mögött azonban látható módon a nemzetszempontú szexualitás, a biológiai reprodukció alapját képező férfi–nő kapcsolat és annak ökonómiai vonatkozásai vannak elrejtve. A nemiség és az erőszak, dominancia szoros kapcsolata, a leskelődéssel, a voyeurisztikus élvezettel, a nő elfojtásával, (meg)erőszakolásával, „megszelídítésével”, vágyának eltüntetésével együtt.

(hozzászokni az üreshez)

A *Jelmezből* majdnem minden darabjában a női test mint megfigyelendő, kordában tartandó dolog jelenik meg. Ehhez kapcsolódik a kettős morál elve, a nők kriminalizálása és stigmatizálása, amellyel együtt jár a férfi szereplők felmentése ugyanazért a cselekedetért, valamint a használhatóság, a pusztá funkcióra való redukálás és ennek érdekében függő és alárendelt állapotok kialakítása. Ezekben a narratívákban ugyanaz a test a vágy tárgya és potenciális veszélyforrás egyszerre. A *Jelmezből*ban úgy tűnik, hogy a (vidéki) patriarchális rend és annak kegyetlensége, a családmodellbe kódolt (intézményesített) erőszak nemcsak a nőkkel, de az állatokkal, a he-

gemón maszkulinitás modelljeitől eltérő férfiakkal és az idegenekkel szemben is alapvető jelenség.

Sáraságban a nők, állatok, gyerekek alávetése egy erőszakos és gyarmatosító elrendezésnek engedelmeskedik – a nők és az állatok feletti kettős uralom fenntartása és igazolása ugyanazokat a mintázatokat mutatja. A Gorkij téesz feldolgozóüzemében, a mészárosoknál található kampósorra felakasztott állatok már-már az elviselhetetlenségig érzéki leírása után rögtön gyors snitt-váltás következik, ahol Erzsikét látjuk, az állomásfőnök lányát, ahogy „az egyik kampón lógott, megcsonkították, levágták a bal kezét”. A gyerekek iskolai és családi nevelése szintén egy hierarchikus viszonyrendszeren, kirekesztésen, alárendelt és függő szituációk kialakításán keresztül történik, ahogy a falu állatai esetében is („Próbálta elképzelni Lilit, nem ment, mert Kecsege vonyítani kezdett, Bárány fater verte odaát, egészen messze, mégis, ott, a hátsó kertben is hallatszott, hogy a túloldali portán vernek egy kutyát. Nevelik.”).

A két ember közötti intim viszony lehetetlensége mutatkozik meg (ebben az erőszakos és zárt közegben) Jancsi és Anna történetén keresztül: a pár naiv, idilli, vajfehér, harangozó akácvirágokkal (túl)rajzolt, megmosolyogtató szerelmes jelenete után, ugyanarra az akácfára felhúzott, megcsonkított és lefejezett katolikus kántor lányával szembesíti az elbeszélő az olvasót („meggyalázott test lóg a gyár melletti akácosban”), később pedig Jancsit magával Annával („nem látja a varjakat, a fellógatott állatokat, sem a lányt, ahogy ott lóg, és vérzik a keze, mintha motyogna valamit, segítséget kérne”).

Lili és Árpi kapcsolata éppolyan reménytelen, s csak pusztításhoz, halálhoz, egymás felszámolásához, gyilkosságok sorozatához vezet, ahogy a Livia és Öcsi házassága. A ténylegesen bekövetkező gyilkosság, a másik felszámolása nem hoz semmiféle változást vagy megoldást, csak újratermeli a hallgatást, az elfojtást és az alárendelődés mind újabb formáit. Livia a gyilkosság után úgy érzi, „megszűnt a félsz, a csendes kínzás, a megalázó pillantás”, később űr és hiány van Öcsi helyén.

A regény folyton úgy beszél az emberről, mint instrumentalizált, kiszolgáltatott és halálra ítélt testről. A szereplők teste (a másik vágját – máságát – figyelmen kívül hagyó, annak birtoklását célzó erőszakos kísérletek hatására) hol vág-, hol abjekt tárgyként, hol egyszerre mindkettőként megjelenik. A szűkösség, a nyomor és a romlandóság látható, tapintható, szagolható, ezért is folyamatos a végtermékeknek, a mocsoknak, szennynek az elháríthatatlan jelenléte: a vér, a nyál, az ürülék a kórtermekben olyan

kétértelmű és átmeneti elemek, amelyek a szubjektumból erednek ugyan, de mégis általa önkéntelenül, testi kontroll nélkül kivetett váladékok, testnedvek, exkrementumok, ekképp pedig folyamatosan az organikus test romlandóságára és pusztulására emlékeztetnek. Lívia például folyamatosan úgy érzi, hogy kórházi tartózkodása alatt végig „izzadságszag és ammónia büze keveredik: lúg, hipó, menzesz”.

(nem hallja, vagy csak hallgat)

Mindkét regény állandó résen létet, odafigyelést és szoros olvasást kíván az olvasótól, ugyanis minden finom, okos és érzékeny megoldás ellenére is akadnak olykor sztereotip, a már meglévő elnyomó diskurzust fenntartó, ezt erősítő elemek és technikák, amelyek kritikai attitűdöt és távolságtartást igényelnek. Még ezzel együtt is két, a társadalmi és kulturális gondolkodás (a családon belüli erőszakról, abortuszról, meddőségről stb.) és praxis formálásában fontos kötetről van szó. Az olvasó felelős viszonyba kerül a szövegekkel, s az erőszakot elszenvedettek narratívájának megmutatása, a velük történő együttérző hozzáállás kikényszerítése a kötetek fontos stratégiája. Kihívás elé állítják az olvasót: nem engedik egyértelműen kijátszani a különböző morális kategóriákat, a bűnösség kérdéséhez kapcsolódó bináris rendszereket, ehelyett inkább a bűnös és áldozat ambivalens és komplex kapcsolatát tárják fel, az erőszak mélystruktúrájából igyekeznek megmutatni valamit. Az anyagi és fizikai/testi kiszolgáltatottságot, elnyomorodást, a család hagyományos – gazdasági-termelési alapokon nyugvó – közösségi jellegű felbomlásának szimptomáit, a biológiai reprodukció társadalmilag előírt formáinak és a különböző fetisizáló diskurzusoknak a leleplezését. Bizonyos értelemben mindkét regény a testével azonosított és instrumentalizált alakok némaságát töri meg.

Béres Károly

SZÍNEK
ÉS HELYSZÍNEKTAMÁS KINCÓSÓ: *A CSINÁLT-PATAK ÁLLATKERTJE.*
MAROSVÁSÁRHELY, MENTOR KÖNYVEK KIADÓ, 2016.

A könyv műfaji megjelölése: novellák, de találóbbr volna a novellafüzér elnevezés. Mi köti össze a harminchat címmel ellátott rövid terjedelmű novellát? A helyszín ugyanaz, a szöveg részletesen körülírja: „... a déli égbolton naplementéből maradt narancs fények emelik ki a Fogarasi-havasok sötét-kék csúcsait. Keleten ellátni Kommandó felé, a hófödte Háromszéki-havasokig. A levegő tiszta, a vizeket megindító tavaszi szél kitakarította. A falu színes, a háztetők pirosak, autófények a bekötőúton, szemben Gidófalva és Bodok között takaros szántók dugják elő színes hátukat. A hegyek havasak, az erdők lilák.” Ebből a festői, szinte tapinthatóan érzékletes leírásból is kitűnik, hogy a táj az egyik meghatározó szereplője ennek a könyvnek. Nemcsak helyszín és nemcsak couleur locale, hanem főszereplő, „akinek” hangulata, aktuális állapota, rejtett érzelmvilága meghatározza a cselekmény alakulását.

Hagyományos formában bonyolított cselekményről nemigen lehet beszélni. Ami történik, az szintén füzérré kapcsolja a darabokat, de nem hézagmentesen és nem folyatólágosan. Mert mi is történik? Az elbeszélő egy nőről mesél, aki kiköltözött a városból az erdő alá, a falu legszélére, onnan jár be a városba, hogy gyerekeit óvodába szállítsa, hogy beszerezze a mindennapi élet eszközeit, hogy elintézzze ügyes-bajos dolgait, de többnyire kint tartózkodik az erdő alatti birtokán, a ház körüli teendőket végzi, háztartását vezeti, az állatait rendezgeti, a kutyákat, a macskát, a madarait, hajnalban futni jár, találkozik mindenféle emberrel, ismerkedik velük, tanulja a falusi életet, megtanul fát vágni láncfűrészsel, megtanul kerti tavat építeni és a betelepített halakat kiteleltetni (kudarcok árán), vagyis végzi egy ilyen életmód megszámlálhatatlan teendőit, miközben semmi nem kerüli el fi-

gyelmét. Miközben az ismeretlennek szóló figyelemmel sokkal több mindent megfigyel, mint az, aki ide született. Ezek a megfigyelések és tapasztalatok adják a szövegek közös témáját.

De tulajdonképpen igazi témáról sem lehet beszélni. Mert esetleges, merre fordul épp a leírás iránya. Az elbeszélő ki van szolgáltatva a nő mindennapjainak, azok pedig szintén nem önmaguk urai, kevés dolgot lehet előre megtervezni, a mindennapokat sem feltétlenül a napi rutin alakítja: épp arra vetődik valaki, vagy betoppan egy tél elől menedéket kereső állat, vagy épp esni kezd, sőt, zuhogni, és megárad a Csinált-patak, vagy elkóborol egy kutya, vagy sárba ragad egy fával megpakolt szekér.

Vagy épp olyan hangulata van az elbeszélésben szereplő nőnek, hogy valami egészen más irányt szab életének. Megtanul fát vágni láncfűrészsel, esetleg kedvet kap a hollótartáshoz, és elindul, hogy felkutasson valakit, aki hollófiókát tart az istállójában. Mondhatni, hogy a nő mindennapjainak hangulata a legközösebb a novellákban, ugyanis nem csupán témát és irányt ad, hanem az írások stílusát, mondatainak hanglejtését, hosszúságát, ritmusát is meghatározza. Vagy úgy, hogy illeszkedik a hangulatokhoz, vagy úgy, hogy ellenük megy, ellen-tart túlfelől. Egyszerre ismerős és ismeretlen kifejezési formákat szül. Az élő táj, a pillanatról pillanatra alakuló látvány alakítja az írások poétikáját is. Az elbeszélő úgy ihletődik a tájból, miként zeneszerzők a madarak énekéből vagy divattervezők a fakoronák színeiből. „Szent Györgykor szól a kakukk, zöldül az erdő. A friss zöldben imitt-amott csupasz, lila koronák és madár hullatta vad gyümölcsfák fehér foltjai, a legnagyobb divattervező sem találhatna ki üdőbb színekombinációt. Indul a falu kis tehéncsordája szaporán kolompolva.”

Megunghatatlan ciklikusság jellemzi a természetet, mert minden tavasz egyben mindig teljesen más, mint az előző volt. És ugyanez jellemző a másik hangulat-forrásra, az állatok viselkedésére is. A macskák, kutyák, görények, cinkék, hollók, egerek, pelék, tehenek őrzik ugyan a fajta szokásait, ellenben az ember közelében az embert mutató módon változik meg viselkedésük, szinte gondolkodó lényekként viszonyulnak hozzá. Épp ezért mindig akad újdonság, hasonlóképpen a lombok színvilágának változásához, ami az elbeszélésbe új színeket hoz be. „A puli fűrészport, bojtortjánt, rózsabokrot hord magán. Az erdőben szürke szajkótollban hempereg, mint egy ördögfióka, amikor utoléri a sétáló csapatot.”

Ha festményhez hasonlítanánk, akkor egy pointillista kép volna alkalmas példa. Minden egyes kicsi darab egy-egy színfolt, amiből összeáll a tekintet távlatában az egész. Ha zenéhez, akkor a szövegek hangok, amelyek

dallammá állnak össze. És mit lehet mondani a teljes képről, az összeálló dallamról?

Az egyik tévés interjúban nemrég a lelkes, de felületes riporter új erdélyi regényként beszélt a könyvről. Miért volna regény? Ahhoz hiányzik az igazi eposzi dráma. A dráma itt nincs megjelenítve, legfeljebb érzékeltetve van. Egy álomjelenet utal rá, melyben a meztelenül alvó nőt egy betopanó férfi ébreszti. A férfi–nő közötti erotika máshol is megjelenik, láthatatlanul, akár egy bűvópatak. És miért volna erdélyinek nevezhető? Mert a földrajzi nevek Erdélyre utalnak? Akkor egy Erdélyben játszódó francia regény is annak nevezhető? Vagy egy argentin szerző Kolozsváron játszódó novellája? Abban azonban feltétlenül igaza van, hogy új elbeszélői hang, mi több, dallam jelent meg ezzel a könyvvel, Tamás Kincsó jelentkezésével. Tele étellel, életkedvvel, derűvel és főképp friss, érzékeket tágító elbeszélői hangszínnel.

Varga Katalin

REMÉNYEK

POSZLER GYÖRGY: *BIZONYTALAN REMÉNYEK ÉS TÉTOVA KÉTELYEK. BORÚS GONDOLATOK AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG SZÁZ ÉVÉRŐL.* KORUNK–KOMP-PRESS, 2016, KOLOZSVÁR

A nemrég elhunyt jeles esztétikaprofesszor, irodalomtörténész Kolozsváron született, és ott töltötte gyermekkorát. A háború után költöztek Magyarországra, ott volt egyetemista az ötvenes években, majd a hetvenes évek közepétől az ELTE tanára. Ahogy mondta, „Budapest sohasem pótolta Kolozsvárt”, szüntelen kapcsolatban élt szülővárosával és egész Erdéllyel. Nemcsak emlékek, hanem friss élmények és kölcsönhatások, állandóan gazdagodó tapasztalatok, az emlékek befolyásolta elemzés és az elemzés előhívta emlékek, szempontok ütköztetése és összebékítése jellemzi az ő Erdély-képét. Milyen is ez a kép? Mit fog be és át? „Csak az emlék mélységének és súlyának sorrendjében. A kísérteties Erdély. Reményik Sándor

Atlantisz-Erdélye. Az elsüllyedt földrész. Ami a magyar hajósoknak felüzen a tengermélyből. »Erdély harangoz, harangoz a mélyben.« Vagy fenyegető lovas favágója. Aki »a fejszét a vállára vetette, mint halál a kaszát«. De »a fenyők sötét gyűlölettel nézik és zúgnak, mint az összeesküvők«. Vagy Áprily Lajos titkokat teremtő, művesmester Erdélye. Ahol a tavasz megáll Apáczai holland özvegyének sírja felett a házsongárdi temetőben; Brassóban ötvös ősök domborítanak fejedelmi kannát Bethlen asztalára; és így vallhat magáról a tetőn a költő: „titokzatos szót mondtam akkor: Erdély...” És a még felnőttként felfedezett vagy újra felfedezett Bánffy Miklós. Regénytrilógiájában a havasok csúcsain karcsú antik istennőalakok fénylő sugártesteit teremtik a fagyban lecsapódó, gomolygó párák.”

De ez a százoldalas esszé nem csupán a költészet regisztereiben szól Erdélyről. A szubjektív bevezető után van egy objektív előhang is, és a továbbiakban ez az objektivitás dominál. Trianontól a kétezres évekig számbavesz minden Erdélyre vonatkozó eseményt, bemutatja különféle perspektívából a történeteket, miközben már-már szépirodalmi közelítéssel megjeleníti a történetek szereplőit, a fordulatok előidézőit, elszenvedőit. Úgy beszél az Erdély-problematikáról, a megszokott toposzokról, hogy közben a jelenségek irodalomtörténeti és esztétikai módszerekkel való elemzése plusz szempontokat visz be az eddigi „Erdély-olvasatok”-ba. Makkai Sándor sokszor emlegetett, az erdélyi kisebbségi lét egyik kátéjának tartott művéről, a *Magunk revíziójáról* ezt írja: „Gondolatmenetében egy bölcséleti traktátus logikája és egy szentbeszéd dinamikája ötvöződik.” És ezzel már elmondta róla, amit másféle megközelítésben sokkal nehezebb volna elmondani. Vagy hasonlóképpen, ahogy Tamásit bemutatja, pályáját, írásművészetét jellemzi, az utat, ahogy eljut a realista regényformához, végül pedig ahogy érzékelteti, hogy ez a realizmus mennyiben jellemzi politikai munkásságát is. Ugyancsak műfaji elemzésből indul ki a Vásárhelyi Találkozó zárónyilatkozatának elemzésekor. „Az összefoglaló határozat a *Hitvallás* címet viseli. Előre jelezve a megfogalmazás vallomások, emelkedett jellegét.”

A történelmi események sorra vételét, az elemzés linearitását exkurzusok szakítják meg, amelyekben kitér a szóban forgó száz évet meghatározó módon alakító személyek életpályájának bemutatására, személyes harcuk és kudarcuk okainak és jellembeli sajátosságainak összefüggéseire, Márton Árontól kezdve, Petru Grozán át Domokos Gézáig, Kántor Lajosig. Közben ezzel párhuzamosan zajlik a történelmi események bemutatása, Trianon, Bécs, Belvedere, a háború befejezése, a Groza-kormány, a Bolyai

Egyetem létrehozása és megszüntetése, a kulturális intézményrendszer alakulása, politika és kultúra elpuskázott lehetőségei és így tovább.

A múlttal való számvetés, ez volna Poszler György utolsó esszéje? Inkább a saját múlthoz fűződő gondolatainak összegzése, végső soron személyes számvetés, személyes sorselemzés. Hogyan gondolkodik Erdély elmúlt száz évéről, az egész régió sorsáról, miközben az ő sorsa is e régióhoz kapcsolódik, és sok mindenben egész közvetlenül összeszövődik vele. Hogyan gondolkodik minderről, a megoldhatatlannak látszó kérdéssről egy szakmáját magas szinten művelő tudós ember. A címében benne van a következtetés, a cím („bizonytalan remények...”) és főképp az alcím („borús gondolatok”) előrevetítik az esszé hangulatát és konklúzióit. Az újabb kérdéseket fakasztó konklúziókat. Milyenek is a remények? Azok a remények, amelyek egy másfél milliós közösség életét meghatározzák. Élők vagy élőködők?

Poszlerhez híven a műfaji jellemzésével lehetne ezt a könyvet a lehető legpontosabban összegezni. Az esszé műfaja alkalmat teremt arra, hogy szubjektív módon kanyarogjunk a választott téma csapásain. Hogy emberi keretek között tartsunk egy gyakran embertelen történéssort. „Keresem a méltó, talán valamennyire találó befejezést e kétségekkel és reményekkel, hitekkel és csalódásokkal teli történethez. Balogh Edgár emlékiratát emelem fel. Részlet az ünnepség leírásából. A Román Népköztársaság alkotmányának megteremtését köszöntötte: »...szép befejezésül a történelmi napokat fogadóestély zárta a volt királyi palotában. Bizonyára a véletlen játéka volt, hogy az új köztársasági himnusz bemutatása után első műsor-számként a színpadon pompás magyar csárdás következett, valamelyik népi táncsoportunk bemutatója... // Megilletődve néztünk egymásra. Különben Nyilas Ilona találta fel magát a leghamarabb. A közönség horalánca fonódva járta végig a palotát. S amikor a régi trónterembe léptünk, a természetes kalotaszegi szépasszony kiugrott a sorból, felszökött a lefüggönyözött királyi trónhoz, beleült, s kijelentette: ...Most már elhiszek mindent.« // Erről van szó. Talán nem kellett volna elhinni mindent.”

Bár az esszé átlépi a kétezres éveket, nem szakít radikálisan a múlt századi gondolatokkal. Ellenben derűs nyugalma és finom öniróniája megmenti attól, hogy egy letűnt kor idejétmúlt gondolataként olvassuk.

DELEATUR

Kovács András Ferenc

RÉZ PÁL A HOLMIBAN, FENT

*„La vraie vie, la vie enfin découverte et éclaircie,
la seule vie par conséquent réellement vécue,
c'est la littérature”*

(Marcel Proust: Le temps retrouvé)

Mind felmegyünk hozzád, jelentkezünk máskor, ha ott vagy – itt
A felvonó, ha jó, ha működik, fölhúz s lehord a lift,
Föl-fölfutunk még, lesz időd, talán az ajtó tárva vár:
Lesz pasziánsz, passzé, s prézanszba rezzen ingó kártyavár –
Lesz proustozás, szórt pillanat, varázs, örök passzázsba zárt
Lét, átmenet, játékos passzolás, pörög zsugás hazard:
A szó forog, sosem veszít valórt, s mindegy, abból ki nyer,
Ha tudja, mit írt Saint-Simon, ki volt Voltaire s Apollinaire –
Szerkeszthetők, fordíthatók-e más világok, égövek:
Mitől lesz vers a vers, mit ér, ha rossz, kivált, ha szép szöveg,
S hol billen át élő hangzásba csend, ha közben holt divat
Darál megírott dolgokat, sodor le könyves holmikát –
Ha kérdezzük, megtörténülsz, mesélsz, de kint alkony vagy pirkadat
Dereng, a vén Dunán a fény, az arc futó habokra írt adat –
Megérkezünk föl, hozzád száll a lift, amíg tart, hajt a svung,
Mind felmegyünk, nagyot beszélgetünk, majd hosszan hallgatunk.

Orbán Ottó

(1936–2002)

VEJNEMÖJNEN, KOSZTOLÁNYI

Réz Pálnak

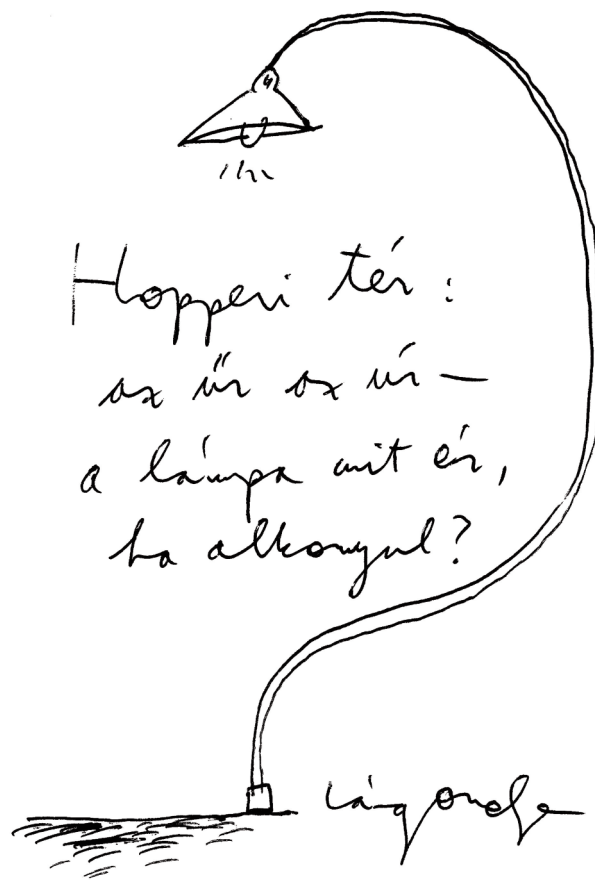
Idézlek, vén Vejnemőjnen,
S téged, daliás Kosztolányi,
Kik vakon feküsztek a földben,
Ébresztő, föl, aranyat csinálni!
Verset, mint élő korotokban,
Mikor dalotokban bűverő volt!
S a koporsódeszka roppan,
Kelnek a holtak, mint a kelő hold.

Vejnemőjnen vaskori sámán,
Dallal bűvöl a ragacsos sárba.
Kosztolányi ríme rámán,
Hímző fonala márgasárga.
Szólítalak, unokátok,
Akit sújt hatvanhat éve –
Betegség ül rajtam, átok,
Lakatlan partra kitéve.

Szép új világot rostált a rosta,
Sikerének méze nem ízlett,
Míg egymás sarkát taposta
Politika és ordas üzlet.
Jobban tetszett lenni naivnak,
Keveset kapni, többet adni,
Nem lépre menni, ha hívnak
Elevenen megrohadni.

Kosztolányi, Vejnemőjnen,
Két vajákos a maga korában.
Hadd változtassam a könnyem
Gyémánttá a föld porában!
Minden jó percünk talált kincs,
Az élet egésze fénylik mindben –
Hadd szajkózzam, hogy halál nincs,
Míg legyűrjük a verseinkben!

NÉVJEGY

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)265-267091; 0040-(0)365-801946; Telefax és üzenetrögzítő: 0040-(0)265-267087; E-mail: lato@lato.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 35 EURO, tengerentúlra 45 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszük föl.

ISSN 1220-5982